Postkoloniale ofre eller selvforskyldte problemer?

- beslutningsprocesser i anlægsvirksomheden 1950-60

Kilde: http://arkiv.socialister.dk/socrevy/03/sry03s20.htm

Marianne Jensen
Afdeling : Kultur- og samfundshistorie
Vejleder : Morten Meldgaard
Fag : Kandidatspeciale
Afleveringsdato: 16.oktober 2020

Indholdsfortegnelse

1 Rammerne for undersøgelsen ... 3

1.1 Indledning ... 3
1.1.1 Indledende eksempler på spændinger i dagens Grønland ... 4

1.2 Problemformulering ... 6

1.3 Begrundelse for emnevalg ... 6
1.3.1 Grønlandskommissionen ... 7
1.3.2 Manglende kendskab til Grønlands og den fælles dansk-grønlandske historie ... 8

1.4 Relevansen af større historiebevidsthed ... 9

1.5 Afgrænsning ... 10
1.5.1 Emnemæssig afgrænsning ... 10
1.5.2 Indholdsmæssig afgrænsning ... 10
1.5.3 Tidsmæssig afgrænsning ... 11

1.6 Metode ... 11

1.7 Dataindsamling ... 12

1.8 Etiske overvejelser ... 14

1.9 Anvendt teori ... 14
1.9.1 SMÅ STEDER – STORE SPØRGSMÅL, 2010 ... 14
1.9.2 De undertryktes Pædagogik, 1976 ... 15
1.9.3 Identitet – psykologiske og kulturanalytiske perspektiver, 2008 ... 16
1.9.4 INGEN UNDSKYLDNING, 2017 ... 16

1.10 Begrebsafklaring ... 17
1.10.1 Koloni og kolonialisme ... 17
1.10.2 Afkolonisering ... 17
1.10.3 Postkolonialisme ... 18
1.10.4 Neokolonialisme ... 18
1.10.5 Identitet ... 19
1.10.6 Andet ... 20

2 Grønland i dag og historisk baggrund ... 21

2.1 Uddybning af samfundsproblemerne i Grønland ... 21
2.1.1 Seksuelle overgreb af børn og unge ... 21
2.1.2 Alkoholforbrug ... 21
2.1.3 Selvmord ... 22
2.1.4 Uddannelse ... 23

2.2 Historisk sammendrag frem til 1950 ... 25
2.2.1 Anden verdenskrig som katalysator for ændringer ... 26
2.2.2 De første år efter 2. verdenskrig ... 28
Grønlandskommissionen ... 30

3 Opbygning af en teknisk organisation ... 32

3.1 Den tekniske standard i Grønland anno 1950 ... 32

3.2 Ledelsen af det tekniske område før 1950 ... 33

3.3 Grønlandskommissionens anbefalinger ... 33
3.3.1 Retningslinier for en fremtidig teknisk organisation ... 33
3.3.2 Samarbejdet mellem den tekniske organisation i København og afdelingen i Grønland ... 34

3.4 Opbygning af teknisk organisation 1950-1958 ... 36
3.4.1 Fra 1950 til etablering af Grønlandsministeriets anlægsudvalg i 1955 ... 36
3.4.2 Efter etablering af Grønlandsministeriets anlægsudvalg i 1955 frem til 1958 ... 40

3.5 Delanalyse **45**
3.5.1 Tovtrækkeriet mellem landshøvdingen og chefingeniøren 46
3.5.2 Analyse af departementscfens ageren ved etableringen af GTO 47
3.5.3 Kritik fra anlægsudvalget 49

3.6 Delkonklusion **50**

4 Beslutningsprocesserne om G50-anlægsprogrammerne ***51***

4.1 Grønlandskommissionens overordnede målsætninger for nyordningen **51**
4.1.1 Koncentrationspolitik 51
4.1.2 Boligbyggeri, skolevæsen og sundhedsvæsen 52
4.1.3 Styrelsen efter 1950 52
4.1.4 Et nyt folkevalgt, samlet landsråd 53
4.1.5 Anlægsvirksomhed 1950-55 54
4.1.6 Boligstøtte 56

4.2 Anlægsvirksomhed 1955-60 ..... **57**
4.2.1 Grønlandsministeriets anlægsudvalg 29. september 1955 – 21. december 1959 58
4.2.2 Delanalyse for 1950-60 74
4.2.3 Delkonklusion 79

5 Arbejdkraften i anlægsbyggeriet ***80***

5.1 Grønlandskommissionens anbefalinger vedr. arbejdskraften **80**
5.1.1 Forslag om grønlandsk lærlingelov 81
5.1.2 Grønlandske lærlinge i Danmark 83
5.1.1 Grønlandsk arbejdskraft under nyordningen 84
5.1.2 Dansk arbejdskraft under nyordningen 86

5.2 Delanalyse **87**

5.3 Delkonklusion **87**

6 Afsluttende analyse, diskussion og konklusion ***88***

6.1 Magtforholdet mellem danske og grønlandske beslutningstagere **88**
6.1.1 Samlet konklusion på magtforholdene på anlægssektoren 1950-60 91
6.1.2 En samlet analyse af magtforholdene fra 1945-1960 92
6.1.3 Stigende sociale problemer 93
6.1.4 Assimilation 95
6.1.5 Evaluering af daniseringen af grønlandske børn og unge 96

6.2 Tråde fra 1950 til i 2020 ..... **97**
6.2.1 Postkoloniale spændinger 98
6.2.2 Postkoloniale følger 99

6.3 Konklusion **100**

6.4 Litteraturliste **103**

1 Rammerne for undersøgelsen

Dette kapitel indeholder de overordnede rammer for udarbejdelsen af mit kandidatspeciale. Kapitlet rummer en indledning, en problemformulering, begrundelse for emnevalg, emnets relevans, afgrænsning af emnet, metode, dataindsamling, etiske overvejelser, anvendt teori og begrebsafklaring.

1.1 Indledning

Mit specialeemne er valgt med det formål at undersøge, hvorvidt og på hvilke måder moderniseringstiden i Grønland, igangsat som følge af Grønlandskommissionens betænkning af 1950 (G50), kan have bidraget til postkoloniale spændinger i nutidens Grønland. Undersøgelsens fokus vil særligt være rettet mod beslutnings- og implementeringsprocesserne vedrørende anlægsvirksomheden under nyordningen i perioden 1950-60.

Pr. 1. januar 2020 er der ifølge Grønlands Statistik i alt 2.745 personer på 70 år og derover i Grønland, heraf 296 personer født uden for Grønland. Med et vist forbehold svarer dette antal til de personer, der også har erindringer fra moderniseringstiden i årene 1950-1979 og fra kolonitiden i årene op til Grønlands indlemmelse som en del af det danske kongerige i 1953. Disse personer har haft mulighed for at give deres erindringshistorie videre til de næste generationer som *kommunikeret viden*, som Astrid Nonbo Andersen (1980-)[1] kalder denne form for videregivelse af erfaringer og erindringer mellem de ældre og yngre mennesker (Andersen 2017: 22).

Men spiller koloni- og postkolonihistorien stadig en rolle for nutidens grønlandske samfund? Daværende Naalakkersuisut var ud fra nedenstående citat at dømme ikke i tvivl. De nedsatte en *Forsoningskommission* den 11. juni 2014 med det hovedformål, at kommissionsarbejdet skulle bidrage til større viden om baggrunden for samfundsforholdene i landet samt større forståelse borgerne imellem. En af begrundelserne for nedsættelsen af kommissionen lød:

> *"Det grønlandske samfund har i løbet af en kort årrække været igennem en voldsom udvikling, og samfundet er i dag præget af postkoloniale spændinger. Som en tidligere koloni er samfundets udvikling i høj grad præget af et tankesæt, der er en direkte følge af kolonihistorien, og det har sat sit præg på folket og samfundets udvikling (Forsoningkommissionens betænkning 2017: 8).*

[1] Astrid Nonbo Andersen: idéhistoriker, forsker i erindrings- og historiepolitik, bl.a. officielle undskyldninger, krav om erstatninger for historiske uretfærdigheder, især i tidligere danske kolonier

Historikeren Axel Kjær Sørensen (1937-)[2] har følgende karakteristik om nyordningen:

> *"Hvis kolonisering betyder at indrette et nyt fremmed område ved at overføre produktionsmåde og andre samfundsindretninger fra moderlandet, så blev kolonitidens ophør i Grønland ironisk nok den hidtil kraftigste kolonisering af landet. Aldrig tidligere var så meget dansk blevet indført på så kort tid" (Sørensen 1983: 167).*

De ovenstående citater har en klar reference til årene 1950-79, hvor den grønlandske befolkning i løbet af bare én generation oplevede et skift fra at bo i et isoleret, koloniseret, traditionelt fangersamfund til et liv i et moderne samfund i vestlig forstand. Denne periode kaldes *moderniseringen* eller *nyordningen* og blev gennemført som følge af Grønlandskommissionens betænkning af 1950 (G50). Som statsminister Hans Hedtoft (1903-1955)[3] udtrykte det over for Rigsdagens Grønlandsudvalg under dets møde den 29. april 1949, ville dette tiltag "*medføre en fuldkommen revolution for Grønland*".

1.1.1 Indledende eksempler på spændinger i dagens Grønland

Den samlede befolkning på denne verdens største ø ligger pr. 1. januar 2020 ifølge Grønlands Statistik på 56.081; et tal, som inden for Rigsfællesskabets rammer ofte bliver sat i perspektiv ved at blive sammenlignet med indbyggertallet i byen Randers, som 1. januar 2019 er opgjort til 62.586 personer. Eftersom Grønlands i forvejen lille befolkning er fordelt på 16 byer og 60 bygder, hedder det ofte i folkemunde, at "alle kender hinanden". Dette indtryk forstærkes, når man ser, at der hilses flittigt mellem folk, der møder hinanden, og ofte udveksles der tilmed omfavnelser og længere snakke, jævnligt afbrudt af en højlydt og smittende latter. Specielt på bosteder uden for Nuuk bliver udefrakommende besøgende glædeligt overrasket over, at så mange hilser på dem, selv om de ikke kender dem - med et "aluu" eller med den mere traditionelt grønlandske, tavse måde at hilse på, nemlig med et smil og hævede øjenbryn.

Grønland betegnes dog også ofte som kontrasternes land. Lige så ufattelig smuk, som den grønlandske natur kan være, lige så ubarmhjertig kan den også være. På samme måde har den venlige, gæstfrie attitude og den smittende latter særligt igennem det seneste årti fået et modstykke i form af en så barsk og til tider så hadefuld retorik i den offentlige debat- og tiltaleform, ikke mindst i de sociale medier, at man kan få indtryk af, at der i dagens Grønland er tale om en splittet befolkning. Spørgsmål af vital karakter for hele det grønlandske samfund, ja for den sags skyld for hele Rigsfællesskabet såsom borgerinddragelse eller mangel på samme, holdninger for og imod eventuel kommerciel udnyttelse af landets uranholdige

---

[2] Axel Kjær Sørensen: pensioneret lektor, cand.mag. på Historisk Afdeling, Institut for Historie og Områdestudier, Aarhus Universitet; forskningsområder: Grønlands historie

[3] Hans Hedtoft: dansk politiker, statsminister 1947-50 og 1953-55

forekomster, spørgsmålet om Grønlands selvstændighed, politikernes beslutning om de omfattende og for mange borgere urimeligt og uansvarligt dyre lufthavnsbyggerier, brugen af det grønlandske, det danske og det engelske sprog i dagligdagen og i skolen samt danskhed contra grønlandskhed er blandt de emner, som let får følelsesladede og sårende meningsudvekslinger til at blusse op, ikke mindst på de sociale medier.

Større økonomisk selvbårenhed og højere uddannelsesniveau er nogle af forudsætningerne for større politisk uafhængighed i Grønland. På begge områder viser tallene en positiv udvikling. Den økonomiske vækst inden for de senere år ligger i gennemsnit på 3,5% om året[4], og der er ifølge Selvstyrets Uddannelsesplan II sket en fordobling af antallet af grønlandske akademikere inden for de sidste ti år. Men samtidig vælger et stigende antal grønlændere at forlade landet, primært til fordel for Danmark. Igennem de sidste 10 år har der blandt den grønlandske befolkning været en nettoudvandring på gennemsnitligt 370 hvert år[5]. De, der udvandrer, er højere uddannet end gennemsnittet. Det er også svært at lokke de unge hjem efter endt uddannelse uden for Grønland, hovedsageligt i Danmark[6]; med andre ord er der tale om et regulært videnstab for Grønland i en tid, hvor landet har hårdt brug for arbejdskraft. Konsekvensen er, at det er nødvendigt at tilkalde endnu mere arbejdskraft udefra på alle uddannelsesniveauer, lige fra ufaglærte kinesiske og filippinske fiskefabriksarbejdere[7] til Ph. D -uddannede undervisere på det grønlandske universitet, Ilisimatusarfik.

Grønland opfattes af mange andre oprindelige folk i verden som rollemodel i kraft af at have opnået en høj grad af politisk autonomi, oven i købet gennem et fredeligt, dialogbaseret samarbejde med den tidligere kolonimagt. Hjemmestyret blev indført 1. maj 1979, Selvstyret den 21. juni 2009 og for tiden pågår der et grundlovsforberedende arbejde gennem en Forfatningskommission, som Naalakkersuisut har nedsat.

Ikke desto mindre har der ikke mindst igennem de seneste år hersket megen politisk uro og ustabilitet i landet. Eksempelvis har der siden Inatsisartutvalget i 2013 været valg i utide, og den ene efter den anden koalitionspartner har forladt regeringssamarbejdet og er blevet erstattet af andre politiske partier. Medlemmer af Naalakkersuisut og dele af Inatsisartutgruppen i Siumut har to gange, i 2014 og i 2019, udråbt mistillid til deres egen partiformand, som på daværende tidspunkt tilmed var formand for Naalakkersuisut. Markante medlemmer af både Siumut og Demokraatit har i protest forladt deres partier og har stiftet 3 nye partier, Partii

---

[4] https://naalakkersuisut.gl/~/media/Nanoq/Files/Attached%20Files/Finans/DK/Oekonomisk%20raad/GØR%202019%20DK.pdf: 3

[5] http://www.stat.gl/dialog/topmain.asp?lang=da&subject=Befolkning&sc=BE :forsiden

[6] https://sermitsiaq.ag/node/202323

[7] http://sermitsiaq.ag/royal-greenland-mangler-120-medarbejdere

Naleraq, Nunatta Qitornai og Samarbejdspartiet, som alle er repræsenterede i det siddende Inatsisartut med henholdsvis 3, 1 og 1 mandater ud af de i alt 31 medlemmer. Endelig har partiformændene for både Inuit Ataqatigiit og Demokraatit trådt tilbage i utide, mens Atassut har valgt at gennemføre et generationsskifte på formandsposten på partiets seneste generalforsamling den 9. december 2019. Formand for Naalakkersuisut Kim Kielsen indgik den 29. maj 2020 den 4. koalitionsaftale i løbet af de to år, der var gået siden sidste Inatsisartutvalg den 24. april 2018. I samme periode har der har været ca. 20 rokader i Naalakkersuisut, hvorunder otte Naalakkersuisut har forladt deres poster. Befolkningens utilfredshed med den politiske ledelse har over de seneste 7 år resulteret i så mange og så store demonstrationer som aldrig set før.

Oveni lider det grønlandske samfund af drabstal, vold og seksuelle krænkelser, der målt i forhold til befolkningstallet hører til blandt de højest registrerede på verdensplan[8]. Endelig er der alvorlige samfundsmæssige udfordringer blandt andet omkring stor social ulighed, snævert erhvervsgrundlag[9], misbrugsproblemer i form af alkohol, hash og ludomani, omsorgssvigt af børn og en af verdens højeste selvmordsrater, oftest blandt unge mænd. Men hvori ligger forklaringen på disse så alvorlige problemer i dagens Grønland? Er de, som det antydes i de to ovenstående citater, affødt af kolonihistorien og ikke mindst af moderniseringstiden fra 1950-1979, eller skyldes problemerne helt andre forhold?

1.2 Problemformulering

På baggrund af ovenstående lyder problemformuleringen i denne afhandling således:

Kan implementeringen af G50, med speciel fokus på G50-anlægsprogrammerne, have bidraget til postkoloniale spændinger i nutidens Grønland – og i givet fald hvordan?

1.3 Begrundelse for emnevalg

Den endelige beslutning om emnevalget er primært udsprunget af to forhold; for det første af resultaterne af undersøgelserne vedrørende omfanget af medindflydelse blandt de grønlandske medlemmer i Grønlandskommissionen af 1948-1950 og for det andet af det mangelfulde kendskab til Grønlands og den fælles dansk-grønlandske historie, både i Grønland og i Danmark.

[8] https://politiken.dk/udland/art5416744/Grønland-er-verdens-mest-voldelige-samfund
[9] Økonomisk Råd, Grønlands Økonomi 2017: 7

1.3.1 Grønlandskommissionen

Min bacheloropgave havde titlen *"Hvor stor en indflydelse fik de grønlandske medlemmer af Grønlandskommissionen af 1948-50 på den endelige betænkning?"* Formålet var at undersøge, hvor megen lydhørhed der blev udvist over for de holdninger, som de grønlandske kommissionsmedlemmer fremkom med under arbejdet med at udstikke en retning til den efterfølgende udvikling i det grønlandske samfund.

Grønlandskommissionen blev nedsat af statsminister Hans Hedtoft den 29. november 1948. Den endelige betænkning på omkring 1100 sider, eksklusive bilagene, blev afgivet februar 1950 (Gad 1984: 289). Til bacheloropgaven spillede mødereferaterne fra kommissionsarbejdet en vigtig rolle med hensyn til at undersøge de grønlandske medlemmers muligheder for at kunne tage aktiv del i diskussionerne på et ligeværdigt og oplyst grundlag. Jeg fik bevilget en rejse til København, hvor jeg på Rigsarkivet fik adgang til at læse samtlige de dokumenter fra kommissionens arbejde, der på det tidspunkt var tilgængelige på arkivet. De referatførte ytringer fra de grønlandske medlemmers side blev efterfølgende sammenholdt med ordlyden i betænkningen af 1950.

Min konklusion i bacheloropgaven var, at de grønlandske medlemmers ytringer eller konkrete forslag ikke afspejles i nævneværdig grad i den endelige betænkning. Det skal pointeres, at jeg i bacheloropgaven alene havde fokus på de holdningstilkendegivelser og forslag, som er gengivet i de referater, jeg har haft adgang til på Rigsarkivet. Hvad der ellers er blevet sagt og diskuteret i og uden for møderne, og hvorvidt disse har haft indflydelse på den endelige betænkning, kan man kun gisne om.

Det fremgik af dokumenterne, at mødeindkaldelserne og mødematerialet ofte kom de grønlandske medlemmer i hænde så sent, at det ikke gav dem megen tid til at sætte sig grundigt ind i stoffet eller drøfte sagerne indbyrdes inden selve møderne. Tilmed var det tilsendte materiale oftest kun på dansk. En anden faktor, der kan have virket hæmmende for de grønlandske medlemmer i at udøve en mere aktiv deltagelse i drøftelserne var, at mange af de danske medlemmer af underkommissionerne og i de særligt nedsatte arbejdsudvalg, der i praksis var ansvarlige for udarbejdelse af udkast til betænkningen ud fra deres fagspecifikke specialviden, bestod af højt uddannede personer som ingeniører, geologer, professorer, læger, fremtrædende embedsmænd og politikere, hvis samtale-, diskussions- og argumentationsform havde en karakter, hvor det kunne være vanskeligt at gøre sig gældende for personer, der ikke i samme udstrækning var fortrolige med samme specialviden samt en sådan møde- og argumentationsform.

Dokumenterne i Rigsarkivet viser generelt et billede af, at der kun blev afholdt ganske få møder i de enkelte underkommissioner, før en delbetænkning blev sendt til godkendelse i hovedkommissionen. Grønlandskommissionens første møde fandt sted den 20. januar 1949. Efter tre møder med en velkomst, en generaldebat og nedsættelse af underkommissioner indledtes det egentlige arbejde i underkommissionerne og i de tilhørende arbejdsudvalg medio februar 1949. I underkommission V vedrørende de mineralogiske undersøgelser og forskellig videnskabelig virksomhed i Grønland afholdtes der 3 møder mellem den 13. februar til 10. juni 1949, hvorefter delbetænkningen blev godkendt af hovedkommissionen 24. juni 1949. I underkommission VI, skolevæsenet, blev der afholdt fire møder i underkommissionen og tre møder i arbejdsudvalget. Arbejdet her varede fra 11. februar til 4. juli. Underkommission VII beskæftigede sig med teknisk organisation. Her var der kun ét møde i underkommissionen og ét møde i arbejdsudvalget, inden udkastet til delbetænkningen blev sendt til godkendelse i hovedkommissionen. Hvordan det kunne lykkes at undersøge, debattere og træffe beslutninger om en så radikal ændringsproces for Grønlands fremtidige udvikling inden for så få møder og på blot et halvt år vil blive uddybet i kapitel 2.

Repræsentanter for Rigsdagens Grønlandsudvalg, Grønlandskommissionen og Grønlands Styrelse mødtes med de grønlandske landsråd under dets fællesmøde i sommeren 1949. Her fremlagde formanden for Rigsdagens Grønlandsudvalg, Halfdan Hendriksen, en mundtlig redegørelse om status på Grønlandskommissionens arbejde. Selv om formanden, direktøren for Grønlands Styrelse Eske Brun, brugte vendingerne ”*forhandlinger”* samt ”*høre de to landsråds opfattelse af de principielle punkter, som der hidtil er opnået enighed om i kommissionen”*, var Hendriksens forelæggelse udelukkende af orienterende karakter uden mulighed for at debattere emnet med landsrådsmedlemmerne (De grønlandske landsråds forhandlinger (Dglf) 1948-1950, 1949: 90).

Det er en kendsgerning, at betænkningen fra 1950 blev vedtaget i fuld enighed. Arbejdet med bacheloropgaven har motiveret mig til at undersøge, hvordan samarbejdet mellem danske og grønlandske myndigheder er forløbet i forbindelse med implementeringen af G50.

1.3.2 Manglende kendskab til Grønlands og den fælles dansk-grønlandske historie

En anden motivationsfaktor er, at der hos den grønlandske befolkning er meget lidt fælles viden om egen historie. Selv om der allerede ifølge den første skolelov i Grønland fra 1905 skulle undervises i historie i børneskolen, har det nemlig været karakteristisk for undervisningen, at de anvendte historiebøger gennem årene først og fremmest handlede om verden uden for

Grønland (Kleivan 1991: 234)[10]. For historieundervisningens vedkommende var det tydeligt, at det var kolonisatorerne, der skrev historien (Kleivan 1961: 240). Den første udgivelse om Grønlands historie for den grønlandske folkeskole fremkom i 1963, skrevet af tidligere præst og seminarielærer i Nuuk Mads Lidegaard (1925-2006) og tidligere rektor på seminarieskolen i Nuuk Christian Stærmose. Nyere lærebøger til folkeskolen i Grønland om Grønlands historie er først blevet udgivet i 2013. Skriftlige kilder om Grønlands historie, herunder materiale til undervisningsbrug i folkeskolen, er den i dag for størstepartens vedkommende tilrettelagt og skrevet af danskere. Derved er den historie, som fortælles, stadig oftest set ud fra et dansk perspektiv. I erkendelse heraf lyder Forsoningskommissionens allerførste anbefaling:

> *"... der udvikles en national strategi og handlingsplan for, hvordan vi får fortalt vores egen forhistorie. Den ny 'Grønlandshistorie – set med vores øjne' skal være med til at bringe generationerne sammen, skabe stolthed over hvor langt vi er nået og skabe et fælles udgangspunkt om, hvem vi er i mødet med andre folkeslag" (Forsoningskommissionens Betænkning 2017: 44).*

Samtidig er det en gængs opfattelse i Grønland, at kendskabet til både den fælles dansk-grønlandske historie og forholdene i dagens Grønland generelt ligger på et alt for lavt niveau i Danmark. Den grønlandske folkeskolelov indeholder bestemmelser om, at grønlandske børn skal undervises både i det danske sprog og om danske samfundsforhold. Omvendt er der i den danske folkeskolelov ikke specifikke krav om, at danske børn skal lære noget om sprogene eller om samfundsforholdene i de andre dele af Rigsfællesskabet, Færøerne og Grønland. Den eneste mulighed, som eleverne i den danske folkeskole har for at lære noget om Grønland, er at vælge det aktivt som et temafag blandt mange andre valgmuligheder.

1.4 Relevansen af større historiebevidsthed

Adgang til større viden både i Grønland og i Danmark om vores fælles dansk-grønlandske historie kan bane vej til en større gensidig forståelse og dermed til større gensidig respekt, gensidig tillid og gensidig tolerance mellem grønlændere og danskere frem for misforståelser, mistro, stigmatisering og gensidige beskyldninger om årsagen til nutidens politiske og sociale problemer i Grønland. På den måde vil en større historiebevidsthed hos begge parter kunne bidrage til at bygge bro over en forståelseskløft de to befolkningsgrupper imellem.

---

[10] Inge Kleivan: f. 1931, mag.art. i eskimologi, lektor og senere gæsteforsker ved Institut for Eskimologi, Kbh's Universitet; forfatter til artikler og bøger vedr. sprog, kultur og samfund i Grønland; æresdoktor på Grønlands Universitet 25. september 2015

Emnevalget er således motiveret ud fra et ønske om at generere mere viden vedrørende de dansk-grønlandske politiske, administrative og sociale relationer og gennem de dertil hørende undersøgelser og analyser at få af- eller bekræftet, hvorvidt og på hvilke måder den koloniale og postkoloniale tid kan have bidraget til de mange og store problemstillinger, der eksisterer i dagens Grønland. Oveni vil afhandlingen være et bidrag til Forsoningskommissionens anbefaling om, at vi grønlænderne selv i højere grad er med til at fortælle vores egen historie.

1.5 Afgrænsning

1.5.1 Emnemæssig afgrænsning

Nyordningen/moderniseringen berørte alle områder i det grønlandske samfund. Virkningerne af tiltag på områder som undervisning, uddannelse, erhvervsudvikling og andre holdnings- og livsstilsændrende tiltag vil oftest først vise sig efter en længere årrække, hvorimod resultaterne af fysiske tiltag som opførelse af anlæg samt disses aktuelle påvirkning på det omgivende samfund kan ses med øjeblikkelig virkning. Oveni er der mulighed for at undersøge langtidseffekterne på de forhold omkring anlægsbyggeriet, som man finder relevante og ønskværdige at vide mere om. Blandt de mange indsatsområder i forbindelse med nyordningen er anlægsområdet derfor valgt som det særlige fokusområde med det formål at undersøge både de øjeblikkelige og mere langsigtede individuelle og samfundsmæssige virkninger.

1.5.2 Indholdsmæssig afgrænsning

Indholdsmæssigt er fokus i afhandlingen først og fremmest rettet mod beslutningsprocesserne hos de danske og grønlandske myndigheder under nyordningen. I undersøgelsen af forholdene vedrørende nyordningen på anlægsområdet vil fokus være rettet mod samarbejdsrelationerne, snarere end mod de tekniske detaljer ved udførelsen af anlægsopgaverne. Som grundlag for opgaveløsningen i forhold til G50-anlægsprogrammerne vil følgende spørgsmål blive undersøgt:

1) Hvordan blev beslutningerne i G50 om organisering af det tekniske område implementeret?
2) Hvordan var beslutningsprocesserne vedrørende udviklingen på anlægsområdet i Grønland under nyordningen, herunder omfanget af inddragelse af det grønlandske landsråd?
3) Med hvilken arbejdskraft blev G50-anlægsprogrammerne udført?

På baggrund af resultaterne af undersøgelserne omkring anlægssektoren vil det blive diskuteret og analyseret,

- hvorledes magtforholdet har været mellem danske og grønlandske beslutningstagere og de dertil hørende institutioner
- hvilke betydningsbærende faktorer, den førte politik havde for den grønlandske befolknings selvforståelse, herunder hvorvidt den assimilerende tilgang fra dansk side under nyordningen forårsagede forstyrrelser i den grønlandske identitet på en måde, som forplanter sig til nutiden
- hvorvidt undersøgelsen kan skabe muligheder for ændringer i de fremtidige menneskelige relationer mellem danskere og grønlændere.

1.5.3 Tidsmæssig afgrænsning

I forhold til den tekniske udbygning er undersøgelsesperioden valgt til at omfatte en tiårig periode, fra 1950 til 1960. Dog vil undersøgelsen om beslutningsprocesserne vedrørende anlægsprogrammerne for størstepartens vedkommende koncentrere sig om årene 1955-60.

1.6 Metode

Denne afhandling har karakter af et kvalitativt, kulturanalytisk forskningsprojekt, udført som historisk antropologi. Den kvalitative metode er anvendt i kraft af, at der er speciel fokus mod de sociale handlinger og kulturelle praksisser i de undersøgte temaer. I kulturanalytiske problemer kan de kulturelle og sociale scenarier dog være så komplekse, at det kan være vanskeligt at opstille generelle årsagsforklaringer; men formålet med dette speciale er ud fra samfundsforholdene i dagens Grønland at undersøge, hvorvidt der kan påvises mønstre for, at der er en sammenhæng mellem de holdninger og de politikker, som har været gældende under moderniseringstiden og de store samfundsmæssige udfordringer, som Grønland står med i dag. Antropologien er læren om de sociale og kulturelle variationer i verden. Ordet kommer af det græske *antropos* = menneske og *logos* = fornuft, dvs. *fornuft/lære om mennesket*. Det centrale element i antropologien er at begribeliggøre og forstå ligheder mellem sociale systemer og mellemfolkelige relationer (Eriksen 2010: 13).

Manniche (1943-2003) mener, at den koloniale periode også for Grønlands vedkommende bør anskues i et større internationalt kolonihistorisk perspektiv. I den forbindelse henviser han til Brimnes' opfordring til, at dansk kolonihistorie lader sig inspirere af den såkaldte historiske antropologi, hvor man siden i starten af 1990'erne har anvendt antropologiske teorier og metoder i analysen af historisk kildemateriale**.** Ifølge Brimnes bør analysen tage udgangspunkt i to spor. Først og fremmest gælder det om at afdække et *beskrivelsesmønster*. Dette sker ved,

at koloniadministratorernes konstruktion undersøges gennem en analyse af de måder, hvorpå koloniadministratorerne omtalte og beskrev de fremmede. Det andet spor kaldes *handlingsmønstret*. Dette afdækkes ved, at beherskelsen undersøges gennem en analyse af koloniadministratorernes handlinger over for det fremmede samfund. Brimnes' metode går videre ud på at analysere sammenhængen mellem beskrivelsesmønstret og handlingsmønstret. Samtidig er der også tale om kulturmødet mellem danskere og grønlændere. Et kulturmøde er en betegnelse for en omfattende dialog mellem mennesker eller grupper, der i udgangspunktet ser sig selv som kulturelt distinkte (Hastrup m.fl. 2013: 24).

Den praktiske tilgang til Brimnes' analysemotode vil ske gennem anvendelse af Kjeldstadlis undersøgelsesmetode (Kjeldstadli 2005: 248). Brugen af denne metode er inspireret af Thisteds artikel *Nationbuilding – Nationbranding*. I denne artikel beskæftiger Thisted sig med identitetspositioner og tilhørsforhold under det selvstyrende Grønland. Her fortæller hun blandt andet, at grønlandske unge mener, at der mangler en mere nuanceret, reel viden om kolonitiden frem for den vrede og indignation, de mener fylder for meget i forældregenerationen (Thisted 2012: 602). Ifølge Thisted ønsker de unge at vide, hvad det helt konkret gik ud på, og hvordan det føltes på det personlige plan. Svarene på det, de unge efterspørger, nemlig: Hvad skete der? Hvem gjorde det? Hvor foregik det? Hvornår fandt det sted? kalder Kjeldstadli eksistensudsagn og betegner dem som grundmurerne, fundamentet i forskningen. Men Kjeldstadli mener ikke, det er nok at finde disse svar. Han mener, at forskningen bliver mere komplet, hvis man også søger forklaringer ved at spørge hvorfor. Og det er netop formålet med denne opgave at give et mere komplet billede af sammenhængen mellem, hvad der skete under moderniseringstiden, hvorfor det skete, og hvad det har ført med sig til nutiden.

Ikke mindst i kapitel 4, der omhandler beslutningsprocesserne om, hvilke anlægsbyggerier der skulle iværksættes, er designet opbygget på en måde, hvor der er en klar adskillelse af landsrådets og Grønlandsministeriets anlægsudvalgs drøftelser samt de dertil hørende analyserende elementer. Denne metode er anvendt med det formål, at det skal fremgå så klart som muligt, hvor de forskellige ytringer stammer fra.

1.7 Dataindsamling

I antropologien har feltarbejdet, dvs. at søge ind blandt menneskene for at forstå deres måde at leve på (Hastrup m.fl. 2013: 26), herunder deltagerobservation, dvs. det forhold, hvor en feltarbejder både søger at deltage i og observere det studerede felts aktiviteter (Hastrup m.fl. 2013: 31) været den helt afgørende metodiske tilgang i forskningsøjemed. I dag kan det

empiriske materiale til antropologisk forskning indhentes på andre måder end ved feltarbejde. Mit empiriske materiale består af en blanding af historisk kildemateriale, erindringsbøger, livshistorier og avisartikler.

Især med hensyn til mit særlige fokusområde om G50 anlægsprogrammerne har det været vanskeligt at finde sammenhængende materiale om Grønlands Tekniske Organisation (GTO), både hvad angår opbygningen af organisationen og virksomhedens virke i det daglige, herunder beslutningsprocesserne og ikke mindst vedrørende forholdene omkring implementeringen af anlægsprogrammerne samt om landsrådets rolle i de nævnte forhold. Jeg har kun kunnet finde kortere, sporadiske historiske kilder om GTO's virke. Der har derfor været tale om et stort søgearbejde for at finde oplysninger med relevans til de spørgsmål, jeg har valgt at undersøge. Det historiske kildemateriale til kapitlerne 3, 4 og 5 vedrørende opbygningen af GTO, beslutningsprocesserne vedrørende anlægsprogrammerne og den anvendte arbejdskraft kommer således næsten udelukkende fra Grønlandskommissionens Betænkning fra 1950, statsministeriets årlige beretninger vedrørende Grønland samt fra mødereferater fra landsrådet og Grønlandsministeriets anlægsudvalg. Vedrørende sidstnævnte ligger Grønlands Arkiv inde med kopier af mødereferater fra årene 1955 til 1960. Det drejer sig om materiale, som efter arkivarens udsagn aldrig er blevet anvendt i forskningsmæssig henseende. Det betyder, at der er mulighed for, at dette materiale kan frembringe ny viden og dermed være med til at udfylde huller i vores fælles dansk-grønlandske historie.

Under kandidatstudiet var jeg på studieophold i Danmark, hvor jeg benyttede anledningen til at tage til Slagelse for der at lave et interview med tidligere mangeårige byggeleder i GTO og senere konsulent for Grønlands Hjemmestyre i forbindelse med overtagelsen af det tekniske område til Grønland, Jens Christian Madsen. Han fremkom med antagelser om, at magtkampe mellem forskellige statslige instanser havde forhalet en afklaring om den organisatoriske og administrative ledelse i forbindelse med etableringen af GTO, med konsekvenser for hele arbejdet i anlægssektoren til følge.

Bøger om håndværkerlivet af Jens Chr. Madsen og tidligere " sommermand" og senere forfatter Jørgen Liljensøe (1943-) er anvendt med henblik på at få et indtryk af de sociale relationer mellem de udsendte danske håndværkere og lokalbefolkningen i Grønland.

Som gennemgående historiske kilder er anvendt bøgerne *Grønland – DEN ARKTISKE KOLONI (2017)* af Gulløv m.fl., Axel Kjær Sørensens *Danmark-Grønland i det 20. århundrede – en historisk oversigt* og *Grønland* af *Finn Gad (1911-1986).*

1.8 Etiske overvejelser

Denne undersøgelse har karakter af forskning i egen tid. Jeg selv er født i 1949 og er derfor vokset op under nyordningen. Det er derfor vigtigt at være bevidst om, at handlingerne i den undersøgte periode og de dertil hørende refleksioner er adskilte over en tid på flere årtier, og at refleksionerne følgelig har til formål at forstå, hvad der skete dengang og derved på et videnskabeligt grundlag sammenholde dem med forholdene i nutidens Grønland. Det er også vigtigt at kunne holde en kritisk distance mellem egne oplevelser, erfaringer og antagelser i forhold til den historisk indsamlede viden (Wahlgren m.fl. 202: 172).

1.9 Anvendt teori

Udgangspunktet for denne afhandling beror på egne grundliggende antagelser om,

- at der er en *historisk* betinget forklaring på de spændingsforhold, der eksisterer i dagens Grønland
- at grønlænderne vitterligt *har* ønsket en modernisering/nyordning på linje med den, der påbegyndtes i 1950 som følge af Grønlandskommissionens betænkning, men
- at det var *måden*, moderniseringen blev implementeret på sammenholdt med tidligere tiders historiske relationer mellem grønlændere og danskere, som har haft stor indvirkning på de postkoloniale spændinger i dagens Grønland.

En anden grundlæggende antagelse om årsagerne til nutidens samfundsproblemer i Grønland, er udtrykt af medlem af Københavns Borgerrepræsentation for partiet Venstre Jens-Kristian Lütken (1981-), som i sin blog den 11. september 2017 blandt andet skriver følgende:

> *"Danmark har et særligt ansvar over for den del af Rigsfællesskabet. Det betyder ikke, at det er Danmarks skyld, og at vi skal bøje hovedet og sige undskyld. De problemer, det grønlandske samfund oplever i dag, er for det meste selvforskyldte og bunder i afgrundsdyb nepotisme og inkompetence. Derfor er det naturligvis belejligt at give Danmark og kolonifortiden skylden for alle problemer. Den skal vi ikke hoppe på. Derimod skal vi tage os af de grønlændere, der har det svært, og som er strandet på bunden af det danske samfund".*

Disse forskellige diskurser om kolonitidens og nyordningens betydning for nutidens Grønland vil blive holdt op mod hinanden blandt andet ved hjælp af teorier i de bøger, der er bekrevet nedenfor.

1.9.1 SMÅ STEDER – STORE SPØRGSMÅL, 2010

Nogle af de begreber, der i denne bog af den norske socialantropolog Hylland Eriksen (1962-) har specifik relevans for denne opgave, er begreberne *etnocentrisme* og *kulturrelativisme*. Begrebet etnocentrisme, som stammer fra det græske *ethnos* = folk, betyder, at man vurderer

andre mennesker ud fra sit eget ståsted og beskriver dem med udgangspunkt i sine egne kulturelle værdier. Ens eget *ethnos* bliver placeret i centrum. Andre folkeslag vil, ud fra en sådan tankegang, fremstå som mindreværdige.

I denne forbindelse omtaler Eriksen en anden norsk antropolog, Fredrik Barth (1928-2016), der i en artikel fra 1972 gik i rette med dem, som uden nærmere omtanke bruger en fælles målestok til vurdering af alle samfund. Målestokken er ifølge Barth typisk defineret som levealder, bruttonationalprodukt, demokratiske rettigheder, læse- og skrivefærdigheder osv. Han mener, at man for at kunne vurdere livskvaliteten i et andet samfund først må forsøge at forstå samfundet indefra og se helheden i deres erfaringsverden. Barths artikel kan tolkes som en advarsel mod etnocentrisme (Eriksen 2010:18).

En anden opfattelse, der modsiger etnocentrismen, er kulturrelativismen. Kulturrelativismen er læren om, at samfund er kvalitativt forskellige på væsentlige måder, og at en kulturs enkeltfænomener kun kan tolkes og vurderes ud fra den pågældende kulturs egne forudsætninger. Den kulturrelativistiske tilgang vandt især grobund i antropologien som et metodisk udgangspunkt for studiet af fremmede kulturer. Selv om kulturrelativismen havde været et kendt begreb i mere end hundrede år, var det Franz Boas (1858-1942)[11], som gjorde kulturrelativismen til et centralt element i antropologisk forskning. Han argumenterede for, at enhver kultur måtte forstås ud fra sit særpræg, og at det ville være videnskabeligt misvisende at vurdere og rangere andre kulturer i henhold til en vestlig, etnocentrisk typologi, som målte udviklingsniveauer. Følgelig gik Boas ind for en historisk partikularisme, altså det syn, at alle samfund og alle kulturer har sin egen unikke historie, som ikke bare kan reduceres til en kategori i et universalistisk evolutionsskema.

1.9.2 De undertryktes Pædagogik, 1976

Den brasilianske pædagog Paulo Freire (1921-97) skrev bogen *De undertryktes Pædagogik* under sit seks år lange politiske eksil i Chile under militærdiktaturet i Brasilien. De undervisningsprincipper, som han beskriver i bogen, er senere blevet berømte som en *humanistisk og frigørende pædagogik* eller *de undertryktes pædagogik*.

Det første kapitel handler blandt andet om typiske træk hos de undertrykte. Med begrebet *horisontal vold* hentyder Freire til, at de undertrykte kan have en tendens til at lange ud efter deres egne ved mindste årsag. Han mener, at en sådan adfærd kan være et resultat af en form for splittelse, og at det indirekte er undertrykkeren, som eksisterer inden i deres undertrykte

[11] Franz Boas (1858-1942), antropolog, tysk indvandrer til USA. Boas betragtes som grundlæggeren af antropologien som disciplin i USA. Har bl.a. studeret inuitter i 1890'erne

kammerater, som de angriber, når de udøver vold på deres egne. Samtidig er det udbredt specielt hos de undertrykte i middelklassen, at de ønsker at ligne disse højt estimerede mennesker fra overklassen. *Selvforagt* er et andet træk hos de undertrykte og udspringer af deres internalisering af den mening, undertrykkerne har om dem. De hører så ofte, at de ikke duer til noget, at de er syge, dovne, uproduktive, så de til sidst selv tror på det. Den undertryktes følelsesmæssige afhængighed af undertrykkeren kan føre den undertrykte til det, som omtales som nekrofil adfærd: Destruktion af liv – deres eget eller deres undertrykte kammeraters. Det er også typisk, at de undertrykte på et tidspunkt selv kan optræde som undertrykkere – både over for deres undertrykkere og over for deres egne.

1.9.3 Identitet – psykologiske og kulturanalytiske perspektiver, 2008

I denne bog søger Carsten René Jørgensen (1965-)[12] at besvare spørgsmål med tilknytning til den menneskelige identitet. Hvad er identitet, hvordan udvikles den, og hvorledes kan denne udvikling slå fejl? På hvilke måder manifisteres identitetsforstyrrelser i det enkelte menneskes oplevelser og adfærd, og hvordan kan forskellige psykiske lidelser og adfærdsforstyrrelser hænge sammen med forstyrrelser i identiteten? Udgangspunktet for bogen er, at menneskets identitet er en relationel størrelse i den forstand, at identiteten konstrueres, udvikles og udfoldes i et vedvarende samspil mellem det enkelte individ og omverdenen i bred forstand (Jørgensen 2008: 37). Forfatteren siger endvidere, at han med sin bog ønsker at bidrage til den nødvendige brobygning mellem elementer fra psykologien og sociologien. Carsten René Jørgensens opfattelse af identitetsbegrebet beskrives nærmere under afsnittet om begrebsafklaring i kapitel 2.

1.9.4 INGEN UNDSKYLDNING, 2017

Grønland og Jomfruøerne har det til fælles, at de begge er tidligere danske kolonier. Det er lidt over 100 år siden, at Danmark solgte det daværende Dansk Vestindien til USA; men alligevel lever kravet om en undskyldning og erstatning fra det officielle Danmark videre blandt efterkommerne af slaverne. Denne bog af Astrid Nonbo Andersen (1980-) handler om langtidseffekterne af kolonitiden, om de sociale erindringer om fortiden og om, hvordan den samme fortid bliver husket på vidt forskellige måder i Danmark og på Jomfruøerne. Hun skriver, at erstatningskravene handler om, at man i Danmark skal vedkende sig den fælles historie. Andersen konstaterer, at *"der stadig kun er få i Danmark, der har mere end et overfladisk kendskab til kolonihistorien og endnu færre, der vil blive mindet om den"* (Andersen

[12] CRJ: Cand.mag. i psykologi 1992, ph.d. i klinisk psykologi 2000, fokusområder identitet, borderline lidelser, ADHD, har udgivet mange artikler og flere bøger

2017: 32). Bogen handler også om, hvor svært det er for de koloniserede samfund at udstikke en ny kurs, formulere en ny fremtidsversion og for at etablere et samfund, der ikke længere domineres af kolonimagtens version af den gode samfundsstruktur. Kolonimagterne har nemlig følt, at det var op til dem – og ikke kolonien selv – at bestemme, hvornår kolonien var tilstrækkelig moden til at opnå uafhængighed. I bogen drages der også en del paralleller til forholdet mellem Danmark og Grønland.

1.10 Begrebsafklaring

1.10.1 Koloni og kolonialisme

Der er ikke en éntydig definition af begrebet koloni, idet der opereres med mange forskellige kolonityper: *settlerkolonier*, hvor udefrakommende slog sig ned på områder, som i forvejen havde en oprindelig befolkning. *Handelskolonier* blev oprettet med det formål at profitere af handel med de produkter, der fandtes i det pågældende land, mens *kronkolonier* havde forfatningsmæssig status inden for koloniriget. Endelig var der *kompagni-ejede kolonier*.

Et kolonistyre er normalt blevet beskrevet som et afhængighedsforhold til et fjerntliggende centrum. Denne såkaldte *saltvandstest* betyder, at der ligger et hav imellem moderlandet og det koloniserede land. Manniche peger på tre overordnede motiver for kolonialisme: som det vigtigste et økonomisk motiv, for det andet kolonimagtens internationale status og endelig et civilisatorisk motiv, hvor det handler om at udbrede den vestlige civilisation, herunder kristendommen, til de tilbagestående folk i andre dele af verden. Selv om vægtningen af motiverne kan ligge forskelligt i forskellige sammenhænge og på forskellige tidspunkter, er de ofte til stede i varierende grad samtidigt. Samtidig handlede det klassiske hovedtema om magt og modmagt. I denne 'koloniale ideologi' er der i bred forstand tale om en tænkemåde, som er fælles for alle europæiske kolonimagter, også Danmark (Thorleifsen 2003:2, pp. 117-24).

1.10.2 Afkolonisering

Nogle måneder efter afslutningen af Anden Verdenskrig, den 24. oktober 1945, gik 51 stater sammen om at stifte De Forenede Nationer (FN). Formålet var bl.a. at bevare verdensfreden for eftertiden og sikre de fundamentale menneskerettigheder. FN-pagten indeholdt også et krav om en årlig indrapportering om koloniernes økonomiske, sociale og uddannelsesmæssige status, regeringerne skulle indberette, *"hvad de gjorde for at fremme de derboende befolkningers vel og for at føre den frem til at blive selvstyrende. Danmark … måtte stå skoleret hvert år*" (Brun 1985: 137). Dette pres på Danmark var medvirkende til, at Danmark måtte ændre sin kolonikonstruktion fra sin beskyttende isolationspolitik til at indlede en moderniseringsproces.

1.10.3 Postkolonialisme

Postkoloniale studier udviklede sig som en selvstændig forskningsgren i 1980'erne og 1990'erne (Jansen og Osterhammel 2017: 167); men allerede kort efter 2. verdenskrig begyndte flere at fremkomme med udgivelser, hvor de analyserede og formidlede kolonialismens konsekvensser for eftertiden. En anden gren af postkoloniale studier har fokus på kulturmøder (Larsen og Thisted 2005: 178). Postkoloniale kritikere hævder, at kolonialismens historie ikke er afsluttet, bare fordi et tidligere koloniseret land har opnået formel uafhængighed.

1.10.4 Neokolonialisme

Begrebet neokolonialisme har siden 1960'erne været et udtryk for de afhængighedsforhold, som varede ved mange år fremover (Jansen og Osterhammel 2017: 30). Gennem investeringer, økonomisk bistand, ydelse af forsvar, militær tilstedeværelse samt administrativ og politisk bistand eller rådgivning kan de tidligere kolonimagter bevare indflydelsen og kontrollen over den måde, magten overgives på til de tidligere koloniserede (Jansen og Osterhammel 2017: 179). Nedenfor er eksempler på neokolonialistiske træk i den dansk-grønlandske relation.

1.10.4.1 Bevarelse af kontrol gennem økonomisk afhængighed

Mens kolonien Grønland som helhed betragtet indtil 1950 var et overskudsgivende foretagende for den danske stat (Dahl 1986: 17), så udgør statens bloktilskud, opgaver udført af staten for eks. politi og partnerskabsaftalen med EU knapt halvdelen af de samlede indtægter i Grønland (Grønlands økonomiske råd 2019: 29).

Figur 2.8 Tilskud fra udlandet som andel af samlede offentlige indtægter, 2009-2017

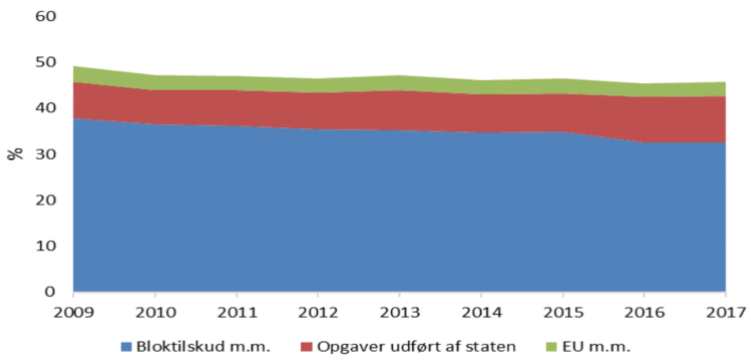

Note: Egne beregninger på basis af data fra Grønlands Statistik. Opgaver udført af staten betegnes i statistikken som refusioner. Offentlige indtægter er de totale driftsindtægter for den samlede offentlige sektor opgjort efter nationalregnskabsprincipper.

1.10.4.2 Danisering af grønlandske børn

Ligeledes var det almindeligt forekommende, at landene sendte unge mennesker fra deres tidligere kolonilande til "moderlandet", for derigennem i moderniseringens navn at uddanne

dem for derefter at sende dem hjem, så de kunne stå i spidsen for opbygningen af et nyt, moderne og civiliseret land; med andre ord opbygge et styre, som beroede på lignende præmisser og ideologiske grundlag som selve kolonialismen, som Gandhi med henvisning til det nye selvstændige styre i Indien kaldte *"an English rule without Englishmen*".

I 1951 blev 22 børn fra både Øst- og Vestgrønland i alderen fem til ni år sendt til Danmark. Efter omtrent 1½ år hos danske plejeforældre vendte de 16 af dem hjem. De resterende 6 var blevet adopterede af deres plejefamilier. Ved hjemkomsten blev børnene i stedet for at komme hjem til deres familier anbragt på det nybyggede Røde Kors Børnehjem i Nuuk, hvor de forblev resten af deres barndomsår uden større kontakt med deres grønlandske familier. Her fortsatte deres daniserede opvækst gennem opdragelse efter danske normer, skolegang i danske klasser, forbud mod at snakke grønlandsk og mod at lege med grønlandske børn. Socialrådgiver Tine Bryld (1939-2011) udgav i 1998 bogen *I den bedste mening*, og først da gik hændelsesforløbet om sagen op for alle de berørte. Børnene blev pådraget dybe ar i sjælen for resten af deres liv og har siden udgivelsen af bogen krævet officiel undskyldning fra staten. Statsminister Mette Frederiksen har stillet en sådan undskyldning i udsigt; men vil efter Landsstyrets ønske afvente resultaterne af den historiske udredning, der blev igangsat i 2019[13]. Færdiggørelsen af den historiske udredning er udsat til 2021 på grund af den igangværende COVID 19 pandemi.

Først 10 år senere gennemførte Staten endnu en forsøgsordning med at sende grønlandske børn til Danmark. Dette forsøg skønnedes at være så vellykket, at i alt 1530 grønlandske skolebørn blev sendt til Danmark på samme statslige ordning frem til 1976. Dertil indførtes i 1964 et etårigt efterskoleophold i Danmark for grønlandske unge. Samme år tog nogle lærere og forældre i Sisimiut initiativ til på privat basis at sende skolebørn helt ned til 3.- 6. klasse på etårige skoleophold i Danmark. "Holsteinsborg-arrangementet" bredte sig til andre byer og varede helt frem til skoleåret 1978-79.

1.10.5 Identitet

Et af formålene med dette speciale er at undersøge, hvorvidt forholdene under nyordningen kan have forårsaget forstyrrelser i identeten på en måde, som kan bidrage til forklaringsmodeller vedrørende de alvorlige spændingsforhold i dagens Grønland.

Identitetsbegrebet udspringer af det latinske *idem*, der betyder den eller det samme og er nært beslægtet med begreber som 'personlighed', 'karakter', 'sociale roller', 'person' 'jeg'et' og især det menneskelige 'selv'. Carsten René Jørgensen fortæller blandt andet om, hvorledes nye

[13] https://sermitsiaq.ag/node/221355

former for psykiske lidelser er blevet fremtrædende i de seneste årtier. Disse kan ofte relateres til personlighedsforstyrrelser på grund af mangelfuld udvikling af den personlige identitet. Mennesker med personlighedsforstyrrelser har ofte en rimeligt velfungerende overflade, men bag overfladen er de præget af diffus angst, lavt selvværd, massive relationelle konflikter, selvskadende adfærd, selvmordstanker og forvirring omkring, hvem de selv er, hvad de vil med deres liv, og hvad de har lyst til. Identitetsbegrebet inddeles ofte i flere niveauer:

- *Jeg-identiteten*, hvor der er en sammenhæng i ens person og liv. Individet har en subjektiv fornemmelse af, at der er meningsfuld sammenhæng mellem fortid, nutid og fremtid og mellem dets opfattelse af sig selv og andres opfattelse af én selv. Mennesker med en skrøbelig jeg-identitet kan miste deres psykologiske modstandskraft og blive mere modtagelige over for påvirkning fra andre, hvorved andre identitetsniveauer kan tage over og blive den dominerende identitet.
- *Den personlige identitet* handler om individets mere bevidste mål, værdier, valg og oplevelse af sig selv som et unikt individ med egen individualitet. Den personlige identitet inkluderer også individets særlige kendetegn, egenskaber, færdigheder, adfærdsmønstre og karaktertræk.
- *Den sociale identitet kan* betragtes som identitetens offentlige side, mens jeg-identiteten og den personlige identitet er mere private. Den sociale identitet har at gøre med de sociale roller og positioner, individet indtager på baggrund af de sociale tilhørsforhold, som vedkommende er en del af i kraft af enten personlige valg, præstationer, uomgængelige realiteter og personens anerkendte sociale status og sociale rolle.
- *Den kollektive identitet* må oftest placeres i grænseområdet mellem den personlige og den sociale identitet og bygger på menneskers kollektive identifikation med hinanden som grupper og deres fælles forestillinger om, hvordan de adskiller sig fra andre grupper (Jørgensen 2008: 39).

Fælles for de forskellige opfattelser af identitet er forståelsen af, at en stabil jeg-identitet er en forudsætning for, at man kan have flere eller fleksible personlige og sociale identiteter.

1.10.6 Andet

Tilkendegivelse af anvendelse af forkortelser vil ske ved at angive forkortelsen i parentes efter første brug af betegnelsen, som f.eks.: Grønlandskommissionens betænkning af 1950 (G50). Grønlandske stednavne vil almindeligvis blive skrevet i tidens ånd, dvs. med den danske betegnelse for tiden frem til hjemmestyrets indførelse i 1979 og med det grønlandske navn i tiden derefter. Den nye grønlandske retskrivning anvendes ved samtlige stednavnebetegnelser.

2 Grønland i dag og historisk baggrund

Dette kapitel indeholder baggrundsmateriale som optakt til de næstfølgende undersøgelser og de dertil hørende diskussioner og analyser. Først kommer der en mere uddybende redegørelse om de samfundsproblemer, der hersker i dagens Grønland. Selv om problemerne er nævnt i stikordsform i indledningen, er det vigtigt for opgaveløsningen, at der gives et klart billede af de problemstillinger, som hele denne afhandling er udsprunget af. Kapitlet slutter med en historisk redegørelse, med fokus på perioden fra 2. verdenskrig til 1950.

2.1 Uddybning af samfundsproblemerne i Grønland

Udgangspunktet for specialet er de mange, alvorlige samfundsproblemer, der findes i dagens Grønland. Disse er omtalt i overskriftsform i indledningen, men vil blive uddybet her som en form for en situationsrapport om den aktuelle situation.

Oplysningerne om levevilkårene for børn, unge og befolkningen generelt stammer blandt andet fra de befolkningsundersøgelser, der har været foretaget hvert 4. år siden 1993. Undersøgelserne drejer sig om forudsætningerne for sundhed og om forekomsten af både fysisk og psykisk sygdom. *Trivsel og sundhed blandt folkeskoleelever i Grønland* er en anden undersøgelse, der retter sig specifikt mod skolebørns sundhed og sundhedsvaner. Grønland har deltaget i denne internationale undersøgelse siden 1994, og undersøgelsen gentages hvert 4. år. Begge de nævnte undersøgelser er udformet som spørgeskemaundersøgelser.

2.1.1 Seksuelle overgreb af børn og unge

Befolkningsundersøgelsen fra 2014 viser blandt andet, at andelen af 18-29-årige, der har været udsat for seksuelle overgreb inden 18-årsalderen ligger på 32,8%. I undersøgelsen fra 2014 blandt folkeskoleeleverne angiver de unge i alderen 18-29 år, at mange af dem, for de unge mænds vedkommende 21% og 42% af de unge piger, har været udsat for seksuelle overgreb. 12% af disse unge mænd og 31% af disse unge piger fortæller, at overgrebene er sket eller er begyndt i barndommen. Samme undersøgelse viser, at *"over halvdelen af de deltagere, der var født i 1970'erne, havde været udsat for seksuelle overgreb og/eller havde ofte oplevet alkoholproblemer i barndomshjemmet" (Skolebørnsundersøgelsen 2014: 21).*

2.1.2 Alkoholforbrug

Ved statsministeriets bekendtgørelse af 15. december 1954 blev salg af alkohol frigivet i Grønland. Efter 1960, hvor forbruget stadig lå på samme niveau som i Danmark, begyndte en hurtig stigning i importen, og alkoholproblemer i barndomshjemmet begyndte for alvor at gøre

sig gældende i 1970'erne. Importen af alkohol omregnes til antal liter 100% alkohol pr. person på 15 år og derover. Importen af alkohol toppede i 1987, med 22 liter pr. person. Derefter er mængden af alkoholimporten været faldende. Den seneste statistik fra 2017 viser en import, der svarer til et gennemsnitligt forbrug på 8,4 liter pr. person. Til sammenligning lå forbruget i Danmark samme år på 9,4 liter[14].

Til trods for, at det gennemsnitlige forbrug af alkohol i dag udgør omtrent en tredjedel af det højeste niveau i 1980'erne, forårsager rusdrikkeriet i weekenderne og på lønningsdagene ofte vold og personskader. Rusdrikkeri er defineret som indtagelse af mere end 5 genstande ved samme lejlighed den seneste måned. I befolkningsundersøgelsen fra 2014 svarer 49,9%, at der opleves rusdrikning i hjemmet. I samme undersøgelse citeres politimesteren for at komme med følgende bemærkning vedrørende politiets årsstatistik fra 2012:

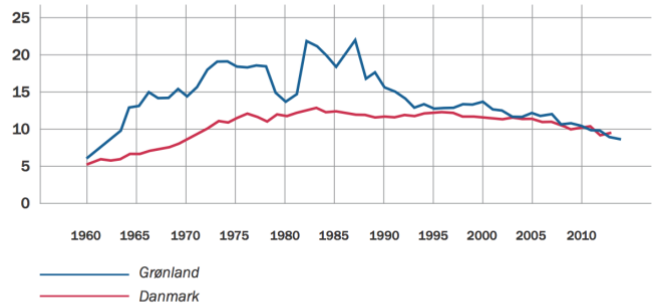

Figur 10. Import af liter 100% alkohol i gennemsnit pr. person på 15 år og derover.

"Grønlands Politi mener, at volden, drabssagerne sædelighedskriminaliteten er blandt nogle af landets største udfordringer. Da det samtidig er vores opfattelse, at langt hovedparten af disse sager begås af gerningsmænd, der er meget berusede, så kan en vej til en løsning være en massiv indsats mod rusdrikkeri – at man drikker alt for meget på alt for kort tid" (Grønlands Politi, 2012).

Oven i de alkoholrelaterede problemer kan nævnes problemer med snifning blandt børn og unge, indsmugling, handel og forbrug af hash samt problematisk spilleadfærd over for bingospil, lotto mv. Befolkningsundersøgelserne viser også en stigning i problematisk spilleadfærd.

2.1.3 Selvmord

Grønland har en af verdens højeste selvmordsrater. Den ligger endnu højere end i de andre arktiske lande, herunder Nunavik og Nunavut i Canada (Skolebørnsundersøgelsen 2014: 36). I 2007 udgav MIPI – Videnscenter om Børn og Unge, bogen *Børn og Unge i Grønland – en antologi*. Afsnittet om selvmord blandt grønlandske unge er skrevet af Jack Hicks, ekstern ph.d-studerende ved Ilisimatusarfik. Han fortæller, at selvmordsraten blandt grønlænderne var meget lav i første halvdel af det 20. århundrede. Så sent som i 1960'erne forekom der stadig år, hvor der ikke blev registreret selvmord. Den kraftige stigning startede i 1970, toppede i 1986 og har siden 1991 ligget konstant på omkring 50 selvmord om året. Der er igennem de senere år sket

[14] https://knr.gl/da/nyheder/alkoholforbruget-styrer-mod-bunden

en udvikling på regionalt plan, således at antallet i Nuuk er faldende, mens antallet af selvmord i Østgrønland og Avanersuaq er dobbelt så høje. Dertil bliver de unge, der har taget deres eget liv, stadig yngre og yngre, således at halvdelen af selvmordene blandt de unge, der blev født fra 1980-1989, var under 20 år. Som det kan ses i tabellen nedenfor, viser udviklingen en stigende tendens for unge, der har forsøgt at begå selvmord (Befolkningsundersøgelsen 2014: 65).

Indikator for folkesundheden i Grønland	B93	B99	B2005	B2014
Andel af 18-29 årige, der svarer ja til selvmordsforsøg det seneste år (%)	12,8	16,9	17,8	18,1

En sammenligning af personer med psykisk sårbarhed mellem befolkningsundersøgelserne fra 1999 og 2014 viser, at personer født efter 1960 i højere grad udviser tegn på psykisk sårbarhed end de ældre generationer (Befolkningsundersøgelsen 2014: 68).

2.1.4 Uddannelse

Uddannelsesniveauet i Grønland er det laveste i Norden. Til sammenligning ligger andelen af 25-34-årige i 2015 med folkeskolen som højeste uddannelsesniveau i Grønland på 50%, på Island på 25%, i Norge, Sverige og Danmark på omkring 16-18% og i Finland på 10%.

Naalakkersuisuts Uddannelsesplan II for 2019 bygger videre på uddannelsesplanen af 2005. De nye tal viser, at det i 2018 kun var 13% af folkeskolens afgangselever, der i umiddelbar forlængelse af folkeskolen påbegyndte en ungdomsuddannelse. Derimod havde hele 42% af disse benyttet sig af muligheden for at tage et efterskoleophold i Grønland eller Danmark; men alligevel nåede andelen af de elever, der et år efter folkeskolen var i gang med en ungdomsuddannelse samlet kun op på ca. 45%.

Selv om uddannelsesniveauet stadig er en stor udfordring for det grønlandske samfund, er tingene omend langsomt i en positiv udvikling. I 2017 havde ca. 40% af befolkningen mellem 16 og 74 år en uddannelse ud over folkeskolen, hvilket er en stigning på 9 procentpoint på 10 år. De gennemførte videregående uddannelser udgjorde 12%, hvilket er en fordobling af antallet af personer med akademisk uddannelse over 10 år. Knap 28% havde gennemført en gymnasial uddannelse, erhvervsuddannelse eller et suppleringsringskursus. Det er en stigning på ca. 6 procentpoint på 10 år (Naalakkersuisuts uddannelsesplan II 2019: 8). Til gengæld er der færre, der tager en erhvervsuddannelse.

Til trods for de positive tendenser omkring de videregående uddannelser udgør de store frafaldsprocenter på alle uddannelser samt det store antal, der ikke kommer i gang med en ungdomsuddannelse efter endt folkeskole, en af de største udfordringer i ønsket om at erstatte

det store antal tilkaldt arbejdskraft med uddannede grønlændere. En af konsekvenserne af manglende uddannelse er, at ungdomsarbejdsløsheden er stigende i Grønland[15].

Naalakkersuisuts målsætning er, at 70% af de årgange, der afslutter folkeskolen fra 2015, skal opnå en erhvervskompetencegivende uddannelse, inden de fylder 35 år (Naalakkeruisuts Uddannelsesplan II 2019: 11).

Nedenfor beskrives nogle eksempler på politiske samfundsspørgsmål, som udløser udstrakt grad af spændinger blandt befolkningen.

2.1.4.1 Uranspørgsmål splitter landspolitikerne og befolkningen

Partiet Siumut har siden 1985 været forkæmpere for Grønlands tilslutning til dansk politik om nultolerance over for radioaktivt materiale inden for rigsfælleskabet. Op til Inatsisartutvalget i 2013 skiftede partiet kurs og argumenterede nu for ophævelse af nultolerancen. På den første landstingssamling foreslog den nye koalitionsregering, bestående af Siumut, Atassut og det nystiftede Partii Inuit, en ophævelse af nultolerancen. Dette blev vedtaget den 24. oktober 2013 med én stemmes flertal i Inatsisartut. En meningsmåling i avisen Sermitsiaq viste, at også befolkningen var delt i omtrent to lige store lejre, med ca. halvdelen for og den anden halvdel imod uranudvinding i Grønland. Modstanderne organiserede sig på tværs af politisk overbevisning og iværksatte en bølge af demonstrationer landet over[16], blandt andet med krav om, at også Naalakkersuisut levede op til oprindelige folks ret til fri, forudgående og informeret samtykke forud for beslutninger af principiel karakter for folket, herunder beslutninger, der kan føre til tvangsflytning fra deres landområder, jfr. artikel 10 i De Forenede Nationers Deklaration om Oprindelige Folks Rettigheder, vedtaget i FN's generalforsamling den 13. september 2007.

2.1.4.2 Sprogproblematikken

Gennem §20 i Selvstyreloven fastslås det, at grønlandsk er det officielle sprog i Grønland. Derudover er *Inatsisartutlov nr. 7 af 19. maj 2010 om sprogpolitik* vedtaget med det formål at sikre klare rammer for landets sprogpolitik, herunder om sproglig integration. Dette skal blandt andet ske gennem styrkelse og udvikling af det grønlandske sprog som modersmål og andetsprog samt ved at imødegå og fjerne de eksisterende sprogbarrierer, så dobbeltsprogethed og flersprogethed kan blive en styrke og en rigdom. Kontinuerlig sprogindlæring skal være et redskab til at styrke Grønland som et videnssamfund. Det er også ved denne lov bestemt, at det danske sprog kan anvendes i offentlige forhold.

---

[15] https://knr.gl/kl/node/116097

[16] https://www.information.dk/indland/2013/10/uransplittelse-groenland

Dagens virkelighed tyder dog ikke på, at lovens formål om sproglig integration og buskabet om, at flersprogethed er en styrke for samfundet er trængt igennem i alle kredse. Personer, der identificerer sig selv som grønlændere får jævnligt at vide, at de ikke er 'rigtige grønlændere', fordi de har dansk som deres første sprog, og der opstår jævnligt forslag om, at kun det grønlandske sprog skal kunne anvendes fra landstingets talerstol. Naaja Nathanielsen har sagt, at hun "*ugentligt støder på episoder og småsnak, som hun betegner som racisme over for alt, der kan knyttes til Danmark*"[17]. Hun er en af mange, som er bange for, at en sådan opdeling af 'rigtige' og 'forkerte' borgere i Grønland kan være med til splitte det grønlandske samfund.

2.1.4.3 Et selvstændigt Grønland

Et af hovedtemaerne under valgkampen forud for Inatsisartutvalget den 24. april 2018 var spørgsmålet om Grønlands selvstændighed og tidspunktet for indførelse af dette. Partii Naleraq gik til valg på afholdelse af en folkeafstemning i 2019, hvor befolkningen skulle tage stilling til, om Grønland som en markering af 300-året for koloniseringen af Grønland skulle erklære sin selvstændighed på nationaldagen i 2021. Også det nye parti, Nunatta Qitornai, blev stiftet i 2017 i protest mod politisk langsommelig i frigørelsesprocessen. Partierne Siumut, Inuit Ataqatigiit, Atassut og Demokraatit bekræftede deres opbakning til selvstændighedstanken, men mente, at opnåelse af en større økonomisk selvbårethed og opfyldelse af Selvstyreloven igennem overtagelse af de sagsområder, som Danmark stadig har ansvaret for, skal gå forud for egentlige realitetsforhandlinger om selvstændighed. Samarbejdspartiet fra 2017 erklærede sig som det eneste parti som tilhænger af bevarelse og styrkelse af Rigsfællesskabet.

Den aktuelle politiske situation efteråret 2020 er, at Parti Naleraq har opgivet sin målsætning om et selvstændigt Grønland i 2021. Den 1. maj 2019 blev den nye Forfatningskommission nedsat af Naalakkersuisut med det formål at *"udarbejde en betænkning, som skal omfatte et udkast til en forfatning, der kan gælde for et kommende selvstændigt Grønland"* [18]. Samarbejdspartiet og Atassut, som efter formandsskiftet i 2019 har genoptaget deres samhørighedspolitik med Danmark, er trådt ud af forfatningskommissionen.

2.2 Historisk sammendrag frem til 1950

For den grønlandske befolkning betød Hans Egedes ankomst til landet i 1721 starten på afviklingen af deres traditionelle, nomadiske levevis og åndsliv. I 1734 fik storkøbmanden fra Sæby Jacob Severin eneret til al handel og besejling i den eksisterende koloni og andre senere

[17] https://knr.gl/kl/node/94568
[18] https://naalakkersuisut.gl/da/Naalakkersuisut/Departementer/Finans/Forfatningskommision

kolonier mod at forpligte sig til at anlægge kolonien Christianshåb og sikre fortsættelsen af missionen. Senere overtog den danske stat al monopolhandel og oprettede den 1.januar 1776 Den Kongelige Grønlandske Handel (KGH). I 1782 udstedte KGH et regelsæt, Instruksen, som forpligtede handelspersonalet til altid at arbejde efter størst mulig indtjening til KGH. Selv om instruksen var møntet på KGH's personale i Grønland, kom den i praksis til at virke som en rettesnor for forholdet mellem grønlændere og danskere og dermed for hele landets befolkning helt frem til 1950. Således har befolkningen fra kort tid efter kolonitidens indførelse i princippet været afskåret fra den udviklingsproces, som et samfund naturligt tilegner sig gennem samkvem og samhandel med andre folkeslag. Anden Verdenskrig betød et skift af den hidtidige danske kolonipolitik.

2.2.1 Anden verdenskrig som katalysator for ændringer

Ved Tysklands besættelse af Danmark den 9. april 1940 blev den normale forbindelse mellem Danmark og Grønland afbrudt, og landsfogederne, Eske Brun (1904-1987)[19] for Nordgrønland og Aksel Svane (1898-1991)[20] for Sydgrønland, måtte tage §10, stk. 3 i Styrelsesloven af 1925 i anvendelse. Bestemmelsen gav hjemmel til landsfogederne om at repræsentere statsmagten, når denne ikke kunne udøves af regeringen (Gad 1984: 275).

Den danske ambassadør i USA Henrik Kauffmann havde dog også straks efter den 9. april besluttet at bevare sin status som Danmarks repræsentant i USA. Han nægtede at følge ordrer fra Danmark, som efter hans opfattelse ikke længere var et frit land. Ved hans mellemkomst blev der allerede inden udgangen af april 1940 dannet en komité i USA, hvis formål var at bistå med forsyninger til Grønland og med salg af grønlandske produkter. USA og Canada stiftede konsulater i Godthåb, og de 2 landsråd blev indkaldt til et fællesmøde den 3. maj 1940 i Godhavn. Her gav landsrådsmedlemmerne deres fulde opbakning til de regerende landsfogeder og til deres ageren under krigen. Det blev også besluttet at holde fælles landsrådsmøder hvert andet år, så længe krigen varede. Efter landsrådsmødet tog Eske Brun til USA for at føre forhandlinger med Kauffmann, bl.a. om den midlertidige bestyrelse af kryolitminen, som påtænktes at skulle være med til at finansiere samhandelen med USA.

Den 9. april 1941 underskrev Kauffmann uden om landsfogederne en aftale med den amerikanske udenrigsminister Hull. Landsfogederne blev blot bedt om at godkende aftalen

---

[19] Eske Brun: sekretær i Grønlands Styrelse, konstitueret landsfoged i Nordgrønland, vicedirektør og senere direktør i Grønlands Styrelse, chef for statsministeriets Grønlandsdepartement og departementschef i Grønlandsministeriet

[20] Aksel Svane: jurist, landsfoged for Sydgrønland 1932-1945, efter krigen kontorchef i Grønlands Styrelse, kommitteret i Ministeriet for Grønland 1955-68

efterfølgende (Heinrich 2015: 20). Aftalen gav USA hjemmel til at anlægge militære og maritime støttepunkter i Grønland. I løbet af kort tid blev der anlagt fire lufthavne ved Narsarsuaq, Søndre Strømfjord, Ikkatseq i Ammassalik distrikt og Marraq (70 km syd for Godthåb) og et støttepunkt for flådens aktiviteter i Grønnedal samt installeret meteorologiske stationer langs hele kysten i både i Vest- og Østgrønland. Med mellemstationer i Labrador, Vestgrønland, Østgrønland og Island kunne amerikanske krigsfly og andet krigsmateriel flyves fra USA over Atlanten, medens Catalinafly fra Narsarsuaq kunne afpatruljere en stor del af Nordatlanten for tyske ubåde. Vejrstationerne, ubådsovervågningen og flytransporten af krigsmateriel med mellemlanding i Grønland gjorde, at Grønland kom til at spille en væsentlig rolle i udfaldet af krigen (Brun 1985: 83-86).

Måneden efter traktatens tilblivelse rejste landsfoged Svane til USA, hvor han forblev indtil krigens afslutning. Eske Brun blev ene-landsfoged i Grønland og etablerede et centralkontor og et dertil hørende nyt administrationsapparat i Godthåb. USA overtog bevogtningstjenesten i Østgrønland, og Eske Brun oprettede i sommeren 1941 Den grønlandske Slædepatrulje til bevogtning af strækningen fra Scorebysund og nordover (Gad 1984: 278) for at forhindre tyskerne i at oprette vejrstationer og efter USA's inddragelse i krigen at observere transporterne med krigsmateriel via Grønland.

En del unge grønlændere fik arbejde på de skibe, der sejlede til USA for at hente forsyninger til Grønland (DIIS 2007: 23). Grønlænderne gjorde flittigt brug af de kataloger, som postordrefirmaer i USA og Canada sendte til Grønland. Torskefiskeriet var under fraværet af udenlandske fiskere gået frem i Grønland. Der blev produceret dobbelt så mange tons saltfisk og tørfisk i 1945 som i 1939. Også produktionen af spæk, sælskind og fra fåreavl steg. Eksporten af fiskeprodukter gik til USA, Spanien samt til Portugal, som i kraft af sin neutralitet selv kom og hentede produktionen og leverede salt i stedet.

Også andre fornyelser kom til at præge hverdagslivet i Grønland. I 1942 oprettedes et dansksproget blad, *Grønlandsposten*, med den strandede zoolog Christian Vibe som redaktør. En radiotjeneste og Sydgrønlands Bogtrykkeri blev etablereret i Godthåb, og håndpressen i Godhavn havde travlt med at trykke diverse meddelelser fra centraladministrationen og hænge dem op på opslagstavlerne. Der afholdtes aftenskoleundervisning og foredragsaftener, og en ny forening ved navn ”Nunatta Qitornai” blev stiftet af seminarielærer Augo Lynge. Foreningens formål var bevidstgørelse og oplysning af unge grønlændere. Befolkningstallet i Grønland steg med 15% i krigsårene. En ny verden havde på mange måder åbnet sig for den før så beskyttede og isolerede grønlandske befolkning. I økonomisk henseende havde man klaret sig så godt, at der blev lavet flere pengeindsamlinger til støtte for Danmarks

genopbygning. Den ene indsamling nåede op på 180.000 kroner, et stort beløb i sig selv dengang og også i betragtning af befolkningens størrelse i Grønland (Heinrich 2010: 105).

Den 4. maj 1945 kunne man via London radio høre meddelelsen om den tyske kapitulation. Omtale af befrielsen og hvordan dette blev fejret i byer og bygder i Nordgrønland fylder hele Avangnâmiok' nr. 5 fra maj 1945. Allerede dagen efter blev den telegrafiske forbindelse mellem Danmark og Grønland genetableret, og i juli måned kom det første skib fra Danmark til Godthåb. Landsrådene, som under krigen havde haft fællesmøder i 1940, 1941 og 1943, blev indkaldt til et endnu et fællesmøde.

2.2.2 De første år efter 2. verdenskrig

Den øgede selvfølelse skinnede igennem ved landsrådets fællesmøde, der blev afholdt i dagene 28. august - 20. september 1945. Landsrådsmedlem Peter Nielsen udtalte sig bl.a. således om adskillelsen mellem Grønland og Danmark under krigsårene: *"grønlænderne er ikke gået tilbage, men frem. De nye forhold har vækket os og vist, at udviklingen kan gå hurtigere*". Landsrådsmedlemmerne ønskede, Grønlands Styrelse skulle flyttes til Grønland med en centraliseret ledelse i Godthåb, og at der skulle være ét fælles landsråd, som ikke længere kun skulle være et rådgivende organ, men som selv skulle have beslutningskompetencen inden for rammerne af det danske rige, dvs. med en fast repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg. Landsrådet lagde vægt på øget ligestilling og øget danskundervisning og ønskede, at tingene skulle drøftes i en kommission. (BvG 1948-1950, 1948: 450f).

Direktøren Oldendow mente ikke, at grønlænderne var modne nok til en så hurtig udvikling og nedsatte i stedet et udvalg på 6 fra Grønland, hele Grønlandsudvalget på 8 og 4 fra Grønlands Styrelse. Møderne foregik i Danmark fra januar 1946 og sluttede med udgivelsen af en betænkning den 12. juni 1946. Ingen af landsrådets krav gik i opfyldelse. Det blev til et fællesmøde for de to landsråd hvert andet år og en mulighed for at blive indkaldt til Rigsdagens Grønlandsudvalg i tilfælde af mere omfattende forhandlinger. Betænkningen indeholdt en 5-årig investeringsplan for i alt 8 mill. kr. Betænkningen blev udsat for stærk kritik både i Grønland og i Danmark. Eske Brun kaldte den *"et arbejdsprogram for det gamle Grønland" (Sørensen 1983: 136-37).*

Kravet om en egentlig kommission øgedes. Eske Brun blev udnævnt til vicedirektør i Grønlands Styrelse i starten af 1947, og i 1948 besluttede statsminister Hans Hedtoft at besøge Grønland. Inden afrejsen holdt han et møde med Rigsdagens Grønlandsudvalg for at få deres tilslutning kursændring i grønlandspolitikken for ikke også at miste Grønland, som det havde været tilfældet med Island under krigen. *"Hvis vi opbygger en erhvervspolitik mellem Danmark*

og Grønland med det formål at spænde alt, hvad Grønland ejer af råstoffer ind i dansk erhvervsliv, bygger vi et fundament for et varigt forhold mellem Danmark og Grønland, der vil være stærkere end sentimentale talemåder om fælles nationale følelser" (Rigsdagens Grønlandsudvalg, Protokol 1947-56: 8). Aksel Larsen[21] mindede om, at udvalget oprindeligt havde haft til formål at komme rundt til kolonierne og sluttede med ordene*: "Grønlænderne blive muligvis blive glade for, at der kommer nogen, men de vil blive skuffede over, at der kun bliver tale om at høre efter, ikke om at forhandle" (Grønlandsudvalget, Protokol 1947-56: 2).*

2.2.2.1 Landsrådenes fællesmøde 1948

Fællesmødet fandt sted i perioden den 31. juli til den 14. august 1948. Fra mødets begyndelse deltog foruden de to konstituerede landsfogeder, C. F. Simony for Sydgrønland og N. O. Christensen for Nordgrønland, direktør Oldendow og vicedirektør Brun fra Grønlands Styrelse samt to medlemmer fra Rigsdagens Grønlandsudvalg, formanden Stegger-Nielsen og Lisbeth Hindsgaul. Direktør Oldendow meddelte, at statsministeren ville støde til et par dage senere, men at han desværre ikke havde haft tid til at sende noget på skrift om sine budskaber, hvorfor han ville aflevere dem mundtligt. Vicedirektør Brun, som fungerede som formand for landsrådet, kunne dog i sin velkomsttale afsløre det overordnede budskab: "*Målet kender vi alle – den grønlandske befolknings indtræden som et selvstændigt og ligeberettiget medlem af vort fælles danske samfund" (Dglf 1948-50, 1948: 6).*

I sin mundtlige beretning om status på 5-års planen kom direktør Oldendow blandt andet ind på, at Sundhedsstyrelsen og Grønlands Styrelse på baggrund af "Amtslægeekspeditionen 1947-48"[22] ville drøfte initiativer til forbedring af den sundhedsmæssige standard i Grønland (Betænkning 1946: 51f), at Styrelsen havde nedsat et internt udvalg[23] til gennemgang af alle skolemæssige og kirkelige forhold, som havde resulteret i en betænkning, som lå til rådighed for landsrådet (Rigsdagens Grønlandsudvalg – Protokol 1947-56: 4f), at Styrelsen ville udsendte en juridisk ekspedition, at der var nedsat en teknisk kontrolkommission, som skulle afgive en betænkning om en fremtidig teknisk organisation inden for Grønland Styrelse, og at Styrelsen nedsat en Forvaltningskommission til gennemgang af handelsafdelingens opbygning

---

[21] Aksel Larsen, 5.8.1897-10.1.1972, dansk politiker: 1918-20 Socialdemokratiet, 1920-58 Danmarks Kommunistiske Parti, ekskluderet i 1958, 1959 stifter af Socialistisk Folkeparti (SF), 1942 medstifter af Frit Danmark og i koncentrationslejr i Sachsenhausen aug. 1943-marts 1945

[22] Bestående af amtslæge i Holbæk Erik Lynge og dr. med. Vagn Sindbjerg-Hansen

[23] Skoleudvalgets medlemmer: vicedirektør Eske Brun, kontorchef Ph. Rosendahl, lektor/provst Schultz-Lorentsen, tidligere provst for Grønland Aa. Bugge, inspektør for kulturelle anliggender i Grønland V. Borum og skolekonsulenterne M. Gam og Fr. Nielsen (Dglf 1949-1950, 1948: 19)

og arbejdsmetoder. Direktør Oldendow sluttede sin orientering med at oplyse, at Grønlands Styrelse overvejede at nedsætte endnu en kommission, men at dette endnu ikke var en afklaret.

2.2.2.2 Mødet med statsministeren

Landsrådenes møde med statsminister Hans Hedtoft fandt sted den 4. august. Statsministeren fremførte sine budskaber kom i sin tale blandt andet ind på behovet for dansk privat kapital til udvikling af erhvervslivet, den nylige opnåelse af valgret og valgbarhed for de grønlandske kvinder og en eventuel ligestilling af den grønlandske befolkning med den danske, hvor Grønland muligvis kunne opnå repræsentation i den danske rigsdag. Med en svarfrist på én dag blev landsrådene anmodet om at tage stilling til, om isolationen skulle ophøre, og om der skulle igangsættes en moderniseringsproces. Dagen efter udtalte landsrådsmedlem Gerhard Egede landsrådets opbakning til de ideer, som statsministeren havde fremsat dagen før og tilføjede: "… *Men landsrådet vil ikke undlade at påpege, at det er af stor betydning at finde udveje for at udjævne den uensartethed, som findes mellem danske og grønlændere med hensyn til borgerlige rettigheder…*". Landsrådet ønskede, at der nedsattes en kommission snarest muligt. Statsministeren, at dette ville ske med udgangspunkt i Landsrådets udtalelse fra den 6. august: *"Formålet med kommissionen skal være at anvise retningslinjer for udviklingen i Grønland, som kan medføre, at den grønlandske befolkning økonomisk, politisk og kulturelt kommer til at nyde ligestilling med andre danske borgere" (Dglf 1948-50, 1948: 89).*

Grønlandskommissionen

Grønlandskommissionen, januar 1949. *Hele hovedkommissionen på 16 medlemmer og alle, som landsrådene specielt havde ønsket i kommissionen, er med, dog mangler civilingeniør Ove Kampmann. Desuden er de to landsfogder, 4 af de 7 sekretærer samt en tolk til stede.*

Fra venstre: forreste række: Departementschef B. Dinesen, direktør Eske Brun, Halfdan Hendriksen ML, departementschef H. H. Koch (formand), landsrådsmedlem Peter Nielsen, S. Stegger Nielsen ML, Oluf Steen MF. Midterste række: Fuldmægtig K. Budde Lund, fuldmægtig Finn Nielsen, afdelingschef P. Villadsen, afdelingschef Fr. Grünfeld, departementschef Andreas Møller, landsrådsmedlem Gerhard Egede, medhjælper Andreas Nielsen, kolonibestyrer L. Hagensen, landsfoged C. F. Simony, landsrådsmedlem Jørgen Chemnitz, kontorchef G. Hendriksen, fuldmægtig Mogens Grau. Bageste række: Fuldmægtig Otto Jensen, landsfoged N. O. Christensen, fanger Manasse Mathæussen, Victor Gram MF, fåreholder Louis Jensen, fisker Elias Kleist, læge A. Laurent Christensen, redaktør Kristoffer Lynge, efterskoleforstander Mikael Gam, og tolken kaptajn Johannes Balle. Foto: Elfelt. © Arktisk Institut.

Grønlandskommissionen blev nedsat den 29. november 1948. Der var en hovedkommission på 16 medlemmer, hvoraf 5 var udpeget af det grønlandske landsråd og bestod af 4 medlemmer af landsrådet og en repræsentant for de grønlandske kvinder.

Arbejdet i kommissionen blev fordelt på 9 underkommissioner, som skulle lave indstillinger til kommissionen, som derefter skulle behandle disse for derefter at afgive en endelig indstilling til statsministeren og Rigsdagen.

Efter landsrådets ønske blev 10 ekstra medlemmer indlemmet i underkommissionernes arbejde, 5 grønlændere og 5 danskere med virke i Grønland. Underkommissionerne, inklusive de arbejdsudvalg, som de havde bemyndigelse til at nedsætte som hjælp til løsning af de konkrete arbejdsopgaver, bestod hver især af 12-22 medlemmer og havde alle grønlandsk deltagelse. I alt 105 personer, heraf 10 grønlændere i alt, deltog i det arbejde, som pågik fra januar til efteråret 1949. Betænkningen på omkring 1100 sider blev afgivet februar 1950 (Gad 1984: 289) og forelå på tryk 28. marts 1950.

Eske Brun, som var blevet udnævnt som direktør for Grønlands Styrelse, da Oldendow fratrådte stillingen i slutningen af 1948, var den øverst administrativt ansvarlige for koordineringen af kommissionsarbejdet og var selv medlem af både hovedkommissionen og af samtlige underkommissioner. Grunden til, at samtlige delbetænkninger kunne nå at blive vedtaget af hovedkommissionen inden for blot et halvt år eller mindre, synes at være, at en betydelig del af beslutningsgrundlaget var baseret på redegørelser og betænkninger, der allerede var udarbejdede i regi af Grønlands Styrelse. Eske Brun havde kort efter afslutningen af krigen afgivet et memorandum med en lang række betragtninger om Grønlands fremtid til statsminister Hans Hedtoft. Den beretning, som en lægeekspedition afleverede til Sundhedsstyrelsen i 1948, blev anvendt som grundlag for Grønlandskommissionens drøftelser om det grønlandske sundhedsvæsen (Dglf 1948-1950,1949: 108). I underkommission VI, som beskæftigede sig skolevæsenet, tog man fra starten udgangspunkt i betænkningen fra skoleudvalget fra 1948. Eske Brun og Michael Gam var begge medlemmer af skoleudvalget og af underkommissionen. Der er også grund til at antage, at delbetænkningen fra Underkommission VII stammede fra betænkningen fra den tekniske kommission, som Oldendow i 1948 berettede var nedsat af Grønlands Styrelse, siden der kun skulle bruges ét møde i underkommissionen, i arbejdsudvalget og i det snævre arbejdsudvalg for at sende en færdig delbetænkning vedrørende den fremtidige tekniske organisation videre til hovedkommissionen.

Når så meget af indholdet i G50 allerede var udarbejdet eller var under udarbejdelse kan man spørge sig selv, hvorfor det var nødvendigt at nedsætte en kommission. Grønlands eneste kvindelige repræsentant, Kathrine Chemnitz, foreslog, at de husmoderskoler, der var tiltænkt oprettet i forbindelse med efterskolerne i Egedesminde og Julianehåb, skulle bredes ud, så alle kvinder i Grønland fik mulighed for at deltage i kurserne. Da dette blev afslået, svarede hun:

> *"Hvis I ikke vil tage hensyn til mit forslag, hvorfor har I så taget en kvinde med i kommissionen uden at give hende lejlighed til at sige sin mening eller deltage i drøftelserne af en for den grønlandske kvinde så livsvigtig en sag? "*

3 Opbygning af en teknisk organisation

I dette kapitel behandles opfølgningen af beslutningen om etablering af en egentlig teknisk organisation på baggrund af anbefalingerne i Grønlandskommissionens betænkning. Som optakt vil der komme en kort redegørelse om den tekniske standard i Grønland ved nyordningens start i 1950. Derefter fortælles, hvilke anbefalinger Grønlandskommissionen er nået frem til vedrørende den fremtidige organisering af det tekniske område, samt hvordan det rent faktisk gik med at gøre disse tanker til virkelighed. Det vil også blive undersøgt, hvorvidt landsrådet blev hørt eller havde medindflydelse ved stiftelsen af den tekniske organisation. Kapitlet slutter med en analyse og en delkonklusion.

Af primære kilder er anvendt G50 bind 2 og 4, mødereferater fra Grønlandsministeriets anlægsudvalg og fra de grønlandske landsråds forhandlinger fra 1948 til og med 1960, beretninger vedrørende Grønland i samme periode samt et partsindlæg af Jens Christian Madsen, hvorfra oplysningerne om opbygningen af den tekniske organisation frem til nedsættelsen af Grønlandsministeriets anlægsudvalg er hentet. Efter aftale mødtes jeg med Madsen i oktober 2018 for at lave et interview, men på grund af talebesvær efter en blodprop valgte Madsen i stedet at udlevere en skriftlig besvarelse, som også indeholder forfatterens egne refleksioner og analyser. Jeg har udelukkende gjort brug af svarskrivelsens faktuelle elementer, som ifølge Madsen er hentet fra Arktisk Institut, Rigsarkivet og fra arkiverne i Rigsombudsmandsinstitutionen i Nuuk. Jeg har tillid til, at Madsens oplysninger er korrekte; men har ikke haft mulighed for at berigtige disse. Rigsombuddet har over for mig bekræftet, at de ligger inde med GTO-dokumenter af relevans for min undersøgelse. Disse er dog ikke adskilt fra andre sager i samme periode, hvorfor arkivmaterialet ikke er offentligt tilgængeligt på grund personfølsomme oplysninger. Kapitlet slutter med en delanalyse og delkonklusion.

3.1 Den tekniske standard i Grønland anno 1950

I 1950 var tuberkulose årsag til ca. 1/3 af samtlige dødsfald i Grønland (Sørensen 1983: 171). De ringe boligforhold og den dårlige hygiejne ansås for at bære en væsentlig del af skylden for den høje forekomst af tuberkulose. Ifølge den beretning, som en lægeekspedition foretog i 1947-48, var ca. 2/3 af boligbestanden på daværende tidspunkt træhuse, ca. 20% tørvemurshuse og resten bygget af en blanding af træ og tørv (Madsen 2000: 37).

Som endnu en væsentlig årsag til den manglende hygiejne peges der på den mangelfulde og besværlige vandforsyning. I 1950 var der vandværker i 4 kolonier: Julianehåb, Sukkertoppen, Holsteinsborg og Egedesminde (G50 bd. 4: 93). I 1949 udsendtes den såkaldte vandekspedition

med deltagelse af direktør dr.phil. H. Ødum, civilingeniør K. B. Larsen og civilingeniør G. P. Rosendahl til Grønland for at undersøge vandforsynings-, vandaflednings- og renovationsforholdene i en række byer, først og fremmest i Godthåb. (Ingeniøren 26/3 1955). Resultaterne af undersøgelsen blev overgivet til Grønlandskommissionen. Eksempelvis karakteriserede undersøgelsesgruppen vandforsyningen i Godthåb som direkte sundhedsfarlig. *"Da vi opdagede, hvordan det stod til med vandet i Godthåb, besluttede vi at børste vores tænder i øl – og det gjorde vi dagligt i den tid, vi boede på gæstehjemmet i Grønlands hovedstad"*, sagde lederen af undersøgelsesgruppen dr. Phil. Hilmar Ødum.

Byggeri af fire elværker blev igangsat i 1949. I Godthåb, Egedesminde og Julianehåb kom de i drift i november og december 1949, mens byggeriet af elværket i Holsteinsborg først forventedes at stå færdigt medio 1950. Elværkerne leverede også strøm til vejbelysning, hvilket var til stor gavn og glæde for den stedlige befolkning. Installation af el var først og fremmest tiltænkt i Handelens og andre institutioners bygninger; men elektricitet var også allerede indlagt i flere 'grønlænderhuse' og mange andre havde meldt sig som interesserede, efter at have set, hvordan det virkede (BvG 1951,1: 102). Ellers havde man ved byerne kun små, simple lokale anlæg, der leverede den nødtørftigste strøm til sygehusene og til radiostationerne. Tilværelsen i Grønland var lagt an på petroleumslamper, kakkelovne til opvarmning, madlavning og kogevask samt manuel betjening af produktionen (Ingeniørens Ugeblad 23/7-60).

3.2 Ledelsen af det tekniske område før 1950

Udover at radio- og vejrtjenesten samt bygningstjenesten var bygget op som særlige afdelinger, som på sigt ville kunne indgå i en nyordning, fandtes der ikke nogen egentlig teknisk ledelse, hverken i Danmark eller i Grønland. Udgifterne til anlægsvirksomheden i Grønland lå på omtrent ½ mill. kr. årligt før krigen, og arbejdet med de tekniske opgaver lå direkte under Grønlands Styrelse, hvor der var ansat en teknisk konsulent. Der blev hvert år foretaget inspektionsrejser for dels at tilse de igangværende anlægsaktiviteter og dels at forhandle om kommende byggearbejder med kolonibestyrerne og de forskellige institutionsledere.

3.3 Grønlandskommissionens anbefalinger

3.3.1 Retningslinier for en fremtidig teknisk organisation

Grønlandskommissionen foreslog oprettelse af en teknisk organisation (TO) under direktøren for Grønlands Styrelse. I den forbindelse anså kommissionen det for vigtigt, at en kommende organisation tilrettelagdes på en måde, at man i videst muligt omfang undgik fejlinvesteringer

og fik bedst mulig udnyttelse af arbejdskraften (G50 bd. 2: 119). Det anbefaledes, at al teknisk anlægs- og driftsvirksomhed blev samlet under ét frem for at være delt ud på de forskellige fagministerier. Én samlet organisation under én fælles ledelse ville kunne sikre, at specialviden på vidt forskellige områder, herunder vedrørende særlige grønlandske vilkår som eksempelvis vedrørende klima, terræn og is, ville samles ét sted. På denne måde ville det kunne sikres, at der for alle byggerier, uanset hvilket ansvarsområde, der blev bygget for, ville blive taget hensyn til forhold, som ellers ofte vakte vanskeligheder for virksomheder, som ikke var vant til at bygge i Grønland. Endelig kunne én samlet organisation give bedre rammer for en langsigtet og koordineret planlægning.

TO skulle placeres i København med en afdeling i Grønland, og der måtte ansættes en chefingeniør til at lede hele organisationen og til at være bindeled til Grønlands Styrelse. At den tekniske organisations hovedkvarter nødvendigvis måtte placeres i København frem for i Grønland begrundedes med, at det tekniske niveau i Grønland ikke var højt nok til, at man kunne svække forbindelsen til den tekniske forsyningsbase i København, blandt andet med hensyn til detailprojektering af større anlæg, indkøb af materialer, samarbejde med tekniske specialister m.v. Endvidere blev der lagt vægt på, at kontrollen med retmæssig anvendelse af bevillingerne måtte udøves der, hvor bevillingerne blev givet, og hvor indkøbene var foretaget.

I betænkningen skitseres hovedlinjerne i den fremtidige organisation med tilhørende arbejdsopgaver, samt i hvilken afdeling disse opgaver skal løses ret indgående. Tankerne om den overordnede ledelse kan skitseres på følgende måde:

	Direktøren for Grønlands Styrelse	
	Chefingeniøren	
Bygningstjenesten	Ingeniørtjenesten	Radio- og vejrtjenesten
	Landsfogeden - - - - - - - - Teknisk kontor i Godthåb	

3.3.2 Samarbejdet mellem den tekniske organisation i København og afdelingen i Grønland

Kommissionen lagde vægt på, at hele organisationen kom til at fungere som en enhed, hvor alle teknikerne besad et godt kendskab til de særlige grønlandske forhold, og hvor personalet i almindelighed havde mulighed for at følge sagernes udvikling fra start til slut, uanset om de til daglig arbejdede i København eller i Grønland. Dette ønskedes fremmet gennem en løbende

rotationsordning blandt personalet i Danmark og i Grønland. Denne arbejdsform ville også kunne modvirke, at personalet i København kom for meget på afstand af forholdene i Grønland, og at personalet i Grønland mistede følingen med den tekniske udvikling uden for Grønland. Endelig fandtes det vigtigt, at der skabtes ensartede vilkår for de forskellige grene inden for organisationen.

Grønlandsafdelingen, inklusive afdelingens til enhver tid siddende leder, måtte placeres i Godthåb, i *"nær tilknytning til landets øverste myndigheder såsom landsfogeden, embedslægen, skoledirektøren etc."*. Det ansås at være af stor betydning for et hurtigt og effektivt arbejde, at *"der tilvejebringes muligheder for at lægge så mange afgørelser som muligt til Grønland, at lokalt initiativ får lejlighed til at gøre sig gældende, og at oversigt over og viden om tingene sikres de i Grønland siddende myndigheder" (G50 bd. 2: 46f).* Derfor skulle grønlandsafdelingen, foruden at have det direkte ansvar for udførelsen af det tekniske arbejde, bistå landsfogeden i alle teknisk-juridiske og teknisk-økonomiske spørgsmål samt med råd og vejledning. Teknisk organisation skulle føre det tekniske tilsyn med de private og offentlige virksomheder på landsfogedens vegne (G50 bd. 2: 51). Også de andre instanser såsom den fremtidige juridiske dommer, provsten, handelsinspektøren, kolonibestyrere og andre tjenestemænd skulle kunne indhente råd og vejledning i TO's grønlandsafdeling. Landsrådet skulle have adgang til at hidkalde repræsentanter for organisationen under møderne til at redegøre for principielle tekniske spørgsmål, og de enkelte landsrådsmedlemmer skulle kunne indhente oplysning om tekniske spørgsmål til brug for deres indlæg under møderne. Personalet skulle også stå til disposition for kommunerådene vedrørende kommunaltekniske anlæg. Endelig skulle det være muligt for foreninger og privatpersoner at få en vis teknisk servicering mod betaling.

Til realisering af ovenstående retningslinjer fandt kommissionen det vigtigt, at den nødvendige koordinering af de mangeartede arbejdsopgaver snarest måtte tilvejebringes, således at de enkelte grene af organisationen kom til at føle sig som en del af en stor enhed. Det anbefaledes snarest muligt at ansætte en chefingeniør til at forestå hele opbygningsfasen samt at oprette en ingeniørtjeneste som supplement til de to andre allerede eksisterende søjler, bygningstjenesten og radio- og vejrtjenesten. Et af de større opgaver ville også blive overtagelse af en del af de opgaver, der hidtil havde ligget under Handelen. Bl.a. fandtes det uheldigt, at arbejder for Handelen hidtil oftest havde haft første prioritet, hvorved arbejdsopgaver i andre institutioner kun havde kunnet udføres, når der lejlighedsvist blev tid til det. Den grønlandske befolkning havde praktisk talt ikke haft adgang til håndværkerassistance (G50 bd. 2: 54). Økonomisk ville ansættelse af flere værkstedsledere i Grønland delvis kunne opvejes af, at der

kom til at ske en reduktion af kolonibestyrernes assistenter, som hidtil havde måttet varetage administration af handelens værksteder og andre tekniske opgaver. Kommissionen anviste en model til en overgangsordning om arbejdets tilrettelæggelse, indtil organisation kunne komme endeligt på plads.

3.4 Opbygning af teknisk organisation 1950-1958

3.4.1 Fra 1950 til etablering af Grønlandsministeriets anlægsudvalg i 1955

De nye love, som dannede grundlaget for nyordningen, blev vedtaget i folketinget den 27. maj 1950, og en etablering af en egentlig teknisk organisation kunne påbegyndes. Allerede den 12. juni blev bygningsingeniør Jørgen Rüdinger (1906-1977) ansat som den første chefingeniør for TO. Rüdinger kom fra en direktørstilling i N. C. Monberg, København og havde ikke mindst fra sin forrige arbejdsplads hos entreprenørfirmaet Christiani & Nielsen opnået international erfaring gennem udstationering og studierejser i adskillige lande.

Et par uger efter ansættelsen rejste chefingeniøren på inspektionsrejse til Grønland sammen med den mangeårige tekniske konsulent i Grønlands Styrelse, civilingeniør Julius Galster. På den tre måneder lange rejse blev samtlige byer på Vestkysten samt Ammassalik besøgt.

Til Teknisk Kontor i Godthåb blev Kølle Hansen ansat som afdelingsingeniør i februar 1951. Han fik et lokale i landshøvdingens kontorbarak, og posten til Teknisk Kontor blev journaliseret og arkiveret i landshøvdingens system. Først et års tid senere kom der endnu en medarbejder på Teknisk Kontor i Grønland.

Rüdinger blev fastansat som tjenestemand med virkning fra 1. april 1951, og midt på året tiltrådte civilingeniør Henry Bøgekjær som leder af den ingeniørafdeling, som skulle oprettes i Købehavn som supplement til de allerede eksisterende afdelinger, radio- og vejrtjenesten og bygningstjenesten. Fra medio juli 1951 var chefingeniøren igen på inspektionsrejse i Grønland.

Et af de væsentligste forudsætninger i forbindelse med at samle de tekniske opgaver under én organisation var overtagelse af en del af de opgaver, der hidtil havde ligget under Handelen. Formelt skete dette den 1. april 1952; men i praksis forblev håndværkerne i værkstederne i kolonierne i KGH's regi frem til 1953, hvilket skabte problemer med håndværkere til reparationer og vedligeholdelse af huse og både. Herefter blev proceduren således, at Handelen selv indgav forslag om anlægsarbejder til ministeriet, hvorefter de godkendte projekter blev overdraget til den tekniske organisation til at udføre anlægsarbejderne.

I marts 1952 anmodede departementschefen chefingeniøren om at udarbejde et cirkulære om varetagelse af de tekniske aktiviteter i Grønland ud fra følgende aftaler:

- Resolution af 5. marts 1952: at landshøvdingen som den danske stats øverste repræsentant i Grønland både formelt og reelt har fuldmagt til at træffe afgørelser også inden for det tekniske felt og
- Resolution af 14. marts 1952: at al teknisk virksomhed i Grønland hører under landshøvdingens embede, og at det i disse virksomheder benyttede personale, det være sig afdelingsingeniøren i Godthåb, byggelederne, radioens personale etc. står under landshøvdingen.

Chefingeniøren udarbejdede et udkast til et cirkulære ud fra det givne mandat. Udkastets indhold blev, at tekniske sager vedrørende Grønland skulle varetages af følgende to tekniske organisationer:

1) En teknisk afdeling under ledelse af chefingeniøren i grønlandsdepartementet i København, som skulle omfatte arkitektkontoret, elkontoret inklusive radiotjenesten, ingeniørkontoret og vejrtjenesten og
2) landshøvdingens tekniske tjeneste, der skulle omfatte landshøvdingens tekniske kontor i Godthåb, byggelederne, kulbruddet i Qullissat, skibsværftet i Holsteinsborg, de tekniske skoler og eventuelle andre tekniske statsvirksomheder i Grønland, bortset fra de anlæg, som administreredes af KGH eller af forsvarsmyndighederne. Dertil skulle alle sager, forespørgsler, rekvisitioner mm. fra de institutioner, der hørte under landshøvdingen, indsendes til og besvares af landshøvdingen, der skulle have fuldmagt til med bindende virkning for statsministeriet at træffe afgørelser, også i tekniske sager. Sager, der skulle til behandling i grønlandsdepartementet, skulle sendes til landshøvdingen, som skulle sende dem videre til grønlandsdepartementet med indstillinger. Sager, som de respektive på grund af tidsnød var nødsaget til at sende direkte til grønlandsdepartementet, skulle samtidig sendes til landshøvdingen som kopi og måtte ikke afgøres endeligt, inden der forelå en indstilling fra landshøvdingen. Kun vejrstationernes vejrmeldinger måtte som hidtil ekspederes direkte som tidligere.

Dette udkast til cirkulære blev behandlet i et normerings- og administrationsudvalg, som departementschefen havde nedsat i maj 1952 med følgende medlemmer: Departementschef Eske Brun som formand, kontorchef Bodil Andersen fra finansministeriet, hovedrevisor H. Engmann fra 3. hovedrevisorat, sekretariatschef E. Kløckner fra forvaltningsnævnets sekretariat, direktøren for KGH A. W. Nielsen, fg. afdelingschef Finn Nielsen, chefingeniør L. Rüdinger og fg. afdelingschef A. Svane, de tre sidstnævnte fra grønlandsdepartementet. Udvalget nedsatte et underudvalg med fg. afdelingschef Finn Nielsen, repræsentanten fra forvaltningsnævnet og chefingeniør Rüdinger. Underudvalgets indstilling fik tilslutning fra

normeringsudvalget, og den 12. juli 1952 skrev departementschefen til landshøvdingen, at statsministeren havde godkendt indstillingen, og at de udstukne retningslinjer skulle træde i kraft umiddelbart ved modtagelsen af brevet. Det har ikke været muligt at få indsigt i indholdet af, hvad disse retningslinjer præcist gik ud på, men indholdet var tilsyneladende ikke af en sådan karakter, at det lykkedes departementschefen og landshøvdingen at nå til enighed under deres møde de 19. juli 1952.

Den 22. september 1952 sendte departementschefen et telegram til landshøvdingen med besked om, at afdelingsingeniøren i Godthåb skulle underlægges chefingeniøren i København og at al administration, herunder post, arkiv og personalesager skulle overgå til teknisk kontor. Dette medførte endnu en større udveksling af telegrammer mellem departementschefen og landshøvdingen, som blandt andet udtrykte sin undren over departementschefen ageren. Han meddelte, at han var parat til om nødvendigt at tage til København omgående for at søge en løsning på de retningslinjer, som han betragtede som noget, der ville medføre rod og til en organisation, der var 'en stat i staten'. Han håbede, at tilliden ville blive genoprettet. Departementschefen fastholdt beslutningen og meddelte, at bygningsinspektør Himmelstrup under sin kommende inspektionsrejse havde fået til opgave at drøfte spørgsmålet om lokaler til teknisk kontor med landshøvdingen, hvorefter sagen ville blive drøftet nærmere, når bygningsinspektøren var kommet hjem efter rejsen.

Landshøvdingen sendte den 3. oktober 1952 en redegørelse til normeringsudvalget, hvor han anmodede om at få lejlighed til at drøfte sagen med udvalget snarest muligt. Landshøvdingen sluttede sin redegørelsen med *"…at jeg må tage forbehold med hensyn til min stilling i sagens videre udvikling".* Efterfølgende deltog landshøvdingen i normeringsudvalgets møder den 14., 20. og 24. oktober 1952. Her startede chefingeniøren med at fremføre, at der for ham kun var to muligheder for placering af Grønlandsafdelingen:

1) At afdelingsingeniøren i Grønland sorterede helt under chefingeniøren i København eller
2) at afdelingsingeniøren i Grønland ikke sorterede under chefingeniøren i København og kunne i så tilfælde lægges under landshøvdingen.

Chefingeniøren mente, at yderligere uklarhed med landshøvdingen ville betyde forhaling om etablering af en teknisk organisation og henviste til, at sagerne allerede var fastlagt i kommissionsbetænkningen. Han gjorde tillige opmærksom på, at yderligere forsinkelse ville få alvorlige konsekvenser for organisationens arbejde. Repræsentanten for hovedrevisionen gav chefingeniøren ret i, at det var vigtigt, at der ikke voksede to organisationer op. Departementschefen erklærede herefter, at han selv ville udarbejde et forslag til et regulativ.

Tidligere landsfoged og på daværende tidspunkt fungerende afdelingschef A. Svane blev sat til at lave udkastet. I udkastet af 21. oktober 1952, hvor betegnelsen Grønlands Tekniske Organisation i øvrigt optrådte for første gang, stod der blandt andet:

> *"Det skønnes lige betydningsfuldt på den ene side at sikre, at landshøvdingen i sin egenskab af statens øverste repræsentant i Grønland har beføjelse til at blive gjort bekendt med alle tekniske sager, til at gribe ind i disse og tage et selvstændigt initiativ, og på den anden side at fastholde, at de tekniske organer i Grønland – som udtalt i kommissionsbetænkningen 2 par. 47 – er en integrerende del af den samlede tekniske organisation".*

Ved mødet den 24. oktober udtrykte chefingeniøren betænkelig ved formuleringen om, at landshøvdingen skulle have beføjelse til at tage selvstændigt initiativ, og hovedrevisoratets repræsentant fik indføjet samme betænkelighed i referatet. Det blev den sidste gang, at normeringsudvalget beskæftigede sig med spørgsmålet om samarbejdet mellem landshøvdingen og den tekniske organisation.

I slutningen af 1952 bekræftede departementschefen, at afdelingsingeniøren i Godthåb sorterede under chefingeniøren i København, og at Grønlandsafdelingen skulle have egne kontorlokaler. Samtidig blev det slået fast, at landshøvdingen som statens øverste repræsentant i Grønland havde ret til at blive informeret om alle tekniske forhold og til at gribe ind, hvis han fandt det nødvendigt. Afdelingsingeniøren i Grønland Køller Hansen havde fratrådt og fra 1. oktober 1952 afløst af civilingeniør Erik Gøtzske Larsen, som stadig havde kontor i landshøvdingeembedet. Rüdinger mente, at han havde brug for mere personale for at kunne bygge en stærk, faglig organisation op i tråd med G50 målsætningerne, og at dette ikke kunne blive en realitet i den nærmeste fremtid uden egne kontorlokaler. Omkring første april 1953 meddelte chefingeniøren departementschefen, at han ikke længere kunne påtage sig ansvaret for den manglende fremdrift af opbygningen af den tekniske organisation, hvorefter han blev sendt på ferie.

Det var planen, at statsministeren og departementschefen skulle have skulle mødtes med landsrådet under dets ordinære samling i 1953 for blandt andet at markere, at Grønland var blevet optaget som en integreret del af det danske rige. Gæsterne fra Danmark måtte dog opgive at være til stede, idet landsrådssamlingen var blevet udskudt til den 3. september på grund af den polioepidemi, der hærgede i Grønland. Efter departementschefens anmodning blev den tale, han ville have holdt for landsrådet, læst op. I talen opridsede Brun udviklingen i Grønland siden 2. verdenskrig og understregede blandt andet, at anlægsvirksomheden var steget fra at være på 3-400.000 kr. om året før krigen til ca. 20 millioner. Det var også vigtigt for ham at sige, at Kongens underskrivelse af den nye grundlov af 5. juni 1953 havde gjort, at den grønlandske

befolkning, ved flittig og energisk udnyttelse af de naturlige og økonomiske forudsætninger, der var givet dem, nu havde fået mulighed for at skabe sig en levefod og en tilværelse, som også reelt gjorde den ligestillet med befolkningen i det øvrige Danmark (BvG 1953, 2: 7). Opbygningen af en teknisk organisation blev ikke berørt med et eneste ord hverken af departementschefen eller af landshøvdingen.

3.4.2 Efter etablering af Grønlandsministeriets anlægsudvalg i 1955 frem til 1958

For første gang efter nyordningens start i 1950 mødtes en dansk minister og departementschefen med landsrådet den 2. august 1955. Statsminister Hans Hedtoft (S) var afgået ved døden den 29. januar 1955 og var blevet afløst af H. C. Hansen (S), som sad på posten frem til sin død 19. februar 1960. Det var indenrigs- og boligminister Johannes Kjærbøl og departementschef Eske Brun, der var til stede ved åbningen af et landsråd, der selv havde undergået en stor forandring. Afholdelse af et nyt valg havde resulteret i, at kun Jakob Nielsen fra Aappilattoq ved Nanortalik var blevet genvalgt. De nye landsrådsmedlemmer var kontormedhjælper Klaus Lynge (Julianehåb), fisker Carl Egede (Narsaq), pastor Erling Høegh (Frederikshåb), kontorassistent Peter Nielsen (Godthåb), overkateket Lars Møller (Sukkertoppen), overtelegrafist Jørgen C. F. Olsen (Holsteinsborg), fisker Nikolaj Karlsen (Aqisserniaq, Kangaatsiaq), lærer Ole Brandt (Egedesminde), handelsforvalter Frederik Jensen (Akulliit, Bugten), smedemester Carl Olsen (Qullissat, Disko), overkateket Edvard Kruse (Uummannaq) og udstedsbestyrer Ole Nielsen (Sdr. Upernavik, Upernavik). Landsrådets formand H. P. Lundsteen udtrykte sin glæde over ministerens tilstedeværelse, og tog den som et tegn på regeringens interesse for landsrådets arbejde. Han betonede også, at det var første gang, at departementschefen mødtes med det samlede landsråd siden 1950. På sin side holdt ministeren en tale om den igangværende modernisering, hvor han blandt andet beklagede, at udviklingen på grund af den stramme danske økonomi desværre ikke kunne gå hurtigere, end tilfældet var. Men heller ikke ved denne lejlighed blev emnet om opbygning af den tekniske organisation nævnt.

Under H. C. Hansens regering overgik Grønlandsdepartementet til et egentligt ministerium, med formel godkendelse af kong Frederik den 9. den 7. september 1955. Tre uger efter sin seks ugers lange rejse i Grønland blev Kjærbøl udpeget som den første minister for Grønland. I mellemtiden var statsrevisorerne blevet opmærksomme på, at Grønlandsministeriet havde en tjenestemand, der endnu ikke var tilbage i tjenesten efter endt ferie i juni 1953. Ved udgangen af september 1955 blev Rüdinger afskediget (BvG 1955, 8: 17) med fuld pension og med ret til ansættelse andet steds uden modregning i pensionen.

Nogle af den nyudnævnte grønlandsministers første opgaver var at udarbejde planer for den samlede bygge- og anlægsaktivitet, at reorganisere GTO og finde en ny kandidat til posten som chefingeniør. Til realisering af disse formål nedsatte Grønlandsdepartementet et *Udvalg vedrørende TO's opbygning m.v*. Medlemmerne var civilingeniør Kerrn-Jespersen (formand), departementschef Eske Brun, afdelingschef Frederik Grünfeld (afløst af kontorchef K. O. Bredahl fra 2/4-1957) direktør A. W. Nielsen (KGH, senere Carlsberg), direktør Hans C. Christiansen (KGH fra 1/2-1956), chefingeniør Gunnar P. Rosendahl (fra 1/10-1956) og sekretærerne fuldmægtig N. Salicath (afløst af kontorchef Otto Jensen fra 1/8-1957) (BvG 1957,10: 60). Da A. W. Nielsen i 1956 blev direktør i Carlsberg, blev han anmodet om at forblive i udvalget. Ved møde nr. 8 den 6. december 1955 blev udvalgets navn ændret til *Grønlandsministeriets anlægsudvalg*, som er den betegnelse, der anvendes i resten af specialet.

På udvalgets andet møde den 13. oktober 1955 opfordrede formanden til, at der blev givet en opsummering af TO's opbygning og arbejdsopgaver i København og i Grønland. Brun berettede, at stillingen som chefingeniør var ubesat, og at TO i København var opdelt i tre afdelinger med en ingeniørafdeling med civilingeniør Bøgekjær som leder, en bygningstjeneste under ledelse af bygningsinspektør Himmelstrup og en radio- og elafdeling med Holten Møller som leder. I Grønland var der oprettet et kontor i Godthåb, bestående af en arkitekt og en ingeniør og en afdelingsingeniør som leder. Desuden havde hver by en byggeleder, som sorterede under afdelingsingeniøren. Specielt i byer, hvor der var stort boligbyggeri i gang, var der også en teknisk uddannet byggelederassistent. Selv om der var et kontorfællesskab mellem landshøvdingen og afdelingsingeniøren, var TO var i princippet selvstændigt. Direktør A. W. Nielsen mente, at landshøvdingen følte sig som chef for afdelingsingeniøren og dermed også for byggelederne, og at han således greb ind i selve det tekniske arbejde. Dertil sagde Brun:

> *"I Grønland bør landshøvdingen ikke have effektiv indflydelse på anlægsarbejder, idet han ikke har tekniske forudsætninger. Landshøvdingens indflydelse bør kun gøres gældende via København. Dette må være den sagligt rigtige løsning, selv om det kommer i strid med det almindelige ønske om decentralisering. Endvidere forvalter landshøvdingen bevillinger til vedligeholdelse af statens boliger og institutionsbygninger" (Anlæmø2: 6).*

I april måned 1956 blev stillingen som chefingeniør slået op med ansøgningsfrist 15. maj. Anlægsudvalget pegede på civilingeniør Gunnar P. Rosendahl, som ansattes med virkning fra 1. september 1956 (BvG 1957,1: 67). Den 17. juni 1956 gav Politiken denne karakteristik af den nye chefingeniør:

Gunnar P. Rosendahl er grønlandsdansker, søn af den nuværende kontorchef og tidligere landsfoged over Nordgrønland Philip Rosendahl. Han er født i Frederikshåb i Sydgrønland, men har levet sine drengeår i det gamle Nordgrønlands skønne hovedstad Godhavn.

I 1930, 11 år gammel, måtte drengelivet i Nordgrønland afbrydes af skolepligter. Gunnar P. Rosendahl kom på Sorø Akademi og siden på Polyteknisk Læreanstalt. Som ung civilingeniør var han først ansat på Københavns Kommunes rådgivende ingeniørkontor, siden var han videnskabelig assistent ved laboratoriet for bygningsteknik ved læreranstalten. Siden har han startet sit eget rådgivende ingeniørfirma, der bl.a. har påtaget sig store opgaver i Grønland.

…"Jeg har jo siden 1949 arbejdet en del i Grønland. Mit firma har lavet, hvad der er af større vandforsyningsanlæg deroppe, bl.a. i Godthåb og i Sukkertoppen, begge steder meget store anlæg. Jeg har også projekteret det nye Dronning Ingrids sanatorium i Godthåb og Thulebyen…..Jeg kom der første gang igen i 1949. Siden har jeg været der hvert eneste år".

Afslutningsvist oplystes det fra avisen, at Rosendahl havde solgt sit firma for at stå uafhængigt, og at han i modsætning til sin forgænger havde valgt ikke at blive ansat som tjenestemand, men som honorarlønnet efter gældende regler.

I løbet af 1956, især fra det 19. til og med det 25. anlægsudvalgsmøde, det vil sige fra den 13. marts til den 20. august, fortsattes drøftelserne om rammerne for reorganiseringen, herunder kompetencefordelingen mellem landshøvdingen og chefingeniøren. Ved mødet den 11. juni 1956 var der enighed om, at landshøvdingens tekniske kontor skulle have ansvar for kontrol med sundhedsvæsenet og sundhedsvedtægter, kontrol med levnedsmiddelfremstilling, renovationsvæsen, sager vedrørende motorkøretøjer, herunder køreprøver, udstedelse af kørekort, tilsyn med lastbiler, indregistrering af biler og fabrikstilsyn. Boligstøtten, kontrollen med det offentlige udlån til boligbyggeri og udstedelser af lånebevillingerne skulle også høre under landshøvdingens ansvarsområde. Det blev understreget, at det var nødvendigt med en klar afgrænsning af kompetencefordelingen mellem landshøvdingen og chefingeniøren. Et år efter, den 3. juni 1957 oplyste chefingeniør Rosendahl over for anlægsudvalget, at GTO endnu ikke var faldet helt på plads, og at ansvarsfordelingen mellem landshøvdingen og GTO endnu ikke var løst.

Ved landsrådsmødet i 1956 nævnte landshøvdingen, at der i København pågik et arbejde med reorganisering af teknisk organisation. Året efter var den nye chefingeniør Rosendahl selv til stede, da landsrådet den 9. august 1957 behandlede dagsordenspunkt nr. 51, *Orientering om nyordningen af Grønlands Tekniske Organisation*. Rosendahl fortalte om status vedrørende arbejdet omkring reorganiseringen af GTO uden dog at nævne de problemstillinger, der lå til grund for, at organisationen 7 år efter G50 endnu ikke var på plads. Han forventede, at organisationen i København ville være bragt på plads 1. april 1957, og at organisationen i

Grønland ville begynde at køre, som den skulle pr. 1. januar 1958. Chefingeniøren stillede sig til rådighed for spørgsmål fra landsrådsmedlemmerne og svarede på mange spørgsmål, der omhandlede både organisatoriske anliggender, og hvornår forskellige anlægsopgaver kunne forventes at blive udført (BvG 1957, 2: 162ff).

Arbejdet med reorganisering med Grønlands Tekniske Organisation blev udført af to undergrupper. Grønlandsministeriets anlægsudvalg, med formanden civilingeniør P. Kerrn-Jespersen i spidsen, beskæftigede sig med de overordnede dele af reorganiseringen, mens et arbejdsudvalg, bestående af chefingeniør Gunnar P. Rosendahl, sekretariatschef E. Buckardt, afdelingsingeniør H. Bøgekjær, bygningsinspektør O. Himmelstrup, afdelingsingeniør Palle Jensen, afdelingsingeniør H. J. Hansen, afdelingsingeniør L. Søndergaard, ingeniør P. W. Gleie og byggeleder J. Vang Jørgensen tog sig af de mere detaljerede dele af reorganiseringen. Med udgangspunkt i betænkninger fra begge disse grupper gik den endelige beslutning ud på, at GTO fortsat skulle ledes af en chefingeniør, og at hovedkontoret stadig skulle have sæde i København. Som noget nyt skulle der ansættes en overingeniør, som skulle aflaste chefingeniøren og være stedfortræder i hans fravær, idet denne måtte tilbringe meget tid i Grønland samt fire distriktsingeniører med base i Julianehåb, Godthåb, Holsteinsborg og Egedesminde. Chefingeniøren meddelte sidst på året, at arbejdet om distriktsingeniørordningen ikke kunne nå at blive færdigt så betids, at reorganiseringen kunne træde i kraft den 1. januar 1958. Den 13. februar 1958 blev forslaget til den principielle del af betænkningen vedrørende reorganiseringen af GTO behandlet i Grønlandsministeriets anlægsudvalg, og på det næstfølgende møde den 28. februar var den konkrete del af betænkningen på dagsordenen. Den endelige struktur af GTO blev vedtaget den 8. marts 1958.

Personalebehovet for denne organisationsplan for hele GTO vurderedes til at ligge på 587 teknikere og 113 kontorfolk. Det skulle tilstræbes, at man som hidtil ville fordele anlægs- og vedligeholdelsesarbejderne ”i passende forhold” mellem private firmaer og GTO.

Chefingeniøren var til stede, da landsrådet den 13. august 1958 drøftede dagsordenspunkt nr. 3p vedrørende *Redegørelse fra GTO vedrørende forskellige virksomheder m.v.* Rosendahl orienterede om, at der generelt var god tilfredshed med den nye struktur efter reorganiseringen; men man ville naturligvis altid være parate til at tilrette organisationsplanen, når det skulle vise sig at være nødvendigt. Der var også behov for at anskaffe flere tekniske hjælpemidler, så man kunne undgå at sende mere arbejdskraft til Grønland end højst nødvendigt. En mere langsigtet planlægning, der tog højde for byggeperioderne i Grønland var også ved at blive indført.

Også boligstøttebyggeriet var kommet ind i et godt forløb; både fordi der nu forelå nøje gennemarbejdede typetegninger, og fordi spørgsmålet om at udbyde arbejdsopgaverne til

private mestre var lagt i faste rammer. Han og landshøvdingen havde haft nogle udbytterige samtaler om, hvordan man kunne sikre bedst mulig kvalitet og priser (BvG 1958, 2: 137f).

Landsrådsmedlemmerne havde ligesom året før mulighed for at stille spørgsmål og fremkomme med kritik. Blandt andet udtrykte landsrådsmedlem Erling Høegh fra valgkredsen Julianehåb og Frederikshåb et ønske om bedre rådgivning til kommunalbestyrelserne fra GTOs side. Som bevæggrund til sin kritik nævnte han to eksempler. I det ene tilfælde var et fangsthus, som GTO havde bygget ved Arsuk, blæst væk, så kun fundamentet var tilbage, og i det andet tilfælde havde GTO efter forarbejde bygget en brønd i Frederikshåb, som aldrig havde kunnet give vand (BvG 1958, 2: 140).

I Rosendahls scrapbog optræder dette diagram over GTO, lavet af chefingeniøren selv.

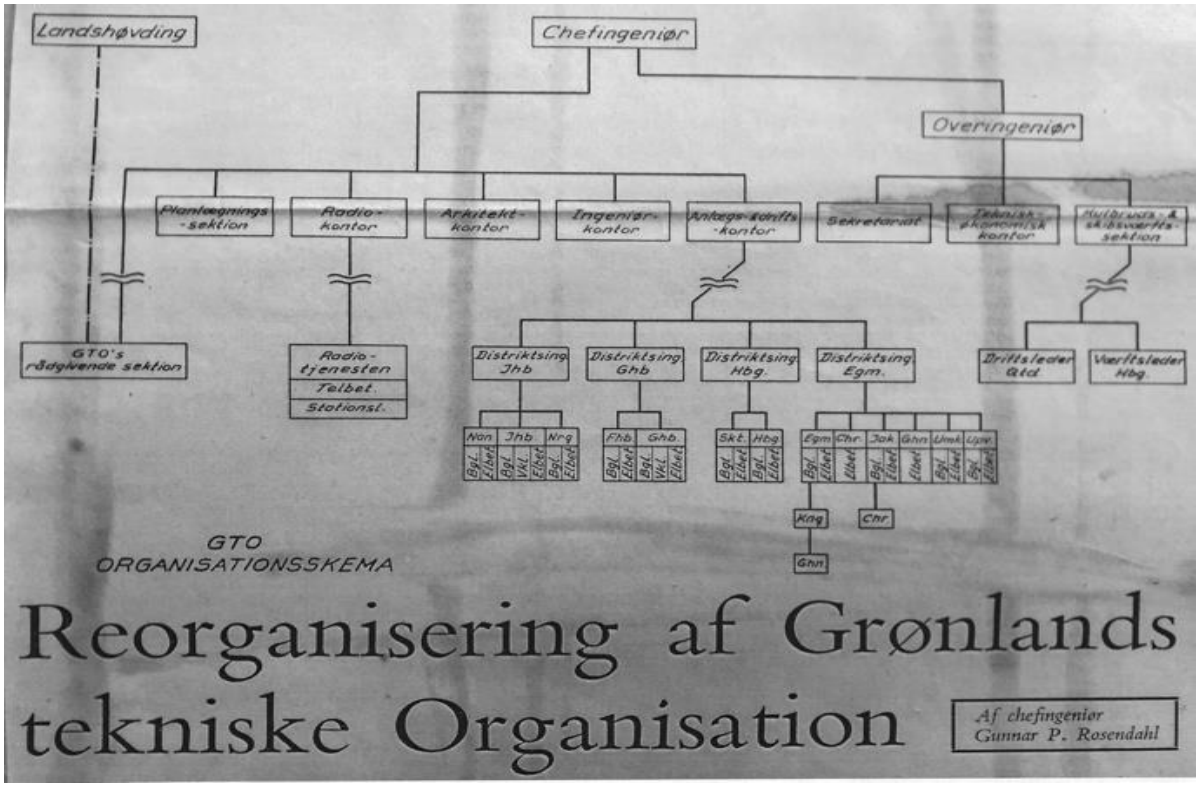

Bortset fra en kortfattet orientering til landsrådet i 1956 har landshøvdingen ikke holdt landsrådet løbende orienteret om status for opbygningsarbejdet af den tekniske organisation eller om de problemer, som opstod undervejs. Efter sin ansættelse som chefingeniør gjorde Rosendahl det til en sædvane at være til stede ved landsrådssamlingerne for at orientere om de igangværende aktiviteter inden for GTO, med mulighed for landsrådsmedlemmerne at stille spørgsmål, fremkomme med kritik og tilkendegive anlægsønsker; men selve forløbet med opbygningen af GTO og de problemer, der undervejs var forbundet med arbejdet har været, er

landsrådet ikke blevet informeret eller inddraget i. Diskussionerne har været holdt inden for rækkerne af de statslige enheder.

3.5 Delanalyse

Problemerne omkring opbygningen af en teknisk organisation for bygge-og anlægsprojekter i Grønland viser, at det ikke altid har været ligetil at nå til enighed om, hvorledes enkelte dele af kommissionsbetænkningen af 1950 skulle fortolkes, når det skrevne skulle omsættes til praksis.

I afsnittet om opbygning af en teknisk organisation i Grønland i Grønlandskommissionens betænkning kan man blandt andet læse, at det fandtes at være af stor betydning, at ”*der tilvejebringes muligheder for at lægge så mange afgørelser som muligt til Grønland, at lokalt initiativ får lejlighed til at gøre sig gældende, og at oversigt over og viden om tingene sikres de i Grønland siddende myndigheder*” (G50 bd. 2: 46f). Et andet udsagn lyder, at *”Teknisk organisation skulle føre det tekniske tilsyn med de private og offentlige virksomheder på landsfogedens vegne”* (G50 bd. 2: 51). Samtidig fandt kommissionen det vigtigt, at hele organisationen kom til at føle sig som en enhed.

Ligesom før nyordningen tildelte Grønlandskommissionen landshøvdingen vidstrakte beføjelser på statens vegne og sikrede ham den saglige ”medhjælp” i sager, der hørte under hans beslutningskompetencer. For sundhedsvæsenet vedkommende skulle den kommende embedslæge være rådgiver for landshøvdingen inden for de sager, hvor landshøvdingen har mandat til at træffe afgørelser. Landshøvdingen skulle desuden være formand i den kommende skoledirektion, som skulle beskæftige sig med stort set alle administrative spørgsmål vedrørende skolevæsenet. Landshøvdingen havde også ret til at udfærdige ansættelsesbreve for kateketer og andre grønlandske bestillingsmænd i statens tjeneste, hvilket tidligere hørte under provsten. Provsten skulle bistå landshøvdingen med alle økonomiske spørgsmål i kirkelige anliggender, og landshøvdingen skulle også føre tilsyn med, at den nye kommende struktur i KGH blev fulgt (G50, bd. 2: 21).

Departementschef Brun havde selv været både konstitueret landsfoged ad flere omgange, landsfoged i Nordgrønland og endelig ene-landsfoged for hele landet under Anden Verdenskrig. Sammenholdt med, at han også selv var medlem af kommissionen, måtte han have været fuldt bevidst om vigtigheden af, at statens øverste repræsentant i Grønland havde et godt overblik over, hvad der rørte sig i landet og dermed have gode værktøjer til at være et godt og loyalt bindeled mellem departementet og Grønland og eventuelt i særlige tilfælde have mandat til at agere på statsministeriets vegne. Både departementschefen og landshøvdingen kan således

have haft en berettiget tro på, at det har været kommissionens intention, at landshøvdingen skulle have en vigtig rolle at spille, også angående det tekniske kontor i Grønland og dets underliggende enheder, jfr. citaterne i starten af afsnit.

I hvilket omfang den tekniske afdeling i Grønland skulle kunne agere selvstændigt uden forelæggelse for ledelsen i København, havde kommissionen dog ikke på forhånd lagt sig fast på. Kommissionen foretrak at lade det være op til udviklerne at finde frem til en tilstrækkelig betryggende, men samtidig en smidig ordning (G50 bd. 2: 49). Denne mangel på præcision om landshøvdingens rolle kan have bidraget til, at de forskellige interessenter har kunnet tolke tingene den måde, der bedst tjente hver deres egne interesser og derved have været kimen til det efterfølgende tovtrækkeri mellem chefingeniøren og landshøvdingen.

3.5.1 Tovtrækkeriet mellem landshøvdingen og chefingeniøren

Det antages at have været det mest naturlige, at departementschefen så en interesse i først og fremmest at sparre med sin øverste repræsentant i Grønland om rammerne for udviklingen af en teknisk organisation i København og dens afdeling i Grønland. At dette rent faktisk kan have været sket, vidner resolutionerne af 5. marts 1952 og af 14. marts 1952 om.

Selv om disse resolutioner utvivlsomt kunne udmøntes med mange forskellige moderationer på den indbyrdes arbejdsfordeling mellem chefingeniøren og landshøvdingen, valgte chefingeniør Rüdinger tilsyneladende at fremkomme med et forslag, der gik helt ud til yderlighederne, nemlig med to særskilte kontorer henholdsvis i København og i Godthåb, med hver sin leder, henholdsvis chefingeniøren og landshøvdingen, og som hver for sig skulle referere til departementschefen. En sådan model virker umiddelbart ikke til at harmonere med kommissionens vægtning af et godt og smidigt samarbejde på tværs af en samlet teknisk organisation. Det fremgår af dokumenterne, at landshøvdingen har undret sig over den måde, departementschefen agerede på over for ham, og at han har anmodet om at drøfte sagen med normeringsudvalget, således at den gensidige tillid kunne genoprettes. Landshøvdingens anmodning om et møde blev først imødekommet, da han i oktober 1952 truede med at sætte sin stilling på spil.

Da chefingeniøren kompromisløst fastholdt, at afdelingsingeniøren i grønlandsafdelingen måtte referere enten til chefingeniøren i København eller til landshøvdingen i Godthåb, satte departementschefen sin tidligere landsfogedkollega fra krigsårene A. Svane til at udarbejde et forslag til et regulativ. Svane sammensatte et forslag ud fra grønlandskommissionen primære præmisser, nemlig at Teknisk Kontor i Grønland skulle være en integreret del af den samlede organisation; men også, at landshøvdingen skulle holdes velorienteret også om de tekniske

sager og i særlige tilfælde have bemyndigelse til at gribe ind i disse på statens vegne. Chefingeniøren og repræsentanten for hovedrevisoratet brød sig ikke om mandatet til landshøvdingen om, at han i særlige tilfælde kunne gribe ind med henvisning til, at landshøvdingen ikke havde forstand på tekniske sager. Med Svanes notat som udgangspunkt skrev departementschefen til landshøvdingen, at det var chefingeniøren, der havde ledelsen over hele organisationen, også for kontoret i Grønland, og at kontoret i Grønland skulle have egne lokaler; men også, at landshøvdingen som statens højeste embedsmand havde ret til at blive gjort bekendt med alle tekniske sager og kunne gribe ind, om nødvendigt. Han ville bede bygningsinspektør Himmelstrup om at finde egnede lokaler til grønlandsafdelingen, når denne var på rejse i Grønland den næstkommende sommer.

G50's præmisser om én samlet organisation med hovedsæde i København og sikring af landshøvdingens indsigt i tingene var således tilgodeset, hvorfor der kunne være al mulig grund til at forvente, at man nu komme videre og fuldende opbygningen af den tekniske organisation. Men chefingeniøren mente ikke, at han kunne opbygge en stærk, faglig organisation op i Grønland uden egne kontorlokaler og meddelte i april 1953, inden bygningsinspektøren overhovedet var kommet til Grønland for at kigge efter egnede lokaler til Teknisk Kontor, at han ikke længere kunne påtage sig ansvaret for den manglende fremdrift i arbejdet. Brun sendte ham på ferie, og der opstod et vakuum på ledelsesposten for Grønlands Tekniske Organisation frem til ansættelsen af Gunnar P. Rosendahl som chefingeniør pr. 1. september 1956. Som bekendt faldt organisationsplanen for GTO først endelig på plads i 1958.

3.5.2 Analyse af departementscfens ageren ved etableringen af GTO

Departementschef Brun agerede hurtigt og resolut på Grønlandskommissionens anbefaling om at etablere en teknisk organisation ved allerede den 12. juni 1950 at ansætte Jørgen Rüdinger som chefingeniør til at stå i spidsen for etablering af en teknisk organisation. Alligevel skulle der gå næsten 8 år, før organisationen var helt på plads og funktionsdygtig, og man kan undre sig over, hvorledes Brun som den øverst ansvarlige chef kunne slippe af sted med, at etableringen af en teknisk organisation kunne trækkes i langdrag så længe.

Det kan konstateres, at departementschef Eske Brun igennem de første år af opbygningsfasen af den tekniske organisation har givet modsatrettede instrukser til chefingeniør Rüdinger og til landshøvding Lundsteen om landshøvdingens rolle i organisationens grønlandsafdeling. Først skulle der i henhold til resolutionerne af 1952 udarbejdes retningslinjer under landshøvdingens administrative og formelle ledelse. Derefter var det chefingeniøren i København, der skulle have både den administrative og formelle ledelse uden indblanding af landshøvdingen, og

sidenhen skulle Teknisk Kontor i Godthåb have egne lokaler under ledelse af chefingeniøren, men hvor landshøvdingen samtidig skulle holdes orienteret om alle tekniske sager og havde bemyndigelse til at gribe ind under særlige omstændigheder.

Set i lyset af, hvor meget kommissionen har vægtet et godt og smidigt samarbejde internt i organisationen, herunder med afdelingerne i Danmark og i Grønland og med andre institutioner ved stiftelsen af en ny, samlet teknisk organisation på tværs af fagministerier og de dertil hørende institutioner, er det bemærkelsesværdigt, at departementschefen ved sin nedsættelse af det normerings- og administrationsudvalg, som skulle udarbejde et forslag om retningslinjer vedrørende ledelsesforholdene i et teknisk kontor i Grønland, ikke har valgt at inddrage landshøvdingen som medlem af udvalget. Hvorfor var det kun andre primære interessenter såsom direktøren for KGH, chefingeniøren, departementschefen og andre ansatte i Grønlandsdepartementet, der havde tilknytning til sagen, der blev udpeget til at sidde i normeringsudvalget og ikke landshøvdingen? Og hvorfor tillod departementschefen, at der blev nedsat et snævert underudvalg, som ifølge landshøvdingen ikke havde kendskab til grønlandske forhold, til at udarbejde en indstilling til normeringsudvalget? Kunne mange af de efterfølgende problemer have været undgået, hvis departementschefen fra starten havde samlet alle de primære interessenter til at drøfte kommissionens intentioner med henblik på at forhandle sig frem til en fælles løsning, som alle parter kunne stå inde for? Det var først, da landshøvdingen blev givet adgang til møderne efter at have sat sin stilling på spil, at departementschefen satte den tidligere landsfoged Svane til at udarbejde et forslag, hvor Svane på en enkel og klar måde forstod at tage hensyn til både kravet om en selvstændig, samlet organisation med én chef, men samtidig med respekt for landshøvdingen rolle som statens forlængede arm i Grønland.

Som departementschef havde Brun ansvaret for, at GTO stod i et ledelsesmæssigt tomrum i tre år fra maj 1953 til september 1956, og han lod chefingeniør Rüdinger 'holde ferie' i to år uden umiddelbar konsekvens for hans ansættelsesforhold. Statens revision måtte selv finde ud, at Rüdinger ikke var vendt tilbage til arbejdet, efter at den normale ferieperiode var udløbet i juni 1953. Rüdinger blev afskediget med fuld pension resten af sine dage, med tilladelse til at kunne få sig et nyt job uden fradrag i pensionen. Blandt mange andre aviser i Danmark omtalte *Dagens Nyheder* den 17. juni 1956 ansættelsen af G.P. Rosendahl som chefingeniør. I den forbindelse skrev avisen også, at afskedigelsen af Rüdinger skyldtes samarbejdsvanskeligheder med landshøvding P. H. Lundsteen og med departementschef Eske Brun, og at ansættelsen af Rüdinger som tjenestemand blev en "*en dyr historie*" for staten. Han fik nemlig ved afskedigelsen bevilget en årlig pension på 14.000 kr. Beløbet svarer til omtrent 211.715 kr. i nutidens valuta. Ved sin død i 1977 havde Rüdinger således modtaget i nærheden af 4,5

millioner kr. i pension fra staten. I dag ville man kalde en aftale af denne karakter som et gyldent håndtryk. Det giver stof til eftertanke, at sådanne ordninger fandtes allerede dengang. Det var først efter, at chefingeniør Rosendahl blev ansat i september 1956, at der for alvor kom skred i reorganiseringen af GTO. At landshøvdingen muligvis heller ikke altid var nem at 'danse med', vidner Rosendahls udtalelse fra 1957 om, at kompetencefordelingen med landshøvdingen endnu ikke var på plads.

Som departementschef var Brun tovholder for implementeringen af G50 i alle dens afskygninger. Som sådan kan han heller ikke have været i tvivl om, at en velfungerende teknisk organisation var en forudsætning for, at de ydre rammer til realisering af målsætningerne om bedre sundhed, bedre skolekundskaber og bedre indtægtsmuligheder kunne tilvejebringes. Kan det tænkes, at spektret på opfølgningsopgaverne på G50 har været af et sådant omfang, at det blev vanskeligt for Brun at bevare overblikket nok til at kunne løse alle opgaverne på en tilfredsstillende måde? Et kig på datidens kommissioner, nævn, udvalg, fonds, bestyrelser mm. viser, at departementschefen udover sit ansvarsfulde hverv havde mange andre tillidsposter. Var han for enerådig, for dårlig til at uddelegere, havde andre prioriteringer, havde for lidt personale, eller blev han så træt af tovtrækkeriet, at han lige så gerne ville bevare sin rolle som øverste chef for det tekniske område selv? Selv om der sidenhen kom en del kritik af håndteringen af anlægsprogrammerne, var det jo alligevel lykkedes for grønlandsdepartementet at gennemføre det meste af den planlagte bygge- og anlægsaktivitet for perioden 1951-56.

Hvad årsagerne end har været, må statsminister H. C. Hansen have anset det for nødvendigt at oprette et egentligt ministerium for grønlandske anliggender. Den nyudnævnte Minister for Grønland indså hurtigt behovet for at sætte skub i reorganiseringen af GTO, hvorefter grønlandsministeriets anlægsudvalg blev nedsat i 1955.

3.5.3 Kritik fra anlægsudvalget

Det var først efter stiftelsen af grønlandsministeriets anlægsudvalg, at der for alvor kom til at lyde kritiske røster til den måde, det tekniske område var blevet forvaltet på. Kritikken gik blandt andet ud på manglende byplanlægning, manglende langsigtet planlægning, at de lokale GTO-enheder i for høj grad havde været overladt til sig selv med manglende arbejdsplaner for udførelsen af konkrete projekter og fravær af egnede værksteder og lagre til følge. Disse faktorer ansås for at have medført uhensigtsmæssig arbejdsgang med megen spildtid, forsinkelser i byggeriet og et stort spild og ødelæggelse af materialer. Også Rosendahl anfægtede, at ministeriets tidligere overslag for anlægsarbejde havde været baseret på meget løse grundlag, som der ikke var blevet tilstrækkeligt fulgt op på (Anlæmø41). Brun meddelte

under anlægsudvalget møde nr. 51 den 19. december 1957, at han ønskede at udtræde som medlem af det arbejdsudvalg, som arbejdede med omorganiseringen af GTO, men at han fremover gerne ville se referaterne fra arbejdsudvalgets møder.

Brun var en magtfuld og til tider enerådig person, som der stod stor respekt og ærefrygt omkring i Grønland såvel som i Danmark. Som ene-landsfoged havde han ledt Grønland igennem krigsårene på forbilledlig vis. Landet kom ud af krigsårene med økonomisk overskud, den menige befolkning havde åbnet øjnene for omverdenen, og de grønlandske politikere havde oplevet en mere håndgribelig medindflydelse. Samtidig havde Brun gjort sit til for, at den grønlandske befolkning bevarede deres loyalitet over for Danmark igennem krigsårene. På Danmarks befrielsesdag den 4. maj 1945 kunne alle i Grønland juble med; af glæde på danskernes vegne over, at lidelserne under krigsårene nu var ovre og på egne vegne stolte over at være kommet så flot igennem en årrække uden hjælp fra Danmark.

Efter krigens afslutning tog Brun på permission i Danmark, hvor han benyttede anledningen til at fortælle om, hvordan Grønland havde klaret sig under krigen og til at fremsætte sine tanker om Grønlands fremtid over for statsministeren. Selv om det retfærdigvis var hans forgænger på posten som direktør for Grønlands Styrelse, Oldendow, der havde igangsat en stor del af de undersøgelsesarbejder, hvis resultater blev anvendt i det efterfølgende kommissionsarbejde, var det Brun, der fik æren for, at arbejdet i kommissionen blev fuldført med en effektivitet og en kvalitet, som blev til alles tilfredshed, såvel i Danmark som i Grønland.

Var Brun for mægtig og betydningsfuld en person til, at den politiske ledelse kunne gøre andet end at se igennem fingrene med, at det tog ham næsten otte år at få GTO på plads, med problemer for anlægsvirksomheden til følge, at han undervejs havde ladet en tjenestemand holde ferie i to år uden at indberette det til revisionen samt havde gjort landshøvdingen så desperat, at han truede med at opsige sin stilling? Alle disse spørgsmål kan kun besvares ved nærmere undersøgelse gennem adgang til kilder, der ikke umiddelbart er tilgængelige i Grønland. Der er dog ingen tvivl om, at alle involverede parter har opfyldt deres rolle som loyale embedsmænd i statens tjeneste ved på ingen måde at have røbet noget udadtil om det tovtrækkeri, der har udspillet sig omkring opbygningen af GTO.

3.6 Delkonklusion

Grønlands landsråd er hverken blevet fuldt orienteret om forløbet af eller har haft indflydelse på opbygningen af Grønlands tekniske organisation, GTO.

4 Beslutningsprocesserne om G50-anlægsprogrammerne

I dette kapitel bliver det undersøgt, hvordan beslutningerne om anlægsopgaverne i forbindelse med moderniseringen af det grønlandske samfund er blevet truffet. Undersøgelsen har særlig fokus på mødevirksomheden i grønlandsministeriets anlægsudvalg fra udvalgets stiftelse i september 1955 til udgangen af 1959. Undersøgelsen vil også indbefatte landsrådets rolle i beslutningerne.

Men inden da beskrives de overordnede forudsætninger, som skulle tages med i betragtning ved samtlige tiltag i forbindelse med nyordningen, de styrelsesmæssige ændringer som følge af G50 og endelig en kort oversigt over anlægsvirksomhed fra 1950-55. Kapitlet afsluttes med en delanalyse og en delkonklusion.

Det empiriske materiale består først og fremmest af mødereferater fra Grønlandsministeriets anlægsudvalg fra 1955-60. Udvalget havde indstillingskompetence til de besluttende politiske organer vedrørende alt, hvad der havde med anlægsvirksomheden i Grønland at gøre, lige fra opbygningen af den tekniske organisation, anlægsprogrammerne og hvem, der skulle udføre byggeriet. For dette kapitels vedkommende anvendes kun de dele af referaterne, der omhandler beslutningsprocesserne om anlægsprogrammerne. Forhold vedrørende opbygning af den tekniske organisation er omtalt i kapitel 3, mens forhold angående den anvendte arbejdskraft behandles i kapitel 5.

Undersøgelse af landsrådets rolle i beslutningsprocesserne er foregået ved gennemgang af mødereferater fra landsrådsmøderne i årene 1950 til 1960 samt af *Beretninger vedrørende Grønland* i samme periode. Derudover er anvendt uddrag af artikler i aviser og fagblade.

4.1 Grønlandskommissionens overordnede målsætninger for nyordningen

Nedenfor opridses nogle af de overordnede principper, som moderniseringen af Grønland skulle bygge på.

4.1.1 Koncentrationspolitik

En af de styrende faktorer for moderniseringsarbejdet, som gik igen i alle sektorer i det grønlandske samfund og dermed også for placeringen af bebyggelserne og den kommende anlægsvirksomhed, var koncentrationspolitikken. Med dette mente kommissionen, at det mest hensigtsmæssige ville være, hvis befolkningen flyttede til de steder, hvor et industrialiseret storfiskeri kunne etableres. Kommissionen fremhævede dog, at ændringer af bosted ikke skulle ske ved tvang, men ved at animere folk til at flytte gennem synliggørelse af, hvor og hvorfor de økonomiske prioriteringer faldt, som de gjorde. Narsaq, Egedesminde og Godthåb blev

fremhævet som byer, som skulle udpeges som centrer for befolkningen og følgelig måtte have en fortrinsstilling ved tildeling af økonomiske midler. Byer som Upernavik og Uummannaq blev nævnt som steder, som burde udtyndes rent befolkningsmæssigt, og for Qullissats vedkommende fandt Grønlandskommissionen det forkert at opretholde kulbrydningen, da minen ikke kunne forsyne Grønland, og man med fordel kunne købe udenlandsk kul (G50, bd.1: 37). Bosætningsmønstret i 1950 lå på 55% i bygderne og 45% i byerne.

4.1.2 Boligbyggeri, skolevæsen og sundhedsvæsen

Boligbyggeri og skolevæsen skulle prioriteres højt. Planen var, at stort set hele boligmassen på ca. 4000 boliger skulle udskiftes gennem byggeri af 6000 boliger over de næste 20 år. Skolevæsenet skulle reformeres med langt større vægt på danskundervisning. Til den daglige ledelse af skoleområdet skulle der under ene-landsfogedens tilsyn ansættes en skoledirektør. På lokalt plan skulle der i hvert distrikt ansættes en skoleinspektør med en eksamen svarende til en dansk seminarieuddannelse. Der skulle bygges mindst tre nye A-B skoler, ca. 20 nye lærerboliger samt ansættes 50 lærere med dansk seminarieuddannelse. Sammen med udbygningen af seminariet i Godthåb og de tre efterskoler forventedes en merudgift på ca. 6 mio. kr. i anlæg og 1 mio. kr. i de årlige driftsomkostninger (G50 bd. 3: 113-17).

Sundhedssektoren var også et af de områder, hvor forbedringstiltag skulle igangsættes snarest muligt. Kommissionens anbefaling lød på udvidelse af sengekapaciteten fra 341 til 762 på landsbasis ved hjælp af blandt andet et nyt centralt tuberkulosesanatorium med plads til 211, flere læger fra 14 til 22, flere sygeplejersker fra 22 til 36 og flere plejehjem. Endvidere blev det i G50 indstillet, at der ud over den ene tandlægestilling i Sydgrønland også kom en tandlæge i Nordgrønland samt en tandtekniker til hjælp til fremstilling af tandprotese (G50 bd. 4: 37).

4.1.3 Styrelsen efter 1950

Som lovgrundlag for nyordningen blev følgende 8 nye love vedtaget i Folketinget den 27. april 1950, med efterfølgende underskrivelse af med Kong Frederik den 9. den 27. maj 1950:

- Lov om Grønlands Landsråd og kommunalbestyrelser m.v.
- Lov om skolevæsen i Grønland
- Lov om kirken i Grønland
- Lov om sundhedsvæsen i Grønland
- Lov om Den kgl. grønlandske Handel
- Lov om udøvelse af erhverv i Grønland og
- Lov om grønlandsk erhvervslånefond og
- Lov om de offentlige grønlandske kasser.

De nye love erstattede Styrelsesloven af 1925. Det politiske ansvar for Grønland lå stadig under statsministeren. Grønlands Styrelse blev nu et egentligt departement under Statsministeriet med betegnelsen Grønlandsdepartementet, og direktøren for Grønlands Styrelse, Eske Brun, fik titel af departementschef. I 1955 oprettede daværende statsminister H. C. Hansen[24] (1906-1960) et Ministerium for Grønland, med Johannes Kjærbøl som den første grønlandsminister for perioden 30. august 1955 - 28. maj 1957. Hans efterfølger frem 18. november 1960 var Kai Lindberg.

4.1.4 Et nyt folkevalgt, samlet landsråd

Gennem *Loven om Grønlands Landsråd og kommunalbestyrelser m.v. af 1950* blev det mangeårige ønske fra de grønlandske politikere opfyldt ved, at de to grønlandske landsråd blev samlet til ét landsråd med én samlet administrativ ledelse i Godthåb. Konsekvensen var en reduktion af de to landsfogeder til én landsfoged, som fik benævnelsen landshøvding. P. H. Lundsteen (1910-1988) blev udnævnt som den første landshøvding. Det første direkte valg til landsrådet fandt sted den 29. juni 1951[25]. Med landshøvdingen som den fødte formand, indledte dette landsdækkende landsråd deres første møde den 26. september 1951 i Nuuk.

Første landshøvding
H. P. Lundsteen
(Grønlandsposten 1950
Nr. 16-17: 196)

Første folkevalgte landsråd
Foto: Arktisk Institut

Jakob Nielsen (Aappilattoq, Nanortalik), Frederik Nielsen (Julianehåb), Gerhardt Egede (Narsaq), Abel Kristiansen (Arsuk, Frederikshåb), Augo Lynge (Godthåb), Peter Egede (Kangaamiut), Sukkertoppen), Knud Olsen (Holsteinsborg), Nikolaj Rosing (Kangaatsiaq), Frederik Lynge (Egedesminde), Marius Sivertsen (Jakobshavn), Jens Olsen (Godhavn), Peter Fleischer (Saattut, Uummannaq) og Hendrik Olsen (Upernavik)

---

[24] Hans Christian Svane Hansen, S, MF 1936-60, finansminister 1945-50, statsminister 1955-60
[25] https://ina.gl/media/2526833/d-inatsisartut-website-inatsisartutgl-media-10680-201109-brochure-etablering-af-landsraadet-for-100-aar-siden-a4-dk.pdf

Sysselrådene blev afskaffet, og i stedet blev de 62 små kommuner i Vestgrønland lagt sammen til 16 kommuner, med tilhørende kommunalbestyrelser. Kommunernes beføjelser blev udvidet, og til støtte for kommunernes daglige administration skulle der ansættes kæmnere, jfr. lovens §19. Ligesom landsrådet fik kommunerne hjemmel til at tage egne beslutninger, der dog kunne omstødes af landshøvdingen, hvis det skønnedes, at beføjelserne blev overskredet. Den nye lov gav stemmeret til alle kvinder og mænd over 23 år[26].

Endelig blev der i G50-betænkningen henvist til det igangværende kommissionsarbejde vedrørende en revision af Grundloven, hvor det fandtes ønskeligt, at ”*Grundloven nævner Grønland og giver det principielle grundlag for dette lands stilling inden for riget” (G50 bd. 2: 36).* Ved Grundlovsændringen i 1953 blev Grønland indlemmet som en ligeberettiget del af det danske rige, og Grønland fik to pladser i Folketinget. Det første valg til folketinget i Grønland foregik den 15. august 1953. Her blev den læreruddannede og mangeårige politiker Frederik Lynge (1889 – 1957) valgt sammen med lærer, digter, forfatter, politiker Augo Lynge (1899 – 1959).

4.1.5 Anlægsvirksomhed 1950-55

Fra 1950 til 1955 lå statens samlede bevilling til anlæg typisk på ca. 20 millioner kroner, fordelt med ca. 12-19 millioner kroner til byggerier under grønlandsdepartementet og ca. 4,5 millioner kroner under Den kgl. Grønlandske Handel. I 1953 trådte boligstøtteordningen i kraft med en fast, årlig bevilling på 6 millioner kroner oven i standardbevillingen.

De første fem finansår efter vedtagelsen af Grønlandskommissionens betænkning i 1950 var en stor del af anlægsvirksomheden koncentreret om udbygning af infrastrukturen, dvs. veje, tankanlæg, elværker, vandforsyningsanlæg i Sukkertoppen og til konservesfabrikken i Narsaq, omlægning af sommervandledninger, kloakanlæg i Frederikshåb for spildevand fra sygehuset, kaj- og havneanlæg, entreprenørpladser, udvidelse skibsværftet i Holsteinsborg, beddingsanlæg i Godthåb, Frederikshåb og Jakobshavn, udsendelse af materiel såsom kraner, blandemaskiner, gaffeltrucks, bulldozere og administrationsbarakker.

KGH’s anlægsvirksomhed var pengemæssigt nogenlunde lige fordelt mellem anlæg til handelsvirksomheden som butikker, bagerier, pakhuse m.v. og egentlige produktionssteder som fiskesalterier, fabrikker og lignende, herunder en fiskemelsfabrik med tilhørende kraftanlæg i Narsaq og en ombygning og udvidelse af fabrikken i Sukkertoppen til fremstilling af frosne fiskeprodukter sammen med en opførelse af en fiskemelsfabrik til udnyttelse af affaldet fra

[26] https://ina.gl/media/2526833/d-inatsisartut-website-inatsisartutgl-media-10680-201109-brochure-etablering-af-landsraadet-for-100-aar-siden-a4-dk.pdf

filetproduktionen. Desuden måtte der opføres et selvstændigt posthus i Godthåb. Det skyldtes, at der efter krigen var sket en femdobling af postforsendelser til og fra Grønland, og at der samtidig var sket en fordobling af indbyggertallet i Godthåb i løbet af få år (BvG 1954, 8:17).

For sundhedsvæsenets vedkommende kom der et detaljeret program til forbedring af sundhedstilstanden i Grønland. Med i anlægsprogrammerne til og med 1955 var blandt andet udvidelse af sygehusene i Frederikshåb og i Færingehavn samt 8 millioner kroner til byggeri af Dronning Ingrids Hospital i Nuuk med plads til 211 patienter. Hospitalet blev indviet i efteråret 1954. Fra 1955 blev røntgenskibet "Misissuut" taget i brug og foretog tuberkuloseundersøgelser på hele befolkningen hver sommer (Brun 1985: 134).

Skolevæsenet var et andet stort indsatsområde. De første år efter G50 var der en vis udbygning af bedre skoler, selv om landsrådet ofte mente, at dette gik for langsomt. Eksempelvis blev efterskolen i Egedesminde udvidet, og der blev bygget et skolekapel i Tasiusaq, en skole i Akunnaaq ved Egedesminde, en skole i Itilleq, skolebarakker flere steder og igangsat byggerier af A-B[27] skoler i Godthåb, Holsteinsborg, Egedesminde, Julianehåb.

For boligmassens vedkommende var en stor del af boligerne de første fem år bygget som funktionærboliger. Til politi, læger, lærere, præster, kæmnere, assistenter, medhjælpere, depotbestyrere, formænd, elværksbestyrere, varmemestre, teknikere, boliger til personale i det amerikanske konsulat mm. blev der bygget ca. 190 boliger til og med 1955. Derudover blev der bygget rækkehuse til udsendte med i alt 39 lejligheder, 20 grønlandske arbejderboliger i Narsaq, 27 fangerhuse i Thule, 2 boliger for enlige og tillige boligstøttehuse til grønlænderne siden 1953. For finansåret 1953/54 var desuden medtaget en bevilling til opførelse af en sal til brug for landsrådet, kommunalbestyrelsen, landsretten og kredsretten i Godthåb (BvG 1953, 2: 26).

I 1954 oplyste landshøvdingen, at femårsplanen for anlægsbyggeriet stort set ikke eksisterede mere. Noget af det byggeri, man havde planer om for 1954 var blevet udskudt, og der var allerede sket ændringer for den planlagte byggeaktivitet for 1955. Ikke mindst var skole- og sundhedsvæsenet blevet ramt af ændringerne, fordi man først og fremmest prioriterede anlæg af teknisk karakter. De planlagte anlæg skulle nok blive gennemført; det kom blot an på, i hvilket tempo (BvG 1954,2: 111). Folketingsmedlem Augo Lynge oplyste, at man i femårsplanen ellers havde projekteret byggerier for 33. mio. kr.; men der var kun bevilget 19 mio. kr.

[27] A-B skoler: dobbeltsprogede skoler, indført i skoleloven af 1950. Efter samlet skolestart deles eleverne ved udgangen af 2. klasse i A- og B-klasser. A klasser med fortsat hovedsagelig med grønlandsk som undervisningssprog, B-klasser med dansk som stigende undervisningssprog

Flere landsrådsmedlemmer udtrykte stærk kritik af nedskæringerne på boligbyggeriet, herunder vedrørende manglende boliger til kateketer og jordemødre. Frederik Nielsen henviste til, at Grønlandsudvalget allerede i 1948 havde udtrykt velvilje til at forbedre kateketernes boligforhold. Også skoleforholdene blev udsat for stærk kritik fra landsrådets side. Marius Sivertsen gjorde opmærksom på, at der i Jakobshavn var tre skolelokaler til de ca. 170 skolebørn, der ville være til efteråret. Der var også hårdt brug for flere lærere i byen. Forældrene i Jakobshavn var stærkt utilfredse med de ringe skoleforhold. Hendrik Olsen erklærede, at han ellers havde meget at sige om skoleforholdene i Upernavik; men han ville ikke sige dem højt, fordi de ville blive meget ”ondskabsfulde”. Ifølge Peter Egede forventedes der at være 254 skolebørn i Sukkertoppen, til hvem der var fire klasseværelser. Der var blevet søgt om en skolebarak i år; men dette var blevet afslået. Gerhard Egede mente, at skoleforholdene på de små steder også lod meget tilbage at ønske. H. E. Berthelsen var glad for, at der endelig var afsat penge til en lærerbolig i Godhavn. Befolkningen havde været kede af, at en rigtig god lærer var rejst fra byen, fordi han var træt af at flytte hele tiden. Han håbede, at den kommende lærerbolig også ville betyde, at en ny udsendt lærer kom til byen (BvG 1954, 2: 111ff).

4.1.6 Boligstøtte

Som noget nyt trådte boligstøtteordningen i kraft i 1953, og der blev årligt bevilget 6 mio. kr. til opførelse af nye boliger til grønlænderne. Husene blev bygget og ejet af grønlænderne selv, finansieret gennem statslån, som bestod dels af et rente- og afdragsfrit lån og et beløb, der skulle afdrages over 35 år med en rente på 4%. Det rente- og afdragsfrie lån bestod i 1958 på halvdelen af lånet, og der krævedes ingen egenkapital af grønlænderne. Husene projekteredes af den stedlige byggeleder eller tømrerformand, hvilket resulterede i mange forskellige typer huse. I 1956 besluttedes det, at GTO’s arkitektkontor med udgangspunkt i 28 eksisterende hustyper skulle tegne 8 typer. Af disse blev 4 typer de mest anvendte. Det viste sig også, at de grønlandske selvbyggere ikke havde den nødvendige faglige viden til at gennemføre et ordentligt byggeri. Resultatet blev, at der efterhånden næsten udelukkende blev anvendt materialer og arbejdskraft fra Danmark, hvilket igen betød, at de grønlandske unge mistede muligheden for at få noget oplæring i håndværksfaget (Licitationen 5/2-1959, civilingeniør Jørgen Bryrup).

Fordelingen af boligstøttebevillingen tildeltes af et boligstøtteudvalg, som bestod af landshøvdingen som formand, et medlem udpeget af KGH samt et medlem valgt af Grønlands landsråd (BvG 1956, 2: 284). Af bevillingen blev ca. 2 millioner stillet til side til boliger for tilflytterfamilier, tuberkuloseramte familier samt enkelte steder til boliger for kateketer,

jordemødre og lignende (BvG 1954, 2: 14). Der var dog et kategorisk forbud mod ydelse af boligstøtte til de steder, som ikke var tiltænkt en udbygning.

Følgende er et eksempel på fordeling af standardbevillingen på de 6 millioner kroner. Ansøgninger for finansåret 1957 skulle indsendes senest 1. august 1956. Ved tildelingen blev allerførst ca. 900.000 kroner sat til side til statslige boliger til fødselshjælpersker, kateketer, politi, forflyttede familier og til afhjælpning af bolignøden i Eqalugaarsuit til tidligere beboere i Nuuk og Sammisoq ved Nanortalik. Af det resterende beløb anvendtes 869.000 kroner til 35 nye huse til statsansatte, 3.982.500 kroner til 190 nye huse til privat byggeri, 10 nye huse som kommunalt byggeri til en værdi af 67.750 kroner, 4 overtagelseslån på i alt 68.300 kroner samt 14 reparationslån på i alt 113.000 kroner (BvG 1956, 2: 285).

Landsrådet vedtog i 1958 at sende et udkast til bekendtgørelse om støtte til boligbyggeri i Grønland. Forslaget havde fået tilslutning fra ministeriet gennem en bekendtgørelse af 8. april 1959. Det betød, at grønlandske tjenestemænd fik mulighed for at søge husbygningslån mod pant i huse, der var opført som boligstøttehuse. På den måde blev det blandt andet muligt at søge lån til installation af centralvarme, hvilket der ellers ikke kunne ydes lån til for boligstøttemidler (BvG 1959,2: 205).

4.2 Anlægsvirksomhed 1955-60

Bolig- og indenrigsminister Johannes Kjærbøl var sammen med departementschef Eske Brun til stede ved det nyvalgte landsråds åbning den 2. august 1955, for Eske Bruns vedkommende for første gang siden 1950. Under sin åbningstale beklagede landshøvdingen og senere også ministeren, at det gik langsommere med anlægsopgaverne under nyordningen, end det havde været planen; men det skyldtes en stram økonomi i Danmark. Ministeren betonede i sin tale, at forholdene i Grønland i mange henseender var så forskellige fra det øvrige Danmark, at man ikke uden videre kan drage sammenligninger eller altid anvende de samme metoder til at løse vanskelighederne. Derudover lagde ministeren særlig vægt på manglen på gode boliger, behovet for bedre skole- og undervisningsmuligheder og ikke mindst på udbygning af flere sygehuse (BvG 1955,2: 5ff).

Landsrådsmedlem Peter Nielsen talte på landsrådets vegne og fremhævede, at gode boliger var et stort savn hos grønlænderne, og at boligbyggeri burde fremmes mest muligt. Endvidere sagde han, at *"staten bør anerkende grønlænderne som ligestillet med de øvrige danske statsborgere. Også vi her i landsrådet vil arbejde med til at fjerne resterne af en udvikling, der smager alt for meget af det tidligere kolonistyre, hvor grønlænderne behandles anderledes end*

danskeren som den mindre udviklede, men som på flere måder er uretfærdig" (BvG 1955,2: 8). Landsrådet fremkom med en fælles udtalelse, at også kirken burde tilgodeses i bevillingerne.

Efter landsrådssamlingen rejste landshøvding P. H. Lundsteen til Danmark på permission fra 24. september 1955 til 24. september 1956. Under hans fravær fungerede N. O. Christensen som konstitueret landshøvding (BvG 1956, 10: 54).

4.2.1 Grønlandsministeriets anlægsudvalg 29. september 1955 – 21. december 1959

Kort efter sin hjemkomst blev Kjærbøl den 30. august 1955 udnævnt som den første minister for Grønland; en post, som han beklædte frem til dannelsen af en ny regering den 28. maj 1957. Et af hans første opgaver som Grønlandsminister var at organisere planlægningen for den samlede bygge- og anlægsaktivitet i Grønland. En forudsætning herfor var en velfungerende teknisk organisation. Til dette formål nedsatte departementschefen et udvalg med følgende medlemmer civilingeniør P. Kerrn-Jespersen (formand), departementschef Eske Brun, direktør A.W. Nielsen (KGH), afdelingschef Fr. Grünfeld og fuldmægtig N. Salicath (sekretær). Senere blev udvalget suppleret med den nye direktør for KGH H. C. Christiansen (1956), chefingeniør G. P. Rosendahl (1956), kontorchef i finansministeriet K. O. Bredahl (1957), som erstattede afdelingschef Grünfeld og kontorchef Otto Jensen (1957), som afløste fuldmægtig Salicath på posten som sekretær. Den afgåede direktør for KGH A. W. Nielsen blev i forbindelse med udpegelsen af den nye direktør for KGH anmodet om at forblive i udvalget.

I det følgende vil anlægsudvalgets virke blive undersøgt og sammenfattet. Referaterne fra Grønlandsministeriets anlægsudvalg i perioden september 1955 til udgangen af 1959 dækker 77 møder og består af 354 sider. Dette materiale har ikke før været anvendt i forskningsmæssig henseende. Dette gør det ikke mindre vigtigt, at sammenfatningen udføres på en sådan måde, at den dækker et så repræsentativt udsnit af de emner, der har været til diskussion og den måde, de er blevet adresseret på, ligesom anlægsudvalgets arbejdsform også vil blive beskrevet. Med andre ord, hvordan traf anlægsudvalget sine beslutninger? Landsrådet rolle vil også indgå i undersøgelsen. For overskuelighedens skyld fremlægges beslutningsprocesserne i kronologisk rækkefølge.

Efter et introducerende og konstituerende møde på den første mødedag, begyndte den egentlige mødeaktivitet den 13. oktober. Drøftelsen på dette møde var mere af afklarende karakter om udvalgets arbejdsopgaver, hvor formanden Kerrn-Jespersen blandt andet slog fast, at opgaverne ikke indskrænkede sig til spørgsmålet om TO's organisatoriske opbygning; men at udvalget også skulle beskæftige sig med prioritering af planlagte anlægsarbejder og dermed

også indstille anlægsprogrammer med tilhørende økonomiske beregninger til ministeren. På daværende tidspunkt løb det danske finansår over 1. april til 31. marts det efterfølgende år.

I efteråret 1955 beskæftigede udvalget sig med anlægsplanlægningen for finansåret 1956/57, GTO's organisatoriske opbygning og med profilsøgning for den kommende chefingeniør. Efter formandens anmodning redegjorde departementschefen for status for GTO's opbygning. Der var enighed om, at det var mest hensigtsmæssigt at vente med at opslå stillingen som chefingeniør, indtil der var kommet mere klarhed over hans arbejdsopgaver; men det burde under alle omstændigheder dreje sig om en mand, der havde både teknisk og økonomisk indsigt.

Formanden efterlyste også oversigter over flere sager af relevans for udvalgets arbejde, eksempelvis en oversigt over antallet af private håndværkere, der havde nedsat sig i Grønland inden for de forskellige fag, så udvalget kunne drøfte, i hvilket omfang GTO selv burde udføre byggerierne eller burde indskrænke sig til at planlægge og udøve kontrol og lade private firmaer om at udføre arbejdet.

Anlægsudvalget vedtog statsministeriets samlede anlægsbudget for Grønland for 1956/57 den 21. november 1955 på 12 millioner. For at kunne leve op til denne ramme måtte anlægsudvalget foretage ændringer på i alt 2.382.000 kr. Som eksempler på større poster i ændringerne kan nævnes, at anlægsudvalget fandt sygehusbyggeriet i Egedesminde så presserende, at de valgte at tildele en ekstra bevilling på 650.000 kr. til igangsætning af byggeriet til trods for, at man stadig ikke havde fået alle de ønskede oplysninger fra lægevæsenet. Til en udbygning af skolen i Godthåb og bygning af internatboliger i stedet for de elevhuse, der var i meget dårlig stand, kom der en ekstra bevilling på 800.000 kr. gennem nedskæring på 1.225.000 kr. af bevillingen til skolebyggeri og modernisering af den gamle skole i Julianehåb. Som en konsekvens af det internationale marked på kul blev planerne om at nedlægge kulbruddet i Qullissat skrinlagt, og med det formål at kunne forsyne landet med tilstrækkeligt kul blev det besluttet at lave en indstilling på ekstra 740.000 kr. til anskaffelse af nyt maskineri til kulbruddet. Med sigte på at kunne få budgettet til at hænge sammen, skete der yderligere nedskæringer på en entreprenørplads i Holsteinsborg på 200.000 kr., biler, maskiner og andet materiel på 200.000 kr., vandledningsnet i Sukkertoppen på 150.000 kr., vandforsyningsanlæg i Holsteinsborg på 150.000 kr. og vejanlæg i Jakobshavn på 30.000 kr.

Formanden anmodede om, at der blev udarbejdet en 5-årig behovsplan på anlægsområdet, inklusive prisoverslag. Han mente, at anlægsprogrammerne måtte planlægges mindst 2 år frem i tiden, således at man sommeren før igangsætning af det egentlige byggeri kunne udføre opmålingsarbejde mm. til brug for projekteringen. Det var også vigtigt for formanden, at der

snarest arbejdedes ud fra en byplanlægning. Denne store opgave kunne startes de steder, hvor der ifølge den kommende behovsplan blev størst byggeaktivitet.

Grønlandsministeren, der havde været i Grønland i sommeren 1955, ønskede, at der blev bygget større huse til grønlænderne end de små etværelses-huse. I udvalget mente man dog ikke, at det var nok at bygge store huse til grønlænderne, før man havde skaffet bedre indkomstmuligheder til dem. Det var blevet observeret mange gange, at grønlænderne flyttede ind i et enkelt værelse og lod resten af huset stå tomt og uopvarmet. Udvalget enedes om at stræbe imod, at der opførtes huse med et køkken-opholdsrum og soveværelser. Fyringskomfur måtte være at foretrække frem for elkomfurer af hensyn til cirkulationen.

Man var i gang med at få indført en ordning, således at der kunne opføres et forsamlingshus ved alle større steder i Grønland. De skulle opføres som en slags selvejende institutioner efter samme regler som i Danmark med en vis statsstøtte, en tilsvarende støtte fra kommunen, og hvor befolkningen selv skulle skaffe resten af pengene. I Godthåb havde befolkningen således selv skaffet 125.000 kr. til et nyt forsamlingshus (Anlæmø7: 7). På det niende og sidste møde i Grønlandsministeriets anlægsudvalg i 1955 den 21. december 1955 blev det fastslået, at der burde udarbejdes en befolkningsprognose, som kunne bruges som udgangspunkt til de kommende investeringer. Det sås gerne, at udvalget fremover mødtes hver onsdag.

4.2.1.1 Landsrådets rolle, 1956

Formanden, fungerende landshøvding N. O. Christensen, redegjorde for anlægsplanerne for 1956. Landsrådsmedlemmernes bemærkninger gik blandt andet ud på, at et nyt sygehus i Egedesminde var at foretrække frem for at lappe på det sygehus, der blev anset som ubrugeligt allerede i 1936, at der ønskedes et nyt sygehus i Julianehåb, at man ønskede bølgebryderen i Kangaatsiaq færdiggjort, og at der var store problemer med vandforsyningen. Ole Brandt fra Egedesminde medbragte en skriftlig udtalelse fra den stedlige læge, Esben Olsen, angående det forholdsvis store antal patienter med mavetarmforgiftning. Ud fra en sundhedsfaglig synsvinkel fremkom lægen med argumenter for nødvendigheden af etablering af et helårs vandværk, hvilket fik formanden til at orientere om anlægsplanerne vedrørende vandforsyningen de kommende år (BvG 1956,2: 17).

4.2.1.2 Grønlandsministeriets anlægsudvalg, 1956

I 1956 afholdt udvalget 21 møder; møde nr. 10 til og med møde nr. 30. På årets første møde efterlystes en redegørelse fra samtlige forvaltningsområder om den aktuelle situation, hvilke principper der arbejdedes efter og hvilke resultater, der var opnået. Disse skulle sammenholdes

med forslagene fra G50 og bindes sammen med en redegørelse om planer ca. 10 år frem i tiden. Over de næste to møder fremlagde departementschef Brun og lægekonsulent dr. Saxtorph en statusredegørelse vedrørende henholdsvis skole- og sundhedsområdet.

Med hensyn til skolevæsenet oplyste departementschefen, at antallet af danske skolelærere var steget fra 14 til 76 siden 1950. Han gjorde opmærksom på, at det havde en meget stor betydning med gode boliger til lærerne, ikke mindst på de små steder (Anlæmø11: 2). Desuden kunne staten bygge lejehuse til kateketer efter boligstøtteordningen, hvilket var blevet benyttet i et vist omfang.

Lægekonsulent Saxtorph gjorde rede for den aktuelle situation i sundhedssektoren og sine ønsker for fremtiden. Den væsentligste årsag til den dårlige sundhedstilstand var de dårlige boligforhold. Der var også mangel på boliger til sundhedspersonalet. For eksempel var der behov for 12-14 boliger til de danske sundhedsplejersker til bekæmpelse af børnedødeligheden. Spædbørnsdødeligheden var fire gange så høj som i Danmark. Derfor var det meget ønskeligt, at fødslerne foregik på sygehuset; men disse havde kun kapacitet til at tage imod kritiske fødsler. Der var ikke taget stilling til, om der skulle uddannes grønlandske sundhedsplejersker; i givet fald ville det kun dreje sig om én om året. Selv om kommissionens indstilling lød på 22 læger i Grønland, burde de nuværende 21 læger forhøjes med fem. Antallet af sygeplejersker tegnede sig for 40 på Dronning Ingrids Hospital og 32 derudover; men også dette antal burde forhøjes. 13 grønlandske jordemødre var vendt hjem efter endt uddannelse i Danmark og var blevet ansat som bestillingsmænd. Med uddannelse af ca. 2 grønlandske jordemødre om året regnede man ikke med, at man behøvede at ansætte danske jordemødre. Dog kunne det forventes, at jordemødrene om ikke ret længe skulle begynde at ansættes på lige fod med sygeplejerskerne, dvs. med tjenestemandsløn, fribolig, ret til permission osv. I byerne Julianehåb, Godthåb, Egedesminde, Jakobshavn og Umanak var der faste tandlæger; men det var også ønskeligt med tandlæger i Sukkertoppen, Holsteinsborg, Qullissat og eventuelt i Upernavik. G50 indstillede op til seks tandlæger på landsbasis; men der var brug for i alt 11 tandlæger, da der også burde være en tandlæge i Frederikshåb og to tandlæger både i Julianehåb og i Godthåb. En tandlæge i Grønland uden en tandtekniker var ikke så meget værd, og derfor var der også behov for en række boliger til tandteknikere (Anlæmø12: 6).

Ved mødet den 27. januar 1956 gik udvalget i gang med i gang med behandlingen af anlægsprogrammet for 1957. Mens næsten samtlige bygningsarbejder fra 1948-54 var blevet udført af private entreprenører, var det i 1955 blevet besluttet, at GTO selv skulle udføre det meste af arbejdet og kun overgive større arbejdsopgaver til entreprenørvirksomhederne. Samme praksis ville gælde for anlægsarbejdet i 1956; men sidst på året måtte udvalget revurdere, hvad

der ville være mest økonomisk fordelagtigt fremover. Det tiltrådtes, at man burde tilstræbe at få de fremtidige arbejdsopgaver i fast entreprise.

Udvalget mente, at en landsplanlægning måtte være baseret på en befolkningsprognose og en erhvervsplanlægning. Anlægsudvalget besluttede at få udarbejdet en befolkningsprognose. Der kom en anmodning om at få chefingeniørstillingen slået op.

Der var enighed i udvalget om, at et konsekvent tilsyn med bygningerne ville have en positiv effekt på vedligeholdelsen. Man fandt det ønskværdigt med en mere ensartet linje på dette område, hvilket eventuelt kunne afhjælpes gennem en årlig bevilling til vedligeholdelse til hver institution og ved ansættelse af en vedligeholdelsesinspektør samt en rejsende kommission bestående af direktøren for Handelen, 2 teknikere og landshøvdingen eller deres stedfortrædere. En sådan kommission kunne eventuelt foranstalte en vedligeholdelsesplan for de kommende tre år.

Maj og juni måned blev af anlægsudvalget hovedsageligt brugt til reorganiseringen af GTO og til vurdering af ansøgningerne til chefingeniørstillingen. Senere kunne departementet meddele, at civilingeniør Gunnar P. Rosendahl var blevet ansat med virkning fra 1. september.

Ved anlægsudvalgets møde den 12. oktober var Grønlandsminister Kjærbøl til stede. Han havde samme sommer gennemrejst hele Vestgrønland og besøgt Østgrønland og ønskede at drøfte sine principielle betragtninger om boligbyggeri med udvalget (BvG 1956,2: 4). Det var anlægsudvalgets overbevisning, at ministerens holdninger faldt godt i tråd anlægsudvalgets meninger. Ministeren ønskede også, at der blev udarbejdet en femårig investeringsplan. På det næste møde den 23. oktober 1956 fremlagdes et femårigt program for departementets område og et syvårs program for Handelens. Gennemsnitligt lå ønskerne for departementet og Handelen på henholdsvis ca. 30 millioner kroner og godt 7 millioner kroner om året. Ministeren havde givet grønt lys for skolevæsenet efter en snak med skoledirektør Gam i Grønland.

Den 19. december 1956 meddeltes det, at ministeren ikke ville acceptere at gå videre til bevillingsmyndighederne med et anlægsprogram på i alt 37 millioner kroner, hvorfor beløbet måtte nedbringes til 19-20 millioner kroner for departementet, mens Handelen måtte reducere sin ansøgning til 5,5 millioner kroner. Dette affødte en diskussion om, hvorledes man kunne få flest mulige boliger for de samme penge. Der blev der peget på koncentreret boligbyggeri i samme by i de enkelte byggeår, etagebyggeri til tjenesteboliger samt eventuelt at sætte standarden i disse lidt ned. Angående sidstnævnte gik konklusionen ud på, at standarden på tjenesteboligerne i Grønland burde være lidt bedre end tilsvarende boliger i Danmark, fordi man i højere grad var afhængig af boligen i Grønland. Der var også behov for yderligere installationer, da man ikke længere kunne regne med betalt hushjælp. Et andet initiativ til en

langsigtet besparelse kunne være at bygge boligstøttelignende huse til håndværkerne, som grønlænderne sidenhen kunne overtage. Man blev enige om, at byggeri af tjenesteboligerne for 1957 skulle koncentreres om Godthåb, Julianehåb og Jakobshavn, hvor også et skolebyggeri var blandt de prioriterede byggerier.

4.2.1.3 Landsrådets rolle, 1957

Landshøvding Lundsteen optrådte igen som formand for landsrådet under det møde, der indledtes den 15. juli 1957. Chefingeniør Rosendahl, direktør H. C. Christiansen, KGH, departementschef Eske Brun og det ene af de to genvalgte folketingsmedlemmer, Augo Lynge, deltog i dele af mødet.

I sin åbningstale orienterede landshøvdingen om, at der var tiltrådt en ny Minister for Grønland, Kai Lindberg. Af anlægsopgaver nævnte han blandt andet de nye fiskerianlæg i Holsteinsborg og i Sydprøven, nye sygehuse i Holsteinsborg og i Ammassalik, nye skoler i Egedesminde og i Christianshåb og igangværende skolebyggerier i Holsteinsborg og Julianehåb, men desværre kun i ringe omfang i Godthåb.

Chefingeniør Rosendahl orienterede om reorganiseringen af GTO, herunder at opgaven for Teknisk Kontor i Godthåb nu havde karakter af at være et rådgivende organ for landshøvdingen vedrørende hans ansvarsområder. Han fortalte også om Grønlandsministeriets anlægsudvalg og dets virke. For at få et bedre forløb for byggerierne, ville der fremover afsættes mere tid til det forberedende arbejde, og på den måde ville der gå to år, fra bygherren ønskede arbejdet udført, indtil ”*spaden kunne stikkes i jorden” (BvG1957,2: 165).*

Også direktør Christiansen var til stede og kunne oplyse, at han nu havde besøgt alle pladser i Grønland, og at hvert eneste sted havde givet udtryk for ønsker af stort og småt. Desværre ville det ikke kunne lade sig gøre at imødekomme alle ønskerne. KGH lagde størst vægt på produktionsvirksomheden, som ville blive udbygget både på de store og mindre steder. Ved udstederne drejede det sig om forbedring eller nybygning af salthuse. I de nordlige distrikter, eksempelvis i Uummannaq, ville man gerne øge produktionen af saltede hellefisk, og derfor gjaldt det her om opvarmning af salthusene. I det kommende store fabriksanlæg i Jakobshavn skulle der forarbejdes rejer og hellefisk. I Holsteinsborg var der god gang i byggeriet af et stort salteri, som senere påtænktes at blive udvidet med et fryseri til først og fremmest produktion af havkat. I Egedesminde ville investeringerne særlig blive koncentreret om Kangeq og Attu. I Christianshåb var der planer om projektering af en ny rejefabrik i stedet for ombygning af de nuværende bygninger. Fabrikken beskæftigede 135 kvinder, deraf 108 fra Christianshåb.

Fabrikken var stor nok til at beskæftige 200 kvinder; men det var svært at fastholde de udenbys kvinder i længere tid. I Frederikshåb ville man afvente resultaterne af fiskeriundersøgelserne, inden man gik videre med arbejdet. Landsrådsmedlemmerne nøjedes med at stille et par uddybende spørgsmål.

4.2.1.4 Grønlandsministeriets anlægsudvalg, 1957

I 1957 holdt Grønlandsministeriets anlægsudvalg 21 møder, hvor årets første møde allerede fandt sted den 3. januar. Chefingeniør Rosendahl udtalte, at de bevilgede midler langt fra var tilstrækkelige. Prioriteringen af investeringer i produktionsapparatet havde haft til følge, at mange projekter var blevet udskudt til de kommende år. Han fremhævede særligt et stigende behov for skolelokaler på baggrund af den høje befolkningstilvækst. Mere koncentreret byggeri af tjenesteboliger kunne eventuelt også gælde for Handelen. Dette ville betyde en bedre udnyttelse af grundene, billiggøre ledningsføring og vejanlæg. Der var allerede opført et i Godthåb med 16 lejligheder, og der planlagdes endnu et. Det blev nævnt, at befolkningen i Uummannaq pressede på med at få bygget et elværk ud fra det argument, at de danske tjenestemænd havde strøm til deres boliger; men udvalget frarådede dette med henvisning til byens størrelse.

Endvidere var man i gang med at udarbejde en oversigt over boligbehovet, baseret dels på det igangværende arbejde med befolkningsprognosen og dels på saneringsbehovet. Arbejdet forventedes at kunne tages i brug ca. tre år senere efter diverse undersøgelser og udarbejdelse af byplaner for alle de byerne. Planlægningsafdelingen skulle søge at se en snes år frem i tiden.

Rosendahl gjorde opmærksom på, at de indkvarteringsbarakker, der på programmet stod til at koste 200.000 kr. reelt kom til at koste 545.000 kr. I et par af tilfældene ved boligbyggeri var udgifterne steget til det dobbelte, så enten måtte overslagene have været for optimistiske, eller også måtte GTO's udgifter have været for høje. Det var et problem, at anlægsprogrammet blev opstillet, inden projekterne til de enkelte byggerier forelå. Under et senere møde samme år kom han med denne kritik om den tidligere planlægning, som bliver citeret i sin fulde ordlyd:

> *"Ministeriets tidligere overslag for anlægsarbejde har været baseret på et meget løst grundlag, der ikke er blevet fulgt op ved en revision af det engang givne overslag. Mange gange har man været i den situation, at den anlægsudgift, der figurerede på anlægsprogrammet refererede til et bygværk, der slet ikke var identisk med det, der kom til udførelse, idet man under skitseprojekteringen og forhandlingerne med bygherren var kommet frem til helt nye resultater. Ligeledes havde man ofte været udsat for, at der under projekteringen og arbejdets udførelse var foretaget væsentlige udvidelser af det oprindelige program; ej heller i sådanne tilfælde havde man fulgt sagen op ved revision af summerne i anlægsprogrammet".*

Desuden meddelte han, at man i modsætning til tidligere overslag, hvor man havde indregnet et tillæg til uforudsigelige udgifter på 20%, nu kunne sænke dette beløb på grund af væsentligt bedre overslagsmateriale.

GTO's anlægsprogram for 1958 forventedes at ligge på ca. 20 mill. kr. Heri lå to store poster i form af eltjenesten og boligerne. Det var planen at opføre flere familiehuse i Holsteinsborg, Egedesminde og Ammassalik. Boligønsker ud over disse byer kunne undtagelsesvist optages i indeværende år. I Sukkertoppen var boligbehovet stort, men der var medtaget nogle i 1958. Koncentrationen af boligbyggeriet gjorde, at man i Godthåb var kommet til at mangle fire lærerboliger, men i 1959 skulle bygning af et etagehus i Godthåb påbegyndes. Desuden skulle der installeres elkomfurer i alle nye tjenesteboliger. Der kunne dog ikke kunne ydes lån til elkomfurer i boligstøttehusene, hvor beboerne selv måtte købe, hvis de ønskede et sådant (Anlæmø40: 4).

På anlægsudvalgsmødet den 2. maj 1957 oplyste departementschefen, at der nu var sket en ensretning for priser af samme type boligstøttehuse. Med hensyn til det igangværende arbejde vedrørende anlægsprogrammet for 1958 mente han, at der var afsat for få penge til en økonomifløj[28] og kollegium til 160 elever på realskolen i Godthåb. Hele projektet var anslået til 4 millioner kroner, og der var for 1958 afsat 750.000 kr.; men arbejdet burde forceres. I 1957 måtte 60 ansøgere til efterskolen og realskolen afvises på grund af pladsmangel. Det var nu gået syv år, siden den nye skoleordning med A-B skoler var startet, og resultaterne var ved at vise sig. Det var ønskeligt, at både drenge- og pigekollegierne kunne tages i brug fra 1959-skoleårets begyndelse (Anlæmø42: 3).

Grønlandsministeriets anlægsudvalg holdt en lang mødepause fra den 3. juni til den 10. oktober på grund af chefernes rekognosceringsrejse til Grønland. Landshøvdingen deltog derefter i fem møder frem til den 14. november 1957. Anlægsprogrammet for 1958 lå på ca. 28 mio. kr., men i ministeriet ønskede man at skære beløbet ned til omkring 20 mio. kr. Med hensyn til landbrugsstationen i Upernaviarsuk gjorde direktør A.W. Nielsen opmærksom på, at han ikke fandt det hensigtsmæssigt, at man havde opført et kartoffelspirehus, idet han ikke fandt, at man burde tage den grønlandske jord til kartoffelavl, men derimod gå ind for, at der i størst muligt omfang blev dyrket hø på de landsbrugsmodne arealer (Anlæmø44: 4).

Frem til den endelige vedtagelse af anlægsprogrammet for 1958 den 6. februar 1958 drejede drøftelserne blandt andet om to 10-mands barakker til midlertidig pige- og elevindkvartering (Anlæmø45: 2), anskaffelser af maskiner til mekanikerværksted i Narsaq, vandvogn til Godthåb

[28] Økonomifløj = køkken, spisesal, vaskerum, strygerum, viktualierum, bryggers mv.

og slangemateriel til brandvæsenet (Anlæmø46:3). Direktør Christiansen fremførte, at det kunne være ønskeligt med en koordinering med GTO i Narsaq, idet Handelen havde til hensigt at opføre butik, bageri, posthus og kontorer på samme sted, hvor administrationen ønskede at opføre et kæmnerkontor. Der lå også to private boliger på samme sted, som måske ville kunne saneres ved, at Handelen var villig til at stille to type-5 huse til rådighed for de familier, der eventuelt skulle flytte fra de saneringsmodne huse (Anlæmø47: 2). Landshøvdingen foreslog opprioritering af fiskerianlægget i Godthåb, men direktøren for KGH fastholdt rækkefølgen, som var Jakobshavn, Sukkertoppen og Christianshåb, Frederikshåb, Godthåb og Holsteinsborg.

Landshøvdingen nævnte, at han fra landslægen i Grønland havde modtaget en skrivelse, hvori denne slog stærkt til lyd for, at der burde gøres noget for en forbedring af beboelsesforholdene for de 14 elever og kiffat ved sygehuset i Jakobshavn. Dertil drøftedes det, om man eventuelt kunne opføre en 10-mands barak, der senere kunne bruges af Handelen til rejepillersker eller som gæstehus.

Oversigt over Handelens ønsker for 1958-65 omdeltes af Christiansen. Direktøren tilføjede, at industrianlægget i Jakobshavn måtte placeres på en måde, så den børnehave, som ministeriet havde planlagt at bygge, kom til at være i nærheden af hensyn til de kvindelige arbejderes mulighed for at få anbragt deres børn (Anlæmø50: 5). Desuden mente direktøren, at det var nødvendigt med en investering til udbygning af fiskerihus, bro og renseperron ved Tasiusaq til 200.000 kr. på grund af lukning af det nuværende anlæg. Han fandt det nødvendigt at opretholde Tasiusaq og to udsteder for ikke at affolke hele Kap Farvel distriktet (Anlæmø49: 2).

4.2.1.5 Landsrådets rolle, 1958

Grønlandsminister Kai Lindberg var til stede ved åbningen af landsrådet 21. juli 1958. I sin åbningstale kom landshøvdingen ind på, at opbygningsarbejdet havde svært ved at følge med de stigende behov på alle fronter på grund af den hastigt voksende befolkning. Det var heller ikke let for befolkningen at befinde sig i en overgangsfase, hvor man oplevede *"manglende balance, manglende harmoni og ikke mindst det indbyrdes forhold mellem grønlændere og danskere, som efter manges mening var så skævt, som det var og måtte være i mange henseender"*. Landshøvdingen lagde vægt på, at man kunne tale frit og uden omsvøb om tingene og opfordrede landsrådet til at gå forrest og forklare om forholdene i offentligheden. På den måde kunne se selv bidrage til forståelse, tillid og tålmodighed og således animere til at fremme følelsen af samhørighed blandt grønlænderne internt såvel som blandt de forskellige befolkningsgrupper i Grønland (BvG 1958,2: 5).

Grønlandsministerens primære emner i talen til landsrådet drejede sig om lønninger, erhvervets betydning for levestandarden og opbygningsfasen. Allerede i 1950 havde man sat lønningerne til bestillingsmænd op med ca. 65% og for den løst ansatte, ufaglærte arbejdskraft op med 100%. Samtidig havde regeringen håbet på, at *"Grønlands fiskerigdomme og andre indtægtskilder ville være tilstrækkelige til med tiden at give en væsentlig højere levestandard".* Selv om udviklingen på dette område ikke var sket så hurtigt som ønsket, håbede man på, at de kommende investeringer i kaj-, havne- og produktionsanlæg ville råde bod på dette. De grønlandske tjenestemænd ønskede en realløn på linje med reallønnen for tjenestemændene i Danmark. Her mindede ministeren om, at de udsendte levede og arbejdede på et sted, der var vidt forskelligt fra deres vante omgivelser, og at de ofte måtte undvære familie og børn. Lønforholdene i to så vidt forskellige landsdele kunne ikke sammenlignes. Desuden måtte lønniveauerne i Grønland *"ikke bringes ud af balance med de økonomiske muligheder, som de produktive erhverv i Grønland byder sine erhververe"*.

4.2.1.6 Grønlandsministeriets anlægsudvalg

I 1958 holdt Grønlandsministeriets anlægsudvalg 15 møder, møde nr. 52 til og med møde nr. 66. Landshøvding Lundsteen deltog i 4 af møderne fra den 18. april 1958 til den 1. maj 1958.

Tilretningen af finanslovsforslaget kørte helt frem til vedtagelsen af anlægsprogrammerne for 1958/59 den 6. februar 1958. Landshøvdingen gjorde opmærksom på, at de årlige bevillinger på 20 millioner kroner til ministeriet var for lidt, når man tog befolkningstilvæksten samt nødvendigheden af at indhente tidligere tiders alt for ringe investeringer med i betragtning. Udvalget mente også, at det ville være ønskeligt at opstille et program, der i højere grad kunne tilgodese behovet for større anlæg. Måske kunne nogle af projekterne gennemføres ved lån hos Interbank? Det aftaltes, at KGH snarest skulle lave et notat om, hvilke projekter der kunne udskydes til en særbevilling, og hvor lang tid en sådan særbevilling skulle strække sig over. Det skulle også fremgå af notatet, hvorvidt disse anlæg skulle finansieres gennem Interbank eller gennem en ekstraordinær bevilling.

Den 29. april præsenterede direktør Christiansen et overslag over produktionsanlæg til en værdi af 29-30 mio. kr. med tilhørende arbejdsopgaver under ministeriet på ca. 40 mio. kr. Der var enighed om, at grønlandsministeren og finansministeren måtte orienteres om behovet for en særbevilling på 70 millioner kroner, fordelt over 7 år, hvor vandværker og elværker var inkluderede i beregningen. Dog burde man undlade at nævne tankerne om Interbank, da spørgsmålet endnu var for uafklaret.

Anlægsudvalget holdt møde igen den næste dag. Her fremlagde Rosendahl et revideret anlægsprogram for 1958. Elværksudvidelsen i Frederikshåb, Christianshåb og Sukkertoppen påtænktes at blive overflyttet til særbevillingen og var erstattet af andre poster. Det reviderede udkast beløb sig til 21. mio. kr., men måtte skæres yderligere ned til 19 mio. kr. Mødet fortsatte for 3. dag i træk, den 1. maj 1958. GTO blev anmodet om at tilrettelægge sit arbejde, som om særbevillingen var en realitet. Landshøvdingen fremkom med et forslag om, at et beløb til redningstjenesten blev inkluderet i særbevillingen. Dette blev afvist med henvisning til, at særbevillingen kun var beregnet til produktionsfremmende foranstaltninger.

På det sidste møde inden sommeren den 2. juni meddelte Christiansen, at KGH og GTO i gennem et fælles udvalgsarbejde havde lavet en investeringsplan for KGH's industriprogram for årene 1959 og 1960, med 10 millioner kroner til hvert af årene. Investeringerne gjaldt for byerne Frederikshåb, Sukkertoppen, Holsteinsborg, Christianshåb og Jakobshavn. Anlægget i Godthåb ville først blive påbegyndt i 1961.

Sidste møde i 1958 i Grønlandsministeriets anlægsudvalg fandt sted den 8. december. Forinden var 3. udkast vedrørende industriprogrammet blevet sendt til finansministeren. Direktør Christiansen berettede, at Grønlandsudvalget havde udvist velvilje, og ministeren havde ikke været betænkelig ved at søge en bevilling på 57. mio. kr. Hvis industriprogrammet skulle påbegyndes i 1959, skulle der foreligge svar inden marts 1959. Formanden for udvalget måtte deltage i Styrelsesrådets møde den 16. december for at argumentere for, hvorfor bevillingen var steget fra 18. mio. til 57 mio. Af disse gik 10 mio. kr. til boligstøttehuse, 8 millioner til industrianlæg, 30 millioner til elværker, vandværker, bådeværfter, radiostationer osv. samt 6 millioner til lufthavnsbyggeriet i Sdr. Strømfjord.

4.2.1.7 Landsrådets rolle, 1959

I 1959 blev der afholdt to landsrådssamlinger. Det første møde, der indledtes den 10. marts, var blevet indkaldt som en ekstraordinær samling, primært med det formål at tage stilling til en sag af hastende karakter, nemlig en anmodning fra færøsk side om etablering af salteskure 11 steder på den vestgrønlandske kyst som basis for udvidet fiskeri ved Grønland. Også repræsentanter for kommunalbestyrelser og for fiskeriorganisationer var til stede under landsrådets behandling af sagen. Men allerførst mindedes landsrådet folketingsmedlem Augo Lynge, landsrådsmedlem Carl Egede samt to medarbejdere i landshøvdingeembedet Anders Kjær og landsrådets personlige tekniske rådgiver Preben Saggau, som alle omkom ved Hans Hedtofts forlis.

Uden at gengive forhandlingerne vedrørende den færøske henvendelse i detaljer kan det oplyses, at landsrådet tiltrådte anmodningen på nogle af de ansøgte steder på betingelse af, at der udvistes hensyn til sælynglepladser, at fredningsbestemmelser overholdtes, at fangst af sæler, skællaks, ørreder eller indsamling af æg ikke ville finde sted, at færøske flækkere blev stillet til rådighed til oplæring af grønlandske flækkere, og at 20 grønlandske unge ville blive uddannet i færøsk fiskeri (BvG1959, 2: 18).

Formanden orienterede også om den industrilov for Grønland, der lige var blevet vedtaget i folketinget. Kort fortalt bemyndigedes ministeren til at realisere bygning af anlæg til fremme af fiskeriet i Grønland til en samlet værdi på 57 mio. kr., hvori udgifter til forundersøgelser og detailprojektering også indgik. Det forventedes, at det samlede projekt med industrianlæg i Jakobshavn, Christianshåb, Godthåb og Frederikshåb ville kunne gennemføres på syv år. Konkret drejede det sig om

- en rejefabrik og et fryseri i Jakobshavn. Fryseriet kunne udover produktion af hellefisk rumme filetproduktion af torsk, havkat og rødfisk, en rejefabrik og fryseri i Christianshåb, i Godthåb skulle opføres et salteri, en filetfabrik samt en fiskemelsfabrik, og i Frederikshåb ville der blive anlagt en filetfabrik med fryseri og en fiskemelsfabrik i tilknytning til det eksisterende salteri. Sammen med boliger til specialuddannede funktionærer var de samlede omkostninger anslået til 16,7 mio. kr.
- kajanlæg i Jakobshavn, Holsteinsborg, Sukkertoppen og Frederikshåb til en samlet udgift på 13,6 mio. kr.
- en fiskerihavn i Godthåb, elværker og vandforsyningsanlæg, tilsammen for 17 mio. kr.

Lovforslaget tilsagde også, at udbygningen af det grønlandske erhvervsliv ikke ville stoppe med ovennævnte konkrete projekter, men ville fortsætte med tilsvarende anlæg i andre byer, når mere omfattende undersøgelser var foretaget og erfaringer fra de første anlæg indhøstet. Her nævntes Holsteinsborg, Sukkertoppen, Egedesminde og Nanortalik (BvG 1959,2: 12ff).

Den ordinære landsrådssamling i 1959 indledtes den 23. juli 1959. I mellemtiden havde der været endnu et landsrådsvalg, som havde resulteret i mange nye ansigter som blandt andre det første kvindelige medlem af landsrådet, jordemoder Elisabeth Johansen fra Uummannaq. Som noget nyt ville der også komme repræsentanter fra fangerrådet i Thule og fra distriktsrådene i Ammassalik og Scoresbysund under landsrådssamlingen.

I sin åbningstale nævnte formanden det tragiske forlis af Hans Hedtoft, som havde kostet mange menneskeliv. Ellers fornemmede landshøvdingen en ny optimisme i befolkningen grundet Folketingets vedtagelse af den nye industrilov. Men i forhold til den videre udvikling gav han udtryk for stor bekymring omkring den manglende arbejdskraft inden for alle felter, i

sundhedsvæsenet, i KGH, i politiet og inden for administrationen. *"Jeg viger ikke tilbage for at her at give udtryk for, at den personalemangel, der gør sig gældende på mange områder i Grønland er så betydelig, at det ikke er forsvarligt i forhold til opgaverne" (BvG 1959,2: 5)".*

I den ordinære bevilling var der til 1959/60 afsat 10 millioner kroner til boligstøttehuse i stedet for de sædvanlige 6 millioner kroner årligt. På grund af prisstigninger havde de bevilgede midler til boligstøttehuse efterhånden kun rakt til 200 huse, og beløbet på 10 millioner kroner til 1959/60 havde til hensigt at kunne række til 250 boliger. Befolkningen, der i antal nu lå på omkring 30.000 mennesker forventedes at blive fordoblet inden for 25 år på grund af de forbedrede levevilkår. Endelig var der særskilt afsat 6 millioner kroner til lufthavsbyggeriet i Søndre Strømfjord.

Også det nye landsråd blev også orienteret om folketingets vedtagelse af industriprogrammet. Der kom en del spørgsmål og indvendinger fra landsrådsmedlemmerne, hvoraf de allerfleste dog blev afvist af handelsinspektør Helge Andersen. Erling Høegh og Jakob Nielsen mente, at det ville være for langt for fiskerne at fragte fangsten fra Julianehåb og Nanortalik til Narsaq og foreslog alternative løsninger. Med henvisning til de gode fiskeforekomster omkring Uummannaq ønskede Elisabeth Johansen at få uddybet, hvorvidt der var planer om opførelse af fryseri i Uummannaq by. Peter Heilmann havde både et forslag om udvidelse af fiskehuset i Kangeq og om fremskyndelse af et fiskerianlæg i Godthåb. Han mindede om, at landsrådet allerede i 1949 havde fremsat et forslag om at gøre Godthåb til fiskeribase og havde siden da anbefalet fremskyndelse hvert eller hvert andet år. Han beklagede, at fiskerianlægget i Godthåb først stod til at skulle blive færdigt i 1964. Også disse forslag blev afslået. På foranledning af kommunalbestyrelsen foreslog Ole Svendsen opførelse af et frysehus i Upernavik. Derudover var der mange andre forslag vedrørende det grønlandske erhvervsliv.

Chefingeniør Rosendahl var som sædvanlig til stede og gav en redegørelse om GTO's virke. Anlægsbyggeriet kørte væsentligt bedre end i tidligere år. I 1959 udførte staten anlægsarbejder for 44. mio. kr., og alle større arbejder var udbudt i licitation. Boligstøttebyggeriet var kommet i faste rammer. 1958-byggeriet var stort set afsluttet i foråret, før man påbegyndte 1959-byggeriet. Husene var lukkede, og folk var flyttet ind. Byggeriet i 1958 omfattede 201 boliger, hvoraf 33 manglede færdiggørelse. Når vandforsyningsanlægget i Jakobshavn om et års tid blev taget i drift, ville 9 af Grønlands byer være forsynet med helårsvand.

Erling Høegh fremsatte et forslag om *Drøftelse af den politiske målsætning for Grønland*. Han mente, at problemerne tårnede sig op i Grønland til trods for de store investeringer fra statens side. Men der havde været for meget tilfældighed over den måde, bevillingerne var blevet givet på. Angående den økonomiske udvikling måtte man erkende, at der var ting, man

ikke kunne få på samme vilkår som i de tætbyggede, centralt placerede vesteuropæiske lande. Man måtte også være indstillet på at yde mere selv. Grønlandsk arbejdskraft syntes at skulle holdes ude fra arbejdslivet, og der var mangel på kvalificeret, dansk arbejdskraft. Mange ting var dyrere i end i Danmark, og for at bidrage til opretholdelse af en vis velfærdspolitik var det nødvendigt at indføre skat eller lignende ordninger. Politisk og administrativt måtte landsrådet have betydeligt større beføjelser. Der var ikke lydhørhed over for de grønlandske røster. I stedet virkede det, som om kontorerne i ministeriet var overbeviste om, at de repræsenterede den højeste grønlandsviden. Derfor burde embedsmændene i Grønlandsministeriet befries for deres alt for store, halvpolitiske magtposition. Desuden mente han, at GTO og KGH måtte afvikles på sigt til fordel for private virksomheder. Landsrådet tilsluttede sig Erling Høeghs forslag om en klarere retning for det fremtidige samarbejde mellem Grønland og Danmark med visse moderationer. Fællesudtalelsen lød på, at Folketinget med bistand fra landsrådet og grønlandsministeriet måtte foretage den nødvendige analyse af, hvad staten fremover evnede med hensyn til imødekommelse af landsdelens ønsker og behov.

4.2.1.8 Grønlandsministeriets anlægsudvalg, 1959

I 1959 blev der holdt 12 møder, hvor årets første møde fandt sted den 9. januar 1959, mens det sidste møde på året var den 21. december 1959. Landshøvdingen deltog i møderne den 13. maj og den 26. maj 1959. Anlægsudvalget holdt en længere pause i mødeaktiviteten. Derefter deltog landshøvdingen igen i møderne den 27. oktober, 4. november og den 11. november 1959.

På dagsordenen på årets første møde var blandt andet et lovforslag om industrianlæg m.v. Der var også tilfaldet anlægsudvalget en god rapport om kulbruddet. Det konstateredes, at rapporten havde givet anledning til stor uenighed i kulbrudsudvalget om, hvorvidt kulbruddet burde opretholdes eller ikke. Formanden ønskede gennemført visse forundersøgelser, inden man gik videre med drøftelser om Qullissats fremtid.

Kontorchef Bredahl luftede tanken om, om ikke det snart kunne være det rigtige at overveje en vis egen indsats fra den grønlandske befolknings side, eksempelvis i form af skatter. (Anlæmø68: 3). Der blev også stillet spørgsmålstegn ved, om den økonomiske politik i Grønland var blevet så omfattende, at det måske var på tide med en ny kommission. En del af problemerne skyldtes, at G50 havde regnet med en befolkning på 30.000 i 1970, og dette tal var allerede nået nu 10 år tidligere end forudsat.

Formanden kom ind på landshøvdingens ønske om at prioritere en udbygning af Godthåb højere end det i industriprogrammet anførte. Udvalget var enige om, at der var langt vigtigere ting, der måtte fremmes end at investere penge i Godthåb uden for industriprogrammet.

Chefingeniør Rosendahl præciserede endnu engang, at det burde gøres tydeligt over for politikerne, at man påregnede forøgede og meget store anlægsbevillinger i de kommende år, ikke mindst vedrørende skole- og sundhedsvæsen samt til vej-, kloak-, vandanlæg.

Da udkastet til forhøjelse af den ordinære rammebevilling til anlægsarbejder i 1960 til i alt 27 mio. kr. blev drøftet, gjorde landshøvdingen opmærksom på, at det var forkert at stryge elværket i Nanortalik. Han spurgte, om der var mulighed for ændring i anlægsprogrammet, hvortil formanden svarede, at når først programmet var endeligt vedtaget, kunne der kun ske ændringer ved anlægsudvalgets godkendelse. Landshøvdingen udtrykte sin betænkelighed ved, at programmet blev lagt i så faste rammer, idet man i Grønland ikke blev tilstrækkeligt løbende orienteret om anlægsudvalgets arbejde. Chefingeniøren oplyste dertil, at programmerne havde været gennemgået med såvel skoledirektøren som landslægen, men der var i udvalget enighed om, at landshøvdingen fremover skulle orienteres løbende ved fremsendelse af anlægsudvalgets referater sammen med det mødemateriale, der var blevet uddelt til udvalget. Det blev dog endnu engang pointeret, at det ville være praktisk umuligt for GTO at gennemføre arbejderne, hvis der efter programmets vedtagelse kom nye forslag fra Grønland (Anlæmø72: 2).

Den 26. maj 1959 drøftedes Rosendahls udspil om en investeringsplan for de næste 25 år, 1960/84. Materialet blev rost som et flot stykke arbejde, som måtte give anledning til alvorlige overvejelser hos politikerne (Anlæmø73: 2). Landshøvdingen mente, at ministeren burde orienteres, så regeringen kunne blive underrettet og få lejlighed til at gøre sig overvejelser om, hvilke planer man ville lægge for Grønlands fremtid. Dette var formanden enig i. Samtidig var han dog ængstelig for, at materialet ville komme til offentlighedens kendskab, når først det var nået frem til regeringen og folketinget. Man kom herunder igen ind på spørgsmålet, om ikke en ny grønlandskommission var nødvendig. Landshøvdingen mente også, at befolkningen i Grønland burde underrettes om de tanker, som anlægsudvalget gjorde sig. Man enedes om, at 25-års programmet snarest måtte forelægges ministeren, som også skulle forsynes med et notat til brug for hans fremlæggelse til regeringen og folketingsgrupperne. Sideløbende måtte man arbejde videre på en kortsigtet investeringsplan, uafhængig af det opstillede 25-årsprogram.

Dagsordenen for den 11. november var Handelens 3. reviderede udkast til et ekstraordinært investeringsprogram for Østgrønland. Det primære produktionssted var Kuummiut, og derfor gik snakken på, om anlægsinvesteringerne burde koncentreres dertil for at trække befolkningen væk fra Ammassalik. Tanken blev dog hurtigt opgivet på grund af de dårlige havneforhold i Kuummiut og de store investeringer, der allerede var foretaget i Ammassalik. En anden mulighed for investeringspolitikken i Østkystdistrikterne kunne være at anvende Uummannaq-Upernavik modellen ved for eksempel at ophjælpe fiskeriet i Ammassalik, så befolkningen

kunne blive så interesserede i fiskerierhvervet, at det ville animere dem til at søge til Vestkysten, hvor indtjeningsmulighederne var endnu større, og hvor der måtte være mulighed for, at befolkningsoverskuddet i Østgrønland kunne opsuges. Man endte med at blive enige om at vente med fremsættelse af forslaget, indtil man kunne forelægge et samlet investeringsprogram for både Handelen og ministeriet i 1961. Men ministeren måtte orienteres om situationen.

Hovedtemaet på det 77. møde den 21. december 1959 var en redegørelse om nødvendigheden af en revision af den kommende *Lov om opførelse af fiskeindustrianlæg m.v. og om ændring af havne i Grønland*. De på industriloven skønnede udgifter på 57 mio. kr. viste sig nu snarere at ligge på 75 mio. kr. Man enedes om at anmode GTO om at lave et gennemarbejdet og barberet program. Man måtte tilstræbe ikke at sætte arbejder i gang, før man var klar over udgifterne. I første omgang måtte man koncentrere sig om at gøre finanslovudkastet for 1959/60 færdigt.

4.2.1.9 Relevant talmateriale

Grønlandsministeriets anlægsudvalg drøftede flere gange og lavede en beslutning om udarbejdelse af en befolkningsprognose, som kunne anvendes til en mere langsigtet anlægningsplanlægning. Grunden til, at det i G50 forventedes, at nyordningen kunne gennemføres i løbet af ca. 10-15 år, var, at den grønlandske befolkning skønnedes at ville være nået op på 30.000 indbyggere i 1970. I stedet var der sket en fordobling. Dette skyldtes dels en stigning i fødselshyppigheden, navnlig for ugifte kvinder, et fald fra 15% til 7% i spædbørnsdødeligheden, et fald fra 32,2% i 1950 til 5% i 1960 af tuberkulosedødeligheden og en stigning på 700% af antal fastboende danskere.

Befolkningsudvikling i Grønland i perioden 1950-1975:

Pr. 31. december	*1950*	*1955*	*1960*	*1970*	*1975*
Pers. f. i Grl.	22.581	25.234	30.378	38.912	39.979
Pers. f. u.f. Grl	1.061	1.867	2.762	7.620	9.523
I alt	23.642	27.101	33.140	46.532	49.502
Danskere i %	4,5%	6,9%	8,3%	11,9%	16,4%

Kilde: Ministeriet for Grønlands årbøger

Samtidig viste befolkningsudviklingen for personer født i Grønland, at antallet af 0-13-årige tegnede sig for godt halvdelen af den samlede befolkningstilvækst. Det betød stigende behov for børneinstitutioner, skoler og andre uddannelsesinstitutioner. Dertil var der en flytning fra bygd til by. Endelig var boligstandarden efter Grønlandskommissionens opfattelse omkring

1950 så ringe var, at boligmassen (ca. 4000 boliger) måtte fornys i løbet af højst 20 år, og inklusive den skønnede befolkningstilvækst, måtte der efter kommissionens skøn i alt bygges ca. 300 boliger årligt. På nedenstående tabel er boligerne for 1950-52 manuelt optalt ud fra oplysningerne i Beretninger vedrørende Grønland og må derfor tages med et vist forbehold. Tallenene fra 1953-60 er taget fra boligtællingen i 1965. Tallene viser, at antallet af nye boliger, selv uden at medregne befolkningseksplosionen, ikke levede helt op til målene.

	Byer	bygder	Staten	I alt
Opført 1950-52	28	9	172	209
1953-55	536	358	213	1107
1956-60	688	470	278	1436
I alt	1252	837	663	2752

4.2.2 Delanalyse for 1950-60

I Grønlandsministeriets anlægsudvalg blev der lige fra starten lagt stor vægt, at byggeriet måtte baseres på en veltilrettelagt by- og landsplanlægning. Samme holdning gjorde sig gældende, da departementschef Brun allerede tilbage i 1950 nedsatte et udvalg til at sørge for, at er blev udarbejdet bebyggelsesplaner for de kolonier, som kunne forventes at blive prioriteret til en særlig udvikling i de kommende år. Udvalget besluttede at sende en ekspedition på 13 personer med blandt andre civilingeniør Gunnar P. Rosendahl til Grønland for dels at lave de indledende opmålinger mm. og dels at lave selve byplanerne, i første omgang for Godthåb, Sukkertoppen, Egedesminde og Narsaq. Da de fleste af deltagerne aldrig før havde været i Grønland, blev den næsten fire måneder lange rejse også benyttet til at aflægge besøg i Julianehåb, Frederikshåb, Holsteinsborg, Christianshåb, Jakobshavn og Godhavn. Det omfattende arbejde blev efter hjemrejsen sammenfattet til rapporten *"Byplanlægning i Vestgrønland"*. Poul Lyager (1918-2017), der som civilingeniør både var ekspeditionsdeltager og medskribent for rapporten, skriver i sin artikel *Om byplan i Grønland – mellem præstestyre og hjemmestyre* 2002, at departementschefen aldrig gjorde brug af den rapport, han selv havde taget initiativ til. Den *"var og forblev en godt skjult hemmelighed"*.

I kølvandet på Byplanekspeditionen fremlagde landshøvding P. H. Lundsteen på det nyvalgte landsråds første møde i 1951 *Forslaget til foreløbig landsrådsvedtægt vedrørende bebyggelse i vestgrønlandske byer*. Forslaget lagde op til, at der blev nedsat et bebyggelsesudvalg i hver af de større byer og bygder. Udvalgets sammensætning skulle være to af kommunalbestyrelsen

valgte medlemmer, hvoraf den ene skulle være valgt i den pågældende valgkreds, kæmneren og byggelederen. Kolonibestyreren eller handelsforvalteren skulle have ret til at tiltræde som medlem. Ifølge forslaget måtte alle byggeplaner forelægges med angivelse af beliggenheden for bebyggelsesudvalget, og intet byggeri måtte påbegyndes, før der forelå tilladelse fra udvalget. Denne bestemmelse skulle gælde, uanset om byggeplanerne kom fra institutioner, fra private eller staten. Forslaget blev vedtaget enstemmigt af landsrådet den 8. oktober 1951 og sendt til godkendelse i statsministeriet (BvG 1951, 3: 113f).

I 1953 meddeltes det, at statsministeriet havde udfærdiget *en bekendtgørelse vedrørende bebyggelse af vestgrønlandske byer*, som trådte i kraft den 1. april 1953 (BvG 1953, 2: 13). Selv om denne bekendtgørelse sagdes i det store og hele at være i overensstemmelse med det forslag, som på landshøvdingens initiativ blev vedtaget i landsrådet i 1951, indeholdende betydelige muligheder for lokal medbestemmelse om anlægsforhold, lå bebyggelsesudvalgets tildelte kompetence i bekendtgørelsen reelt kun i, at udvalget kunne tildele enkeltpersoner bygge- og brugsret til et areal under forudsætning af, at den i forvejen udarbejdede byplan – hvis en sådan fandtes – blev respekteret (Lyager 2002: 5). Det kunne tyde på enten manglende koordinering eller endnu et tegn på magtspil, at to statslige enheder laver hver sit udspil om byplanarbejde og om hvem, der skulle have beslutningskompetencen.

I forbindelse med drøftelsen af landshøvdingens forslag gjorde Frederik Lynge opmærksom på, at man i Egedesminde havde kritiseret, at private grønlænderhuse måtte flyttes af hensyn til nybyggeri, og at hverken slædeveje eller bugter, hvor man plejede at trække både op, blev respekteret. Han udtrykte sit håb om, at den måde, hvorpå den hvide race civiliserede på, ikke ville blive anvendt i Grønland, men at der blev taget hensyn til befolkningens ønsker, så man på den måde fik et reelt samarbejde. Gerhard Egede oplyste, at der allerede var blevet udarbejdet en byplan for Narsaq, og at der var ved at ske en stor indgriben i grønlændernes vilkår. Eksempelvis var der i Narsaq afsat huse til grønlænderne; men placeringen af disse var ikke i overensstemmelse med grønlændernes ønsker. Han fremførte også, at man i Sydgrønland ønskede at fremme havebruget, hvilket der heller ikke var taget højde for i byplanen. De fleste steder, som var egnede til bebyggelse i Narsaq var hensat til statens bygninger. Landsrådsmedlem Jens Olsen kom med et konkret ønske om at få placeringen af den kommende magnetiske station i Godhavn flyttet. Endelig var landsrådsmedlemmerne optaget af spørgsmålet om flytning af huse til fordel for nybyggeri og de dertil hørende erstatningsspørgsmål (BvG 1951 nr.3: 115-119).

Det nye, folkevalgte landsråd lagde lige fra deres første møde i 1951 stor vægt på, at landsrådet og den grønlandske befolkning blev inddraget i moderniseringsarbejdet, og at de

danske embedsmænd vidste mere om, hvad de havde med at gøre. Når man læser referatet fra landsrådsmødet i 1951 kan man ikke andet end fornemme en vilje og et engagement til at tage del i ansvaret for landets fremtidige udvikling. Stoltheden over at være kommet godt igennem Anden Verdenskrig og den øgede selvfølelse skinnede igennem, og medlemmerne holdt sig ikke tilbage med at fremsætte ønsker og krav om inddragelse og medindflydelse.

Dagsordenspunkt nr. 60 på landsrådsmøde 1951 havde overskriften *Bemærkninger angående kommissionsbetænkningens praktisering og investeringerne i Grønland*. Her faldt der skarpe kommentarer fra landsrådsmedlemmernes side vedrørende implementeringen af G50. Det blev præciseret, at det ikke var selve indholdet i betænkningen, man var utilfredse med; men man mente, at de igangsatte initiativer på anlægssiden i for ringe udstrækning var møntet direkte til den almene grønlandske befolkning. Eksempelvis fremførte Frederik Nielsen, at selv om der allerede var bygget mange huse, var disse ikke til gavn for grønlænderne. Bygningerne var først og fremmest opført til voksende administrative enheder såsom administrationskontorer, skolevæsen, sundhedsvæsen og tilhørende personalebehov. Byggeri af boliger til grønlandske familier samt lånemuligheder til husbygning fandtes ikke, ikke engang i de tiltænkte centralbyer. Nielsen udtrykte også sin kritik over, at danske embedsmænd i for høj grad erstattede grønlænderne i de mindre ledende stillinger, som grønlænderne ellers tidligere havde besat. Han mente, at starten af implementeringen af G50 var grebet forkert an, med forkert prioritering, som allerede nu fik den grønlandske befolkning til at blive skuffede og have en følelse af, at meget af det udførte arbejde ikke rigtig kom dem ved. Han betonede, at det ville være en sund politik, hvis man fra starten bestræbte sig mere på at få den grønlandske befolkning til at føle sig inddraget. Flere medlemmer tilkendegav deres støtte om Nielsens betragtninger og ønskede, at flere danske embedsmænd, herunder landshøvdingen, berejste landet, så de kendte mere til forholdene inden udførelse af anlægsopgaverne.

Der var blandt landsrådsmedlemmerne almindelig enighed om, at produktionsapparatet og boliger til de, der arbejdede der, burde prioriteres højere, så grønlænderne kunne få gang i økonomien og selv i højere grad bidrage til udviklingen i landet. Augo Lynge foreslog, at finansloven blev udgivet på grønlandsk, således at den almene befolkning kunne sætte sig ind, hvad der blev bevilget penge til. Han ønskede også, at landsrådet blev holdt løbende underrettet om de fremtidige investeringer i landet. Landshøvdingen sagde, at han personligt snarest måtte stifte bekendtskab med landet. Formanden tog kritikken til efterretning og ville lade den gå videre til ministeriet, så den kunne tjene som rettesnor fremover (Dglf 1951 nr.3: 204-209).

Men som det kan ses af redegørelsen om resultaterne af undersøgelsen om, hvordan beslutningerne er blevet truffet, lykkedes det ikke landsrådet at få indflydelse på de årlige

anlægsprogrammer. Landsrådet er typisk blevet orienteret, efter at beslutningerne er blevet truffet. Dette er også årsagen til den anvendte rækkefølge i de ovenstående beskrivelser af de årlige drøftelser vedrørende anlægsprogrammerne, idet udtalelserne i landsrådet typisk er bagudrettede refleksioner over anlægsudvalgets beslutninger i det foregående år. Når landsrådet drøftede forhold vedrørende anlægsbyggeri, har de kunnet stille uddybende spørgsmål og fremkomme med forslag og ellers blot tage den givne orientering til efterretning. Efter Rosendahls ansættelse som chefingeniør har redegørelse om anlægsprogrammerne figureret som et fast dagsordenspunkt under landsrådssamlingerne. Her gav chefingeniøren, flere gange sammen med andre højtstående embedsmænd inden for GTO, grundige redegørelser om de beslutninger, der var blevet truffet af Grønlandsministeriets anlægsudvalg inden for de af Grønlandsministeren udstukne økonomiske rammer. De faldne bemærkninger i forbindelse med chefingeniørens redegørelse lader dog ikke til at være taget med i overvejelserne i det efterfølgende arbejde i Grønlandsministeriets anlægsudvalg. På de 354 sider, som referaterne fra anlægsudvalgets møder i perioden 1955 til udgangen af 1959 er omfattet af, er ordet 'landsrådet' ikke udtalt én eneste gang fra anlægsudvalgets side.

Grønlandsministeriets anlægsudvalg eksisterede fra 1955 frem til 1963. Nu om dage kan det virke bemærkelsesværdigt og kritisabelt, at indehaveren af entreprenørfirmaet A. Jespersen & Søn, som selv udførte arbejder i Grønland, blev udpeget ikke blot som medlem, men som formand for et statsligt udvalg, som skulle tage beslutninger om entreprenør- og anlægsarbejder til et tocifret millionbeløb hvert år. Ligeledes er det værd at bemærke, at direktøren for KGH A. W. Nielsen, som departementschefen i 1952 også havde udpeget som medlem af normeringsudvalget i arbejdet omkring opbygningen af den tekniske organisation, og i hvem han efter udsagnene både i normeringsudvalget og i anlægsudvalget at dømme havde en god støtte, forblev som medlem af anlægsudvalget selv efter, at han havde forladt KGH til fordel for en direktørpost for Carlsberg og efter, at den nye direktør for KGH var indtrådt som medlem af anlægsudvalget.

Grønlandsministeriets anlægsudvalg havde en høj mødefrekvens, og de syv medlemmer, sekretæren medregnet, beskæftigede sig med stort set med alle sager inden for anlægssektoren, lige fra opbygningen af den tekniske organisation, beslutninger om, hvad der skulle være af byggeri, og hvem der skulle udføre arbejdet. I diskussionerne om de enkelte emner strakte de faldne udtalelser sig også som en bred vifte i detaljeringsgrad, lige fra overordnede principielle politikker ned til en detaljeret sagsbehandling vedrørende enkelte bevillingssager. I det følgende nævnes nogle eksempler.

Den 27. januar 1956 var der en snak om fordelene ved et effektivt tilsyn med bygningerne, og hvordan et sådant tilsyn kunne tilrettelægges. Løsningsforslaget lød således: *"... kunne afhjælpes gennem en årlig bevilling til hver institution og ved ansættelse af en vedligeholdelsesinspektør samt en rejende kommission, bestående af direktøren for Handelen, 2 teknikere og landshøvdingen eller deres stedfortrædere. En sådan kommission kunne eventuelt foranstalte en vedligeholdelsesplan for de kommende tre år".* A. W. Nielsen anfægtede i forbindelse med drøftelserne om anlægsprogrammet for 1958, at man i Upernaviarsuk havde brugt nogle af tilskudsmidlerne til at opføre et kartoffelspirehus. Han mente, at den grønlandske jord hellere skulle bruges til at dyrke hø end til kartofler. Til samme udkast til finanslov var der snak om anskaffelser af maskiner til et mekanikerværksted i Narsaq, en vandvogn til Godthåb og hvilke typer slangemateriel, der burde indkøbes til brandvæsenet. Som sidste eksempel skal nævnes, at Christiansen i fremlæggelsen af Handelens ønsker for 1958-65 betonede, at industrianlægget i Jakobshavn måtte placeres på en måde, at den planlagte børnehave kom til at være i nærheden af fabrikken af hensyn til de kvindelige arbejdere. Disse eksempler vidner om, at anlægsudvalgets beslutningskompetence gik helt ned i detaljerne.

Anlægsudvalget gik heller ikke af vejen for 'halvpolitisk' stillingtagen, som landsrådsmedlem Erling Høegh udtrykte det under landsrådssamlingen i 1959. Med henvisning til det internationale marked besluttede anlægsudvalget i 1955 at skrinlægge nedlæggelsen af Qullissat og bevilgede i stedet 740.000 kroner til indkøb af nyt materiel med det formål, at kulbruddet skulle forsyne hele landet med kul. Denne beslutning var stik imod G50's anbefaling, som gik ud på en nedlukning af minebyen. Allerede et par år efter blev der nedsat et udvalg til drøftelse af kulbruddets fremtid, og i 1959 var der så stor uenighed i kulbrududvalget om Qullissats fremtid, at formanden ønskede flere undersøgelser, inden man tog problemstillingen op igen.

Ved fremlæggelsen af KGH's ønsker for 1958-65 mente direktør Christiansen, at det gennem investeringer var nødvendigt at opretholde Tasiusaq og to udsteder for ikke at affolke hele syddistriktet. Det er tankevækkende, at det har hvilet i hænderne på de 6-7 medlemmer af anlægsudvalget, hvorvidt hele det sydligste Grønland skulle affolkes helt eller ej. Spørgsmålet om afvikling af en befolkningsgruppe blev også diskuteret i forbindelse med Handelens fremlæggelse af et ekstraordinært investeringsprogram for Østgrønland. Her diskuteredes det, hvorvidt man gennem brug af den model, der anvendtes i Uummannaq og Upernavik kunne gøre befolkningen ved Ammassalik så interesseret i fiskeriet, at mange kunne få lyst til at flytte til Vestgrønland, hvor mulighederne var endnu bedre. Med hensyn til anlægsudvalgets behandling af den fremlagte investeringsplan for 1960-84 i foråret 1959 var det

landshøvdingen, der måtte gøre opmærksom på, at regeringen burde underrettes, så de kunne gøre deres politiske overvejelser om Grønlands fremtidige udvikling, ligesom han mente, at befolkningen i Grønland burde underrettes om de tanker, som anlægsudvalget gjorde sig om Grønlands fremtid. Anlægsudvalget var ikke meget for at underrette regeringen, da de mente, at der ville være for stor risiko for, at planerne kom til offentlighedens kendskab, hvis regeringen gik til folketinget med tankerne. Konklusionen var, at udvalget indvilgede i at orientere grønlandsministeren. I foråret 1960 indså anlægsudvalget, at både spørgsmålet om udviklingen på Østkysten og " 25-års programmet" nok snarere var en politisk sag og derfor måtte forelægges Grønlandsudvalget af 1960 (G60), som var blevet etableret den 18. februar 1960 på baggrund af en fælles udtalelse fra landsrådet i 1959 og tankerne i anlægsudvalget om et eventuelt behov for en grundig drøftelse om Grønlands fremtidige udvikling gennem et kommissionslignende arbejde.

Fra 1957 og i resten af den undersøgte periode tog landshøvdingen jævnligt til Danmark for at deltage i anlægsudvalgets møder. Der er grund til at antage, at landshøvdingen har ønsket at være førstehåndsorienteret om beslutningsprocesserne i udvalget, at han har haft intentioner om at viderebringe landsrådets ønsker, samt at han ønskede selv at kunne have en vis indflydelse vedrørende beslutningerne. Flere gange benyttede han anledningen til at fremkomme med holdninger og forslag, han mente passede bedre til den grønlandske virkelighed. Hans indvendinger blev dog ikke modtaget med den lydhørhed og respekt, man kunne forvente ville tilgå en person med så høj en rang i embedshierarkiet. Den 13. maj 1959 måtte landshøvdingen sige direkte, at man i Grønland ikke blev tilstrækkeligt orienteret om arbejdet i anlægsudvalget. Anlægsudvalget forpligtede sig til at sende mødereferater, inklusive bilag til landshøvdingen fremover; men igen her er der tale om bagudrettet information frem for forudgående høring og inddragelse. Civilingeniør Lyager, som har udført arbejde for GTO flere gange, skriver:

> *"Anlægsudvalget kunne, uden større dansk og helt uden grønlandsk politisk indflydelse, år efter år kanalisere uhørt store pengesummer ind i en total ombygning af et hjørne af det danske rige" (Lyager 2002: 49).*

4.2.3 Delkonklusion

Landsrådet har ikke haft nogen indflydelse på anlægsprogrammerne i de første ti år af nyordningen. Landsrådet er ikke end ikke blevet nævnt én eneste gang af Grønlandsministeriets anlægsudvalg i perioden 29. september til udgangen af 1959.

5 Arbejdkraften i anlægsbyggeriet

Til dette kapitel er det blevet undersøgt, med hvilken arbejdskraft den store anlægsaktivitet under nyordningen er blevet udført for perioden 1950-60. Hvilke retningslinjer havde G50 udstukket for den arbejdskraft, der skulle anvendes til udførelse af målsætningerne om den tekniske udvikling i Grønland under nyordningen? Med hvilken arbejdskraft blev anlægsopgaverne udført i praksis? Hvordan harmonerede retningslinjerne i G50 og den reelle anvendelse af arbejdskraften med landsrådets ønsker om, at befolkningen kunne føle tage del i skabelsen af et nyt og moderne Grønland. Inden afslutning af kapitlet med en delanalyse og en delkonklusion, vil betydningsbærende forhold for den tekniske udbygning blive illustreret i tabelform.

Datagrundlaget er hentet fra Grønlandskommissionens betænkning og fra referater af landsrådsmøder og af Grønlandsministeriets anlægsudvalg. Bøgerne *Slid og Slæb* (1999) af Jens Christian Madsen og *Barakkerne* (1977) af Jørgen Liljemose anvendes til at få et indtryk af de sociale relationer mellem de udsendte danske håndværkere og den lokale befolkning.

5.1 Grønlandskommissionens anbefalinger vedr. arbejdskraften

"Til gennemførelse af en anlægsvirksomhed af det format, der er forudsat i betænkningerne, må der hentes arbejdskraft i Danmark og skaffes indkvarteringsmuligheder for dem i Grønland, da der ikke er uddannet arbejdskraft til rådighed i tilstrækkeligt omfang. Tillige vil det være uforsvarligt at beskæftige grønlandsk arbejdskraft ved midlertidig anlægsvirksomhed. Derved ville man formindske grønlændernes muligheder for at dygtiggøre sig inden for de normale grønlandske erhverv, der skal danne det blivende økonomiske grundlag for det grønlandske samfundsliv. Det anbefales derfor, at der ved hele den ekstraordinære økonomiske aktivitet, som bliver en følge af gennemførelsen af kommissionens forslag, i hovedsagen kun anvendes grønlandsk arbejdskraft, når dette tjener normale uddannelsesformål, eller når ganske særlig grunde taler for det" (Madsen 1998: 7)

Grønlandskommissionen havde en forventning om, at Grønland gennem en kortvarig og intensiv indsats kunne bringes på højde med Danmark som en del af riget med samme økonomiske system, samme borgerlige rettigheder og samme levestandard. Man regnede med, at den tekniske opbygning ville være afsluttet på 10-15 år (Taagholt 2012: 164). De danske beslutningstagere og de underliggende institutioner mindede jævnligt om, at både Grønland og Danmark var bedst tjent med, at denne hastige og midlertidige omlægningsproces blev udført af erfaren dansk arbejdskraft, så grønlænderne blev forstyrret mindst muligt i udførelsen af deres normale erhverv fangst og fiskeri, som var tiltænkt at danne grundlaget for de indtægter,

som skulle bane vejen for en højere levestandard hos befolkningen i de kommende år. Inden for håndværksfagene skulle der kun beskæftiges så mange grønlændere, at der også ville være arbejde til dem, når anlægsaktiviteten engang ophørte. Arbejdskraften i Grønland blev derfor først og fremmest anvendt i værkstederne og meget sjældent på byggepladserne (BvG 1960,2: 97).

Det grønlandske landsråd ønskede, at de omfattende anlægsbyggerier også skulle komme den grønlandske arbejdskraft til gode, ikke mindst i uddannelsesøjemed. Allerede ved den allerførste tale på åbningsmødet den 26. september 1951 sagde Augo Lynge på vegne af de øvrige første folkevalgte landsrådsmedlemmer, at et af de vigtigste opgaver måtte være at dygtiggøre den hjemmehørende ungdom, så de kunne tage del i opbygningen af deres land (BvG 1951,3: 9). Siden har spørgsmålet om uddannelse af grønlandske håndværkere, som skulle være med til skabe det nye Grønland samt andre former for uddannelse været på dagsordenen under hvert landsrådsmøde frem til 1960.

I 1953 foreslog landsrådsmedlem Frederik Lynge, at man drøftede fremtidsudsigterne for de håndværkerlærlinge, der blev uddannede i Grønland. Før 1950 havde været sådan, at firmaerne antog unge, egnede grønlændere som lærlinge. Efter fire års læretid var hovedreglen den, at de blev fastansatte; men efter nyordningens start kunne de ikke længere forvente en fastansættelse på grund af den nye personalepolitik med at udvise tilbageholdenhed med hensyn til anvendelse af grønlandsk arbejdskraft. Nogle færdiguddannede blev ansat som faglærte arbejdere under byggetjenesten, eller også måtte de søge anden beskæftigelse. Landsrådet var enige om, at man ikke kunne undvære den danske arbejdskraft, men at man også måtte arbejde hen imod brug af grønlandsk arbejdskraft. Det blev kritiseret i befolkningen, at selv jord- og snekastningsarbejde, arbejde som chauffører og lignende udførtes af danske til en langt højere pris, end det ville have kostet, hvis arbejdet havde været udført af grønlandsk arbejdskraft (Bvg 1953,2: 84). Landsrådet var enige om, at der burde være en lærlingelov for Grønland.

5.1.1 Forslag om grønlandsk lærlingelov

Umiddelbart efter den anden verdenskrigs afslutning blev der oprettet en teknisk skole sammen med et lærlingehjem i Holsteinsborg for at give de grønlandske håndværkerlærlinge fra hele Grønland en vis teoretisk uddannelse. Undervisningen strakte sig over fire vinterhalvår og foregik dels som dagskoleundervisning i skolens lokaler og dels på lærepladser i Holsteinsborg. I begyndelsen af 1950'erne lå det samlede tal på lokale og udefrakommende elever på ca. 40. Således boede der i skoleåret 1950/51 22 lærlinge på lærlingehjemmet. De udgjorde 12 smedelærlinge, 9 skibstømrerlærlinge og 1 sejlmagerlærling. 6 af dem blev udlært i løbet af

året, 1 rejste til Danmark på videreuddannelse og 1 elev blev bortvist (BvG 1952,1: 59). Skolens samlede elevtal i vinteren 1958/59 var dalet til 22.

I anden halvdel af 1950'erne havde man forsøgt at etablere en teknisk aftenskoleundervisning i Egedesminde og Godthåb ud fra samme principper som i Holsteinsborg; men på grund af mangel på kvalificerede undervisere og andre problemer nåede man ikke op på samme standard som i Holsteinsborg. I vinteren 1958/59 var der 19 lærlinge i Egedesminde og 30 i Godthåb (BvG 1960,3 :42). Vilkårene for lærlingeuddannelsen gjorde med årene uddannelsen mindre attraktiv for den grønlandske ungdom.

Landsråds- og folketingsmedlem Augo Lynge sendte et forslag til behandling i landsrådets møde i 1954. *Forslag om anvendelse af mere grønlandsk arbejdskraft under anlægsarbejderne i Grønland til drøftelse i landsrådet* blev optaget som nr. 39 på dagsordenen. Lynge begrundede sit forslag med, at sagen allerede havde været taget op flere gange både i landsrådet, i folketinget og i grønlandsudvalget, uden at der til dato var kommet noget ud af det. Han mente, at der var stor mangel på tømrere, motorsmede, almindelige smede, bådebyggere, snedkere og andre håndværkere i Grønland.

> *"Vi grønlændere må i alle henseender sørge for at inddrage grønlænderne i bygge- og anlægsvirksomheden, således at vi efterhånden kan formindske de store, årlige forskydninger af arbejdskraft fra Danmark. Vi grønlændere vil gerne være med, mere end nu om stunder, til at bygge det nye Grønland op".*

Til dette udtrykte landshøvdingen sin ængstelse for, at der ville komme for mange håndværkere i landet, hvis man forsøgte at få så mange grønlændere med som muligt ind i de ekstraordinære anlægsarbejder under nyordningen. Landsrådet fastholdt dog, at det snart var nødvendigt at anvende grønlandsk arbejdskraft, også i anlægsbyggeriet. De grønlandske håndværkere blev nemlig kun sat til at lave reparationsarbejde og fik ikke lov til at være med til at skabe det nye Grønland. Derfor fandt landsrådsmedlemmerne det ikke så underligt, at den grønlandske håndværkerstand følte sig ilde berørt over tingenes tilstand, og man burde ikke negligere deres utilfredshed (BvG 1954,2: 161). Landsrådsmedlemmerne var enige om, at man hurtigst muligt skulle arbejde for at få en lærlingelovgivning, og en fællesudtalelse om dette blev sendt til statsministeriet.

På baggrund af denne henvendelse besluttedes det i statsministeriet i 1955 at nedsætte et udvalg, som skulle fremkomme med forslag til retningslinjer og regler for en faglig uddannelse med både teori og praktik. Inden nedsættelsen af udvalget måtte der dog være en del ting, der skulle undersøges, blandt andre en markedsanalyse. Ifølge landshøvdingen ville det næste skridt være, at afdelingsingeniørerne Bøgekjær og Søndergård i forbindelse med deres rejse i

Grønland sommeren 1956 drøftede lærlingespørgsmålet med de stedlige teknikere for at undersøge, inden for hvilke fag og på hvilke steder, man kunne påbegynde en egentlig lærlingeuddannelse. Landshøvdingeembedet havde på forhånd anmodet samtlige byggeledere og skoleledere om redegørelser vedrørende hver enkelt værksteds egnethed som læreplads og skolernes mulighed for at etablere teknisk aftenskole. Grønlandsministeriets anlægsudvalg udtalte i januar 1956, at man nu måtte vægte at få flere grønlandske håndværkere, så man derved kunne undgå de mange udsendte danske håndværkere (Anlæmø. 4/1-1956).

Ved landsrådsmødet i 1957 kunne landshøvdingen fortælle, at der desværre endnu ikke var blevet til noget med en lærlingeordning for håndværksfaget, for handel, kontor mm. (BvG 1957,2: 4f). Landshøvdingen gentog, at det ikke ville være rigtigt, at befolkningen selv i større omfang deltog i det store anlægsarbejde. Det ville tværtimod være rigtigt, hvis befolkningen i så høj grad som muligt lagde arbejdet på de områder, hvor der fortsat ville være arbejde også den dag, når den store anlægsvirksomhed forhåbentlig om ikke så mange år var afsluttet (BvG 1957,2: 5). Landsrådet, kulturrådet og skoledirektionen gik derefter sammen om at lave en fælles opfordring til statsministeriet om at nedsætte det lærlingeudvalg, som det havde stillet i udsigt i 1955. I december 1957 meddeltes det, at statsministeriet nu havde nedsat et lærlingeudvalg, som i første omgang var gået i gang med at undersøge det fremtidige behov for arbejdskraft i Grønland inden for de enkelte faggrupper. Det forventedes, at der ville gå endnu noget tid, før udvalget havde nået til endelige resultater (BvG 1958, 2: 55).

I 1959 stillede landsrådsmedlem Erling Høegh et forslag om, at landsrådet skulle anmode statsministeriet om at fremskynde lærlingekommissionens arbejde. Han begrundede sit forslag med, at det hidtil jo kun var statslige institutioner, der kunne optage lærlinge. Disse unge klagede over, at de ikke følte sig betragtet og behandlet som lærlinge, men som arbejdsdrenge og fik betaling som daglejere. De private mestre ville også meget gerne have lærlinge, men der var ingen lovgivning, som de kunne læne sig op ad. Landsrådet henstillede, at kommissionsarbejdet med en lærlingelov fremskyndedes mest muligt (BvG 1959,3: 163f). I svaret fra ministeriet fremgik det, at man ville sørge for, at lærlingeudvalgets arbejde blev fremskyndet (BvG 1960,2: 177).

5.1.2 Grønlandske lærlinge i Danmark

Fra 1900 indtil 2. verdenskrig uddannedes i alt 166 grønlændere i Danmark, godt halvdelen som håndværkere, 33 lærere og præster og 48 med andre uddannelser. Ved afbrydelsen af forbindelsen mellem Grønland og Danmark i 1940 opholdt 52 unge grønlandske kvinder og 35 unge mænd sig i Danmark, uden mulighed for at rejse hjem. Grønlands Styrelse hjalp dem med

beskæftigelse og uddannelsessteder. Af kvinderne var de fleste husassistenter, mange blev gift, og enkelte gennemførte en uddannelse som jordemoder eller som sygeplejerske. Af de unge mænd uddannedes 8 som håndværkere, de øvrige kom på seminarier eller blev uddannet inden for butiks- og kontorfaget. Med få undtagelser vendte alle uddannede unge mænd tilbage til Grønland efter krigens afslutning. I tiåret 1945-55 gennemførte ca. 140 unge grønlændere en faglig uddannelse i Danmark, hvoraf omkring 50 vendte tilbage. 177 unge grønlændere var på uddannelse i Danmark i 1960. 137 af disse var lærlinge og elever, hvoraf 47 var nystartede lærlinge og elever. 23 fuldførte en uddannelse i 1960, og nogle af dem rejste hjem til Grønland.

Landsrådsmedlem Lars Møller foreslog i 1955, at der skulle sendes flere grønlandske lærlinge til Danmark. Det var landshøvdingen enig i, men samtidig gjorde han opmærksom på, at det kunne være vanskeligt at finde velegnede, individuelle læresteder i Danmark, fordi man lagde vægt på, at lærestederne skulle være i de mindre byer. Tillige mente han, at man skulle være forsigtig med at uddanne for mange lærlinge inden for små fag, da de kunne risikere at komme ud i arbejdsløshed, når opbygningsarbejdet sluttede (BvG 1955,2: 49).

5.1.1 Grønlandsk arbejdskraft under nyordningen

Også inden nyordningen har det været almindeligt, at grønlandske mænd, der ikke var beskæftiget med fangst og fiskeri sammen med de grønlandske kvinder blev anvendt som daglejere ved anløb af skibe eller skonnerter til losning og lastning. Mændene lossede, og kvinderne rullede tønderne eller bar dem på ryggen væk fra kajanlægget. Det fremgår flere steder, at også denne type arbejde under nyordningen er blevet udført af danske udsendte, og i et enkelt tilfælde er dilemmaet om anvendelse af dansk contra grønlandsk ufaglært arbejdskraft beskrevet. For eksempel fremgik det af referatet fra anlægsudvalgsmødet den 27/1-1956, byggelederen i Sukkertoppen var blevet forespurgt, om færdiggørelsen af et opfyldnings- og vejarbejde kunne udføres med lokal arbejdskraft. Det blev der ikke givet lov til, og derfor måtte det entreprenørfirma, som havde arbejdet med opgaven i tre år færdiggøre arbejdet med udsendt arbejdskraft. Et andet eksempel er fra en diskussion i anlægsudvalget i januar 1957, hvor der var tale om, at man var nødt til at bygge barakker til 36 mand i Qullissat til en pris af 175.000 kr. Mændene skulle bruges til lastearbejde om sommeren, fordi man helst ville undgå at tage grønlandske minearbejdere ud af minen, og fordi man helst ikke mere ville bruge kvinder til lastning. Det blev drøftet, om ikke det var mere hensigtsmæssigt at oplære grønlændere i stedet for at udsende danskere. Problemet var dog den manglende lærlingeuddannelse. Man blev enige om at undersøge muligheden for at antage unge mennesker fra Qullissat mellem 14 og 16 år i stedet for.

Ved landsrådsmødet i 1956 kritiserede flere landsrådsmedlemmer, at grønlandske håndværkere blev fyret om vinteren og erstattedes af overvintrende danske håndværkere. Landsrådet ønskede, at det skulle indskærpes over for byggelerne, at ministeriet havde udsendt en skrivelse til byggelederne med anmodning om at beskæftige de unge grønlændere efter endt uddannelse i Danmark og om at have arbejde til dem hele året i hvert fald de første tre år efter deres hjemkomst. Hvis ikke dette var muligt, kunne der søges arbejde andetsteds i distriktet med hjælp fra distriktsingeniøren (BvG 1956, 2: 121).

I forbindelse med landsrådsmødet i 1960 gjorde chefingeniør Rosendahl status for GTO's virksomhed. Chefingeniøren orienterede om, at der for årene 1957 og 1958 var blevet foretaget en statistisk opgørelse over variationen af brugen af grønlandsk og dansk arbejdskraft måned for måned. Opgørelsen viste, at 6-700 grønlændere havde været beskæftiget inden for håndværksfaget. Af disse havde 150 dansk faglig uddannelse og andre 150 grønlandsk faglig uddannelse. Dertil var der en del lærlinge på GTO's værksteder, som efter 3-4 års læretid ville gå over til svendeløn. Det kunne det fastslås, at de grønlændere, der var beskæftiget inden for håndværksfagene, havde stabil beskæftigelse året rundt, mens kravene til en øget arbejdsstyrke i sommersæsonen blev imødekommet ved udsendt arbejdskraft.

Han fortalte også, at der i de senere år var opstået mangel på arbejdskraft inden for anlægsvirksomheden i Danmark, hvilket kunne risikere at påvirke hastigheden af gennemførelsen af opbygningsarbejdet. Chefingeniøren tilkendegav, at udviklingen med mangel på arbejdskraft inden for det tekniske område i Danmark sammenholdt med, at der i det grønlandske samfund ligesom i alle andre samfund ville være brug for en stadig større anlægsvirksomhed i årene fremover, viste, at den førte politik med tilbageholdenhed med hensyn til anvendelse af grønlandsk arbejdskraft havde været alt for forsigtig. Derfor mente han, at der fremover ikke ville være noget i vejen for at beskæftige mere grønlandsk arbejdskraft ved anlægsarbejder udover den arbejdskraft, der hidtil hovedsagelig var blevet anvendt i forbindelse med boligstøttebyggeriet. Der var dog den problemstilling, at der i henhold til byggeledernes udsagn i forvejen blev brugt al den grønlandske arbejdskraft, der var til at få fat på. Den ovenfor nævnte statistik viste også, at den grønlandske arbejdskraft forlod beskæftigelsen inden for anlægsområdet om sommeren til fordel for fangst og fiskeri, for atter at stille sig til rådighed i vintersæsonen, hvor der dog typisk var mindre at lave (BvG 1960,2: 97f).

Landsrådsmedlemmerne mente, at de fremlagte oplysninger bekræftede, hvor hastende det var at indføre en attraktiv lærlingeordning, og at GTO fremover i højere grad måtte annoncere efter grønlandsk arbejdskraft.

5.1.2 Dansk arbejdskraft under nyordningen

Som tidligere skrevet besluttedes det i G50, at udførelsen af anlægsopgaverne skulle ske ved dansk arbejdskraft.

Lige siden nyordningens start var hundredevis af danske håndværkere kommet til Grønland hver sommer. Eksempelvis var der alene til bygning af Dronning Ingrids Hospital ca. 200 udsendte beskæftigede i 18 måneder i træk. De danske håndværkere var af ”*en jævn blanding af ægtemænd, der af nød søgte nogenlunde fast arbejde og yngre, frie håndværkere, der af eventyrlyst søgte nye udfordringer”* (Madsen 1999: 26). Der blev opført håndværkerlejre, med op til 15 træbarakker i hver lejr. Eksempelvis var der i 1957 29 barakker i Holsteinsborg, fordelt på to lejre. Typisk boede der 10 mand i en barak på ca. 60 kvadratmeter. Værelserne var på ca. 2,4 x 1,7 m med en 75 cm bred briks, et lille skab og en klapstol. Kakkelovnen, der varmede hele barakken op, var placeret i fællesrummet. Der var også en kantinebarak med en dansk køkkenpige og grønlandske medhjælpere (Madsen 1999: 65ff). I de lyse sommermåneder arbejdede håndværkerne ofte fra kl. 6 om morgenen til 20-21 om aftenen. Til gengæld fik de fri tidligt om lørdagen og skulle først møde på arbejde igen om mandagen. Den massive tilstedeværelse af danske håndværkerne havde naturligt nok en mærkbar påvirkning på hverdagslivet i de forholdsvis små grønlandske bysamfund. Jeg vil dog ikke komme nærmere ind på dette i denne sammenhæng, da emnet rummer til en selvstændig undersøgelse i sig selv. En samlet opgørelse af de årlige investeringer og den anvendte danske arbejdskraft fremgår af nedenstående tabel. Tallene er hentet fra de årlige beretninger vedrørende Grønland.

År	Finanslovsbudget	Antal udsendte
1950	Ca. 20 millioner kroner	358
1951	Ca. 20 millioner kroner	510
1952	Ca. 18 millioner kroner	799
1953	Ca. 21 millioner kroner	842
1954	Ca. 24,7 millioner kroner	1124
1955	Ca. 21,5 millioner kroner	751
1956	Ca. 22 millioner kroner	682
1957	37,3 millioner kroner	1800
1958	37,6 millioner kroner	2000
1959	60 millioner kroner	2500
1960	68,7 millioner kroner (Grl.posten 18/8-60)	1000 + 500 overvintrende

5.2 Delanalyse

I Grønlandskommissionens betænkning er et af argumenterne for, at det ville blive nødvendigt at hente dansk arbejdskraft til gennemførelse af den i G50 forudsatte anlægsvirksomhed, at der ikke var uddannede grønlændere nok. Ifølge Rosendahl viste en statistisk opgørelse for årene 1957 og 1958, at 300 grønlandske faglærte håndværkere havde beskæftigelse under GTO. Da de danske firmaer, der udførte arbejde for GTO, selv medbragte deres egne håndværkere, og da der ikke var mange andre alternativer for beskæftigelse for faglærte grønlandske håndværkere end i GTO, må man formode, at de omtalte 300 repræsenterede den allerstørste andel af den samlede faglærte grønlandske håndværkerstand på det tidspunkt. Det betyder, at der i hver af de 16 kommuner var omtrent 20 faglærte grønlandske håndværkere. Når man tager i betragtning, at de grønlandske håndværkere var fordelt på smede, tømrere, malere osv., er det svært at forstå, at landsrådets ønske om en grønlandsk lærlingelov trak i langdrag så længe, og at landshøvdingen udtrykte sin bekymring over, at der ville opstå stor arbejdsløshed blandt den grønlandske håndværkerstand efter afslutningen af nyordningen på det tekniske område, hver gang emnet om en lærlingeuddannelse blev taget op i landsrådet.

Et andet argument mod anvendelse af grønlandsk arbejdskraft i Grønlandskommissionens anbefalinger vedrørende arbejdskraften var det samme, som har været brugt under hele kolonitiden, nemlig at grønlænderne til stadighed skulle arbejde på at blive endnu dygtigere til deres 'normale' erhverv, fangsten og fiskeriet. I Instruksen af 1782, hvoraf en stor del af det omfattende regelsæt på 15 kapitler stadig var gældende helt op til 1950, blev det nedfæstet, at den vigtigste opgave for KGH's personale var at sørge for den bedst mulige indtjening til KGH ved hjælp af grønlændernes fangst og fiskeri. Således var det en dybt forankret opfattelse hos kolonimagten, at det, som grønlænderne var bedst til, var at skaffe indtjening gennem deres traditionelle erhverv. Det var jo også hensigten i G50, at netop produktionen skulle være den, der skulle løfte indtægtsgrundlaget hos den grønlandske befolkning.

Til slut står der i anbefalinger, at der kun kan anvendes grønlandsk arbejdskraft, når dette tjente normale uddannelsesformål eller i ganske særlige tilfælde. Det var byggeledernes opfattelse, at de ikke måtte anvende grønlandsk arbejdskraft (Madsen 1999: 10).

5.3 Delkonklusion

Landsrådet havde ingen indflydelse på den anvendte arbejdskraft. Den ønskede lærlingelov var endnu ikke indført i 1960. Frustrationerne hos politikerne, ungdommen og befolkningen steg.

6 Afsluttende analyse, diskussion og konklusion

Kapitlet indeholder afsluttende analyse, diskussion og konklusion. Dette vil foregå ved at tage udgangspunkt i de delanalyser og delkonklusioner, der er knyttet til undersøgelserne af omfanget af grønlandsk medinddragelse og medbestemmelse vedrørende opbygningen af en teknisk organisation, beslutningsprocesserne ved anlægsprogrammerne og i spørgsmålet om den anvendte arbejdskraft i forbindelse med implementeringen af de enkelte anlægsprojekter. På baggrund af disse sammenfatninger vil der blive lavet en analyse af magtforholdet mellem danske og grønlandske beslutningstagere og de dertil hørende institutioner. Dernæst vil det blive diskuteret og analyseret, hvilke betydningsbærende faktorer, den førte politik havde for den grønlandske befolknings selvforståelse, herunder hvorvidt den assimilerende tilgang fra dansk side under nyordningen forårsagede forstyrrelser i den grønlandske identitet på en måde, der forplanter sig til nutiden. Til slut vil det blive vurderet, hvorvidt undersøgelsen kan skabe muligheder for ændringer i de menneskelige relationer mellem danskere og grønlændere.

6.1 Magtforholdet mellem danske og grønlandske beslutningstagere

I det følgende er anført begrundelsen for, at opstarten af nyordningen ansås for at være en nødvendighed:

> *"De foreslåede foranstaltninger på de forskellige kulturelle, sociale, og økonomiske områder af det grønlandske samfundsliv må anses for nødvendige, for at det grønlandske samfund kan komme op på forsvarlig standard. De er tillige en nødvendig forudsætning for en udvikling af det grønlandske folk til større kulturel og økonomisk modenhed, således at befolkningen får mulighed for i fremtiden at udnytte landets erhvervsmuligheder mere rationelt og intensivt end nu og derved selv skabe det økonomiske grundlag for sin tilværelse. En udsættelse af problemernes løsning vil kun gøre opgaven endnu vanskeligere og dermed dyrere" (G50 bd. 1: 57-60).*

I G50 regnede man med, at de ovenstående foranstaltninger kunne opnås gennem en årlig statslig bevilling i anlægsvirksomheden på 6,4 til 8,8 mio. kr. over 10-15 år, dvs. ca. 95,5 mio. kr. i alt og oven i det forøgede driftsomkostninger på mindst en million kroner om året (Sørensen 1983: 153). Mens staten sammen med KGH skulle finansiere investeringerne til bedre og sundere boliger, tidssvarende skoler til fremme af mere danskpræget og mere resultatorienteret undervisning og flere sygehuse, et landshospital og mere sundhedspersonale til bekæmpelse af ikke mindst den høje tuberkulosedødelighed og spædbørnsdødeligheden samt mindre fiskerianlæg og de til disse hørende tekniske anlæg i form af veje, beddinger, kaj- og havneanlæg, vandforsyningsanlæg, elværker mv., var det hensigten, at dansk kapital skulle

inddrages til opbygning af et grønlandsk erhvervsliv med henblik på bl.a. udnyttelse af de mineralske råstoffer og Grønlands fiskerigdomme. Forventningen var, at den grønlandske produktion skulle hvile i sig selv, således at et løft i levestandarden ville være et resultat af grønlændernes egen indsats. To af de otte love, som blev vedtaget 27. maj 1950, nemlig *Lov om grønlandsk erhvervslånefond* og *Lov om de offentlige grønlandske kasser*, havde til formål at bane vejen for lysten til at indgå i indtægtsgivende virksomhed i Grønland. Gennem erhvervslånefonden blev det muligt for staten at skyde indtil 50% ind i erhvervsvirksomheder i Grønland. I loven om de offentlige kasser blev de hidtidige indhandlingsafgifter til de offentlige grønlandske kasser afskaffet. I stedet kunne landskassen lægge afgifter på visse importvarer. Denne omlægning betød en væsentlig stigning af de indtægter, som landskassen kunne bevilge til kommunerne. Mens det typiske beløb for indhandlingsafgifterne lå på ca. 432.000 kr. årligt i årene op til 1951, lå indførselsafgifterne på 4,3 mio. kr. i 1951/52 og var steget til 5,8 mio. kr. i 1957/58 (Sørensen 1983: 168).

I delkonklusionen efter undersøgelsen om teknisk organisations tilblivelse, kapitel 3, fremgår det, at Grønlands landsråd hverken var blevet fuldt orienteret om forløbet af eller har haft indflydelse på opbygningen af Grønlands tekniske organisation, GTO. Indtil 1956 omtaltes det end ikke over for landsrådet, at der pågik et arbejde med etablering af en teknisk organisation. Først i 1956 nævnte landshøvdingen kort på landsrådsmødet, at man i København var i gang med en reorganisering af GTO. Gunnar P. Rosendahl blev ansat som chefingeniør 1. september 1956, og både i 1957 og i 1958 orienterede han landsrådet mere indgående om arbejdet med den organisationsstruktur, som fandt sin endelige form med virkning fra 1. april 1958; men der blev heller ikke her ikke nævnt noget om de problemer, der gjorde, at arbejdet omkring etableringen af GTO tog så mange år, eller hvad langsommeligheden med opbygningen kunne betyde for Grønland. Landsrådet blev ikke hørt i opbygningen af den organisation, som skulle komme til at fylde meget i den grønlandske dagligdag de næste mange år. Siden sin stiftelse i 1955 har Grønlandsministeriets anlægsudvalg været ansvarlig for at færdiggøre det opbygningsarbejde af den tekniske organisation, der startede tilbage i 1950. Chefingeniøren havde den daglige ledelse af hele anlægssektoren og refererede direkte til departementschef Eske Brun.

Grønlandsministeriets anlægsudvalg var også den instans, der tog beslutninger om prioriteringerne af, hvilke anlægsprojekter, der i de pågældende år skulle indstilles til politisk godkendelse med henblik på endelig vedtagelse i Folketinget. Fra 1950 til 1960 blev der udført anlægsopgaver i Grønland for mellem ca. 18 og ca. 69 millioner kroner om året. Der blev bygget boliger, skoler, sygehuse, veje, alderdomshjem, elværker mv., uden at befolkningen og

landsrådet blev hørt, inden beslutningerne blev truffet. Indtil udgangen af 1950'erne blev landsrådet orienteret af landshøvdingen og senere af chefingeniør Rosendahl om de beslutninger, Grønlandsministeriets anlægsudvalg havde truffet, og ved disse lejligheder kom landsrådsmedlemmerne med deres holdningstilkendegivelser og ønsker med hensyn til prioriteringerne, placeringen af kommende anlægsbyggerier, boligbyggeriet mv., uden at deres synspunkter kom til at indgå i anlægsudvalgets drøftelser. Siden nedsættelsen af Grønlandsministeriets anlægsudvalg den 29. september 1955 til udgangen af 1959 er landsrådet ikke nævnt én eneste gang i anlægsudvalgets mødereferater. Anlægsudvalget bestemte alt, lige fra hvilke type slanger, der skulle indkøbes til brandbilerne til udvikling af overordnede strategier for, hvordan man kunne bygge flest mulige boliger for de samme penge. Anlægsudvalget veg heller ikke tilbage for at tænke politisk. Dette gjaldt ikke mindst, når det i anlægsudvalget blev diskuteret, hvordan man bedst kunne få de langsigtede udviklingsplaner til at harmonere med koncentrationspolitikken. Diskussionerne kunne i yderste konsekvens føre til affolkning af en bygd eller et helt distrikt. I sådanne tilfælde greb landshøvdingen ind og mindede om, at både den danske regering og landsrådet burde høres i spørgsmål af så principiel karakter for Grønlands fremtid.

Med hensyn til den arbejdskraft, der skulle udføre det byggeri, der optrådte i de årlige anlægsprogrammer, udviste embedsmændene, bl.a. departementschefen, landshøvdingen og de stedlige byggeledere i Grønland, fuld loyalitet over for de udstukne retningslinjer i G50 om mindst mulig anvendelse af grønlandsk arbejdskraft. Grønlandske lærlinge og faglærte håndværkere, der før i tiden altid havde været sikret beskæftigelse, blev skubbet ud af de udsendte og blev hovedsageligt sat til at lave reparationer og tage del i bygning af "grønlænderhusene", som boligstøttehusene også blev kaldt. De ufaglærte mænd og kvinder, der før i tiden kunne tjene lidt ekstra ved at blive hyret som daglejere til laste- og lossearbejde ved skibsanløb, til jord- og vejarbejde eller til at skovle sne, måtte i høj udstrækning se sig skubbet til side af udsendt dansk arbejdskraft.

Landsrådet, og ikke mindst det første folkevalgte landsråd fra 1951, havde fra starten lagt stor vægt på, at grønlandsk arbejdskraft også skulle være med til skabelsen af det nye Grønland. Ønsket om en lærlingelov indgik hvert år i landsrådets drøftelser. For dem var det af stor vigtighed, at de unge grønlændere kunne tage del i opbygningen af deres land; men ved udgangen af 1950'erne var en lærlingelov endnu ikke realiseret. Landshøvdingens udtalte ellers i sin åbningstale ved landsrådsmødet i 1952, at man gjorde alt, hvad man kunne for at uddanne grønlandsk arbejdskraft. Realiteten var, at den eneste uddannelsesrelaterede nyskabelse i Grønland i dette årti var etableringen af to husmoderskoler i forbindelse med udvidelse af

efterskolerne i Egedesminde og Julianehåb i 1955. Der var god søgning blandt de unge grønlandske kvinder til de 30-33 pladser; men kurserne talte ikke som en egentlig uddannelse, og kvindeforeningens formand Kathrine Chemnitz havde under kommissionsarbejdet udtrykt sin stærke utilfredshed med, at husmoderskolerne kun var beregnet til de forholdsvis få kvindelige efterskoleelever i stedet for at blive tilbudt til et bredt udsnit af de grønlandske kvinder, jfr. side 30.

Allerede i starten af 1956 og flere gange siden kom man i anlægsudvalget ind på, om man ikke skulle tage at oplære grønlændere i stedet for at blive ved at udsende så mange danske håndværkere. Denne problemstilling kom gerne på bane, når der i anlægsudvalget skulle træffes beslutninger om, at der skulle bygges endnu flere tjenesteboliger til den udsendte arbejdskraft, og der i den anledning også skulle bygges nye arbejderbarakker til de udsendte håndværkere, der skulle bygge disse boliger. Tidligere byggeleder Jens Chr. Madsens skriver i sin bog *Slid og Slæb*, at byggelederne ikke måtte anvende grønlandsk arbejdskraft. Begrundelsen var, at grønlænderne skulle passe og udvikle deres 'normale' erhverv, fangst og fiskeri. Grønlænderne kunne blot blive ved med at være tilskuere til, hvordan hundredevis af danske håndværkere hver sommer kom til landet for at bygge det nye Grønland op.

6.1.1 Samlet konklusion på magtforholdene på anlægssektoren 1950-60

Som ovenstående opsummering viser, lå beslutningskompetencen på anlægssektoren som helhed fra 1950 til 1960 fuldt og helt på de danske beslutningstagere. Grønlands landsråd havde ingen indflydelse på de beslutninger, der blev truffet omkring forhold af vital betydning på hverdagslivet i Grønland. Herved blev G50's målsætning om, at der skulle gives mulighed for, at så mange afgørelser som muligt blev henlagt til Grønland, ikke respekteret. Tværtimod blev GTO af det omgivende samfund i mange år fremover opfattet som 'en stat i staten', nøjagtig som landshøvding Lundsteen havde forudset allerede i de første år af organisationens opbygningsfase. Selv ingeniør Rosendahl citeres for at have givet denne karakteristik:

> *"Det må erkendes, at de betingelser, hvorunder bygge- og anlægsaktiviteten måtte gennemføres i 50'erne, langt fra altid gav mulighed for at tage de lokale myndigheder og brugere med på råd. GTO fik som følge heraf ord for at ordne tingene hen over hovedet på befolkningen - denne myte har det næsten ikke været muligt at aflive på trods af, at der siden er sket et afgørende skift" (Lyager 2002: 54).*

6.1.2 En samlet analyse af magtforholdene fra 1945-1960

Under Anden Verdenskrig måtte landsrådet og befolkningen tage aktiv del i at komme så godt igennem den periode, hvor forbindelsen med Danmark og hermed forsyningerne derfra var afbrudt. De havde stor tillid til de to landsfogeder, Aksel Svane og ikke mindst Eske Brun, der førte Grønland så godt igennem krigsårene. At grønlænderne under krigen havde fået et kig til verden udenfor førte blot til, at samhørighedsfølelsen med Danmark var styrket yderligere. Den grønlandske befolkning havde overskud til at samle penge ind til de nødlidende danskere, og da beskeden om Danmarks befrielse blev meddelt den 4. maj 1945, var der stor jubel i hele landet. Under landsrådenes fællesmøde i august 1945 gik de grønlandske røster på, at båndene mellem Grønland og Danmark skulle styrkes, og at Danmark og Grønland i fællesskab og gennem et mere ligeværdigt samarbejde skulle føre Grønland ind i en hurtigere udvikling, væk fra det tidligere så isolerede og beskyttede samfund.

Med udgangspunkt i forslag fra landsrådsmedlem Peter Nielsens fremsatte landsrådet ønsker om betydeligt mere indflydelse i den fremtidige grønlandspolitik. Deres ønsker om ét samlet landsråd, en centraliseret administration, større beslutningskompetence frem for blot at forblive et rådgivende organ, en fast repræsentation i Rigsdagens Grønlandsudvalg, og at danskere og grønlændere skulle være mere ligestillede, eventuel gennem optagelse af Grønland som et amt på linje med andre amter i Danmark blev som en resolution sendt til statsministeriet med ønske om, at spørgsmålene blev behandles i en kommission. Men ligesom så mange andre gange tidligere, hvor øget medbestemmelse for grønlænderne har været en del af dagsordenen, blandt andet ved kommissioner 1788, 1835, 1851 og 1921, var konklusionen, at grønlænderne ikke var modne nok; denne gang udtrykt af direktøren i Grønlands Styrelse, Knud Oldendow. Ingen af de fremsatte ønsker blev realiseret i den ønskede form, jfr. side 27.

Den stigende frustration blandt de grønlandske politikere gik ikke kun på den manglende lydhørhed over for ønsket om større medbestemmelse og om den resultatløse kamp om en lærlingelov inden for håndværksfaget, men også på manglende uddannelsesmuligheder på andre sektorer som kontor, handel mm. samt den kendsgerning, at danske funktionærer i for høj grad overtog de stillinger, som grønlænderne tidligere havde besat. En opgørelse fra 1958 viste, at andelen af grønlændere i overordnede funktionærstillinger var dalet fra 49% til 25 % i perioden 1930 til 1958. Andelen for underordnede funktionærstillinger var faldet fra 95% til 72%, for formænd, fartøjsførere og bådførere fra 76% til 41%, for de faglærte grønlandske fra 92% til 28% og for de ufaglærte grønlænderes vedkommende fra 100% til 91% (Sørensen 1983: 180). På et tidspunkt udgjorde andelen af det administrative personale i Grønland af 75% udsendte, ligesom andelen af udsendte lærere også nåede op 75% af det samlede lærerkorps i

Grønland (Jensen 2001:171). Mens den grønlandske arbejdsstyrke i perioden 1951-68 voksede med 90 %, blev den importerede arbejdskraft mere end fremdoblet. Det vil med andre ord sige, at andelen af den indvandrede arbejdsstyrke var vokset fra 11 % i 1951 til ca. 30 % i 1968:

Pr. 31. dec.	Pers. f. i Grl	Pers. uf. Grl	I alt
1951	5.912	750	6.662
1955	6.746	1.175	7.921
1960	8.768	1.802	10.570
1968	11.200	4.000	15.200

Det stadigt stigende antal af fastboende udsendte i Grønland førte til en stadigt stigende ulighed i levevilkårene mellem grønlændere og danskere til trods for, at politikerne i Grønland havde gjort sig håb om en større ligestilling blandt borgerne i Danmark og i Grønland i kraft af målsætningerne i G50 og ikke mindst gennem Grønlands indlemmelse som en ligeberettiget del af det danske rige i 1953. Allerede i 1950'erne havde eksempelvis de i Danmark uddannede grønlandske sygeplejersker opnået samme vilkår som de udsendte danske sygeplejersker, dvs. med tjenestemandsløn, fribolig, ret til permission osv., og i 1956 berettede lægekonsulent Saxtorph, at man overvejede at indføre samme ordning for de i Danmark uddannede grønlandske jordemødre. Hvorvidt dette blev effektueret fremgår ikke af det materiale, der er blevet anvendt i specialet. Dog ved vi, at de udsendte danske funktionærer alle havde ret til bedre boliger, højere løn, permission, hushjælp mm. med den begrundelse, at de led afsavn med hensyn til levevilkårene og afstanden til familien i Danmark. Uligheden på løn- og arbejdsvilkårene blev lovfæstet gennem det såkaldte fødestedskriterium, som indførtes i 1964 og først blev fuldt afskaffet i 1991. I den grønlandske dagligdag mærkedes uligheden også håndgribeligt ved, at udover sygehusene og de andre statslige institutioner, var det de danske tjenestemænd, der havde strøm i deres bolig. Da befolkningen i Uummannaq brugte denne kendsgerning som argument for deres ønske om opførelse af et elværk, så også de kunne få strøm til deres huse, var svaret, at byen var for lille til det.

6.1.3 Stigende sociale problemer

Sammenlignet med befolkningstilvæksten for personer født i Grønland på 7.864 over en periode på 35 år fra 1911 til efter krigens afslutning i 1946 var befolkningstilvæksten på 9.498 højere på blot ti år fra 1950 til 1960. En opdeling af denne befolkningsudvikling i forskellige aldersklasser, stadig kun for personer født i Grønland, viser, at antallet af 0-13-årige tegnede

sig for godt halvdelen af den samlede befolkningstilvækst. Denne udvikling betød også stigende behov for børneinstitutioner, skoler og andre uddannelsesinstitutioner.

Under landsrådsmødet i 1958 var der flere dagsordenspunkter, som omhandlede et behov for aktivering af især de unge drenge. Landsrådsmedlem Ole Nielsen fra Upernavik medbragte en redegørelse fra den stedlige skoleinspektør, som foreslog oprettelse af en fangeruddannelse, fordi fædrene i mindre grad tog de store drenge med på fangst for at oplære dem. *"I flere år havde det været således, at de store drenge, når de gik ud af skolen, har gået rundt med hænderne i bukselommerne og ventet på at blive gamle nok til at arbejde som lejede for en eller anden institution".* Skoleinspektøren havde foretrukket, hvis anlægsprogrammerne i Upernavik kunne have været færdiggjort i løbet af 4-5 år, så der kunne komme ro i byen igen. De unge burde holde op med at gøre sig håb om at arbejde for GTO og i stedet gøre det, som de er eller burde være, nemlig fangere. Landsrådsmedlem Klaus Lynge havde fremsendt et forslag om *Pligtmæssig beskæftigelse af uddannelsesmæssig karakter for unge i Grønland*. Han begrundede forslaget med, at der burde være betydeligt flere muligheder for de unge til at videreuddanne sig, når de havde forladt folkeskolen. De fleste havde ingen muligheder for at fortsætte med en uddannelse efter de obligatoriske syv år i folkeskolen. Endelig havde Erling Høegh fra Frederikshåb fremsat et forslag om *Oprettelse af et hjem for vanskeligt stillede unge piger*. Høegh påpegede de mange problemer, der var opstået med ungdommen og den manglende vejledning efter skolealderen, ikke mindst for de unge piger, der var vanskeligt stillede eller var kommet i uføre. Formanden P. H. Lundsteen kom i sit svar blandt andet ind på, at det var vanskeligt med undervisning i seksuel hygiejne, da man ikke kunne være sikker på, at der var folk med tilstrækkelig autoritet til, at det kunne hjælpe. Han sluttede med at foreslå, at man ligesom i Danmark kunne nedsætte en ungdomskommission, hvor alle tre ovennævnte problemstillinger kunne behandles. Dette blev vedtaget af landsrådet.

Selv om alkoholforbruget i 1960 stadig lå på dansk niveau, skete der kort efter en kraftig stigning i forbruget, og mens selvmord blandt unge var en sjældenhed indtil 1960, blev det også mere forekommende i årene derefter. Myndighederne var henholdende med at gøre noget for at dæmme op for de tiltagende problemer, idet det var en almindelig antagelse, at tingene ville normalisere sig, lige så snart den heftige omstillingsproces var tilendebragt.

Endelig vidner udtalelsen fra landshøvding Lundsteen ved landsrådets åbning i 1958 om, at der var begyndt at komme gnidninger mellem danskere og grønlændere. Under tilstedeværelse af grønlandsminister Lindberg sagde han, at det ikke var let for den grønlandske befolkning at befinde sig i sådan en overgangsperiode, hvor man oplevede *"manglende balance, manglende harmoni og ikke mindst det indbyrdes forhold mellem grønlændere og danskere, som efter*

manges mening var så skævt, som det var og måtte være i mange henseender". Landshøvdingen opfordrede landsrådsmedlemmerne til at gå i front med at forklare om forholdene for den grønlandske befolkning, så den indbyrdes forståelse, tillid og samhørighedsfølelse kunne opretholdes.

6.1.4 Assimilation

Denne undersøgelse handler primært om nyordningen på anlægssektoren, og derved kan det ikke med sikkerhed konkluderes, at resultaterne af undersøgelserne også var gældende på alle de andre sektorer under forløbet af moderniseringsprocessen. Beslutningstagerne på højeste plan, departementschefen og regeringen, som udstak retningslinjerne for implementeringen af hele G50 var de samme, og dermed kan det siges at være overvejende sandsynligt, at tilgangen til implementeringen af G50 som helhed er foregået ud fra de samme principper. Som det også kan fornemmes i referaterne af anlægsudvalgets møder var uddannelsesområdet et af Eske Bruns højeste prioriteringer. Han sagde: *"I øvrigt er der et spørgsmål inden for undervisningen, som overgår alle andre: Danskundervisningen. Så længe, det eneste almindeligt kendte og brugte sprog i Grønland er grønlandsk, er fremskridtet udelukket" (Brun 1985: 125).* Langt hen ad vejen blev det fastholdt, at det normale erhverv for en grønlænder var fangst og fiskeri. Samtidig stod departementschefen i spidsen for, at de velbegavede grønlandske børn og unge blev sendt på skole-og uddannelsesophold i Danmark.

Folkeskolelovene af 1950 og 1967 var udtryk for tilpasning til det danske skolesystem. De indbyggede forsøgsparagraffer i skolelovene førte til, at undervisningen i alle landets 1. klasser, bortset fra i Thule, foregik med dansk som undervisningssprog fra midten af tresserne.

Allerede i 1951 blev det første hold børn i alderen 5-9 år sendt til Danmark. Børnene blev efter hjemkomsten anbragt på det nybyggede Røde Kors børnehjem i Godthåb, hvor de fortsatte med en danskpræget opdragelse og skolegang, med meget lidt, om nogen overhovedet, kontakt med deres familier og andre grønlandske børn. Udfaldet af dette eksperiment gjorde, at der skulle gå yderligere 10 år, inden der blev gjort et nyt forsøg, som til gengæld betragtedes at blive så vellykket, at der i perioden 1961-76 blev sendt henad 1600 børn på et års skoleophold i Danmark. Dertil blev mange børn helt ned til 11-årsalderen sendt på kostskole i Godthåb. Fra 1964 blev udvalgte unge grønlændere sendt på efterskole i Danmark.

Således blev flere tusinde grønlandske børn sendt hjemmefra i en tidlig alder, oftest for aldrig mere at opleve at bo sammen med deres forældre igen og kun se dem i sommerferierne. Når man dertil lægger, at syge børn og tuberkuloseramte voksne blev sendt til behandling først i Danmark enten i Danmark og senere i Godthåb, medførte moderniseringstiden splittelse hos en

stor del af de grønlandske husstande. Hvor gode intentionerne end har været, og at disse forhold skete med billigelse af de grønlandske politikere og den grønlandske befolkning, har opsplitningen af familierne ført til savn og fremmedgørelse.

Dertil skulle de lærerstuderende på Ilinniarfissuaq som følge af en ny seminarieordning til Danmark på et års praktikantophold, når de have gennemført de to første år af deres uddannelse i Godthåb. Der blev også forsøgt en ordning med, at man i 1957 sendte hele det første dimittendhold fra realskolen på uddannelse i Danmark. De fleste af disse valgte en seminarieuddannelse i Danmark.

Det var dog langtfra alle unge, der tog på uddannelse i Danmark, der rejste hjem igen efter endt uddannelse. Eksempelvis var der indtil 1960 blevet uddannet 22 grønlandske lærere i Danmark, og kun ni af dem var kommet tilbage til det grønlandske skolevæsen, ligesom kun 50 af de ca. 150 unge grønlændere, der gennemførte en faglig uddannelse mellem 1945 og 1955, vendte tilbage til Grønland. Derfor ansås det både fra landsrådet og fra chefingeniør Rosendahl, at det var på tide gøre plads til at inddrage den grønlandske befolkning og ikke mindst de unge med hensyn til opbygningen af Grønland.

6.1.5 Evaluering af daniseringen af grønlandske børn og unge

Tidligere skoleinspektør i Ilulissat Ernst Jensen har lavet en spørgeskemaundersøgelse af de børn, der har været sendt til Danmark for at gå i folke- og efterskole af et års varighed via de statsbetalte ordninger. Selv om resultaterne af undersøgelsen med titlen *LANGT HJEMMEFRA* var overvejende positive, skriver forfatteren også, at spørgeskemaet hos flere har vakt så mange fortrængte erindringer frem, at det næsten var blevet af traumatisk karakter for vedkommende (Jensen 2001: 367). Undersøgelsen viser, at mange af de børn, der fra 1961 blev sendt enten på et års skoleophold eller til kostskolen i Godthåb, efterfølgende fik en uddannelse, heraf mange med en mellemlang boglig uddannelse som lærere, sygeplejersker, børnehavepædagoger og politibetjente. Følgende udsagn af Guldborg Chemnitz vidner dog også om, at heller ikke dette har været helt problemfrit*: "Men det var et problem, at mange grønlændere, især de uddannede, var blevet mere danske end mange danskere. Man kommer i en personlig konfliktsituation, en splittelse, fordi man føler, at man hverken hører til i den ene eller den anden gruppe"* (Sørensen og Forchammer 2009: 579).

I Forsoningskommissionens betænkning (fb) berettes det, at mange har givet udtryk for, at de er blevet taget hjemmefra i en alt for tidlig alder for at blive omplantet til et liv hos fremmede mennesker og til endsige ikke at måtte tale deres modersmål. Efter hjemkomsten havde mange

svært ved at falde til og blev mobbet for at være 'for danske' (Fb 2017: 38). Forsoningskommissionen kalder nyordningen for assimilationsperioden (Fb 2017: 15).

I 2015 lavede jeg selv en lille undersøgelse på, hvordan denne danskprægede livsførelse og skolegang havde påvirket livet og ikke mindst identitetsfølelsen som grønlændere for de 25 forsøgselever, der som de første blev sendt til et års skolegang i Danmark i 1961.

I modsætning til 'Eksperimentbørnene fra 1951 blev forsøgseleverne fra 1961 udvalgt blandt socialt og økonomisk stærke familier, der var vant til at omgås danskere og høre det danske sprog til hverdag, hvorved det skønnedes, at netop de allerede besad ballast nok til at klare adskillelsen fra forældrene og deres vante omgivelser. Forældrenes tilsagn til arrangementet var også sikret på forhånd. Mange af de unge, der har fulgt et skoleforløb på linje med forsøgsordningen af 1961 har siden sat et markant aftryk på samfundsudviklingen i Grønland, blandt andet i de politiske beslutningsprocesser. Samtidig viste undersøgelsen, at for de børn, herunder Eksperimentbørnene af 1951, hvor omplantningen skete i en alder, hvor det enkelte barns jeg-identitet og etniske identitet endnu ikke var veludviklede, og hvor barnet ikke var i stand til at vurdere konsekvenserne af at have givet afkald på værdier, der er så fundamentale for én uden at ophøre med at være sig selv, var oplevelsen pinefuld og forbundet med en oplevelse af indre splittelse og tab (Jørgensen 2008: 47).

At implementeringen af G50 generelt foregik ud fra danske normer, danske værdier og ud fra samme politiske og administrative struktur som i Danmark havde en forstærkende effekt på assimileringen.

6.2 Tråde fra 1950 til i 2020

I det ovenstående er det blevet påvist om magtforholdene, at når de grønlandske politikeres synspunkter og krav ikke lige passede ind i den linje, som var udstukket i Danmark, valgte grønlandsdepartementet og de danske politikere at overse og overhøre dem. Vi har igennem undersøgelsen af landsrådets rolle læst, hvordan denne situation har skabt stadig større frustration og magtesløshed hos politikerne.

Der skal ikke herske tvivl om, at landsrådet selv har ønsket, at der skulle nedsættes en kommission, og at de grønlandske politikere selv har bifaldet kommissionsbetænkningen. Dertil har grønlænderne selv ønsket at blive en del af Danmark, i forventningen om, at den grønlandske befolkning ville opnå fuld ligestilling med andre danske statsborgere. Men det var måden, som implementeringen af G50 foregik på, der har udløst frustration, magtesløshed og tab af værdighed hos den grønlandske befolkning. Allerede efter de første 10 år af nyordningen

stod det klart, at den leder, som de havde så stor tillid til og den regering, som inviterede dem ind som en ligestillet del af Danmark, hvorved deres egne forhåbninger om større medbestemmelse blot blev yderligere forstærkede, gjorde dem til tilskuere i opbygningen af deres eget land. Den ligestilling, som de grønlandske politikere, inklusive Mathias Storch og Augo Lynge, som begge skrev en fremtidsroman henholdsvis i 1914 og 1931 om et selvbevidst, veluddannet folk, havde drømt om i så mange år, udeblev.

6.2.1 Postkoloniale spændinger

Den generation, der nu er har nået pensionsalderen, har oplevet en betydelig materiel fremgang og åbenhed over for omverdenen. Ikke mindst datidens voksne, der oplevede nye tider med bedre sundhed, bedre boliger, elektricitet, bedre og sundere vandforsyning og bedre uddannelsesmuligheder for deres børn var glade og taknemmelige over for danskerne, som havde gjort disse ting mulige. Til trods for afsavn på grund af den store opsplitning af familierne i form af langvarige tuberkulosebehandlinger og fravær af børn i forbindelse med diverse uddannelsesophold langt væk hjemmefra, kom denne generation forholdsvis helskindet igennem i kraft af, at de i forvejen havde tilegnet sig en veludviklet jeg-identitet og dermed en større modstandskraft til imødegåelse af de hastige og store omvæltninger i samfundet.

Samtidig har en stor del af datidens grønlandske befolkning fået ar i sjælen. De var blevet frarøvet muligheden for at tage aktiv del i skabelsen af det nye Grønland; datidens unge, som stod i svælget mellem det gamle og det nye Grønland blev rodløse og apatiske, fordi mange af dem ikke ønskede at gå i deres fædres fodspor som fangere eller fiskere, men kunne heller ikke få et arbejde eller en uddannelse; de bogligt begavede unge grønlændere blev sendt hjemmefra i en tidlig alder for kun at have nærkontakt med deres forældre, søskende og øvrige familie og venner under deres sommerferier, med alt, hvad det medførte af savn og mangel på voksen vejledning til brug for deres fremtidige voksenliv; de fysisk og mentalt handicappede blev sendt på institution i Danmark. Og selv om tilstedeværelsen af de mange danske håndværkere hver sommer også resulterede i mange lykkelige ægteskaber, blev der også født mange ”uægte” børn, som måtte lide under manglende anerkendelse i samfundet alene i kraft af, at de var født uden for ægteskabet. Oveni var mange af dem i den situation, at de hverken havde ret til at få fastslået, hvem deres far var og i sagens natur heller ikke var arveberettigede. Dette gjaldt for de børn, der var født uden for ægteskabet før 1963 i Vestgrønland og før 1974 i Nord- og Østgrønland. Efter ønske fra grønlandsk side, fik juridisk faderløse (eller deres mor eller efterkommere) per 1. juni 2014 ret til at anlægge faderskabssag. De fik således endelig mulighed for at få fastslået,

hvem deres far er - med ret til at arve, såfremt dødsboet ikke er afsluttet og ret til at tage faderens efternavn.

6.2.2 Postkoloniale følger

Det er min antagelse, at de smertelige erfaringer fra nyordningen for de 2.745, der i dag er 70 år og derover, har resulteret i mere eller mindre fortrængning eller uvilje til at snakke om ungdomslivet for ikke at rippe op i arrene igen. Derved har denne generation heller ikke benyttet sig af at kommunikere deres viden og erfaringer videre til de næste generationer, hvorved de/vi har bidraget til den historieløshed, som sammen med manglen på undervisningsmateriale om Grønlands og den fælles dansk-grønlandske historie samt manglen på prioritering af historiefaget i den grønlandske folkeskole, formindsker grundlaget for at udvikle en fælles gruppeidentitet. Inge Kleivan har sagt, at betingelsen for, at en befolkningsgruppe kan identificere sig som et folk og udvikle en nationalfølelse er blandt andet, at de har en fælles historie. Manglen på en fælles identifikation kan føre til lavt selvværd.

I Danmark hersker der en uvilje til at få kendskab til Danmarks kolonihistorie, og hvad den har ført med sig af langtidseffekterne for de tidligere koloniserede. Manglen på historiebevidstheden i Danmark om Grønlands og Danmarks fælles historie har ført til, at mange i Danmark og i Grønland husker fortiden forskelligt. Det skaber spændinger, misforståelser, stigmatisering og en tendens til holdninger i Danmark om, at det er grønlænderne selv, der har skabt alle de problemer, der hersker i dagens Grønland. Gennem mit studie og ikke mindst gennem mit treårige arbejde vedrørende oprindelige folk rettigheder i FN-systemer, har jeg fået kendskab til, at de fleste tidligere kolonier lider af nøjagtig de samme samfundsproblemer som i Grønland.

Også omkring den aktuelle politiske situation med den manglende borgerinddragelse, enerådighed og tendens til at sætte faste rammer for, hvordan en ”rigtig” grønlænder er, kan der hentes forklaringsmodeller for i de postkoloniale teorier. Paolo Freire har forklaret, hvordan tidligere undertrykte kan have en tendens til selv at agere som, at nu er det mig/os, der bestemmer og selv have en undertryggende adfærd ligesom de tidligere undertrykkere. I den aktuelle politiske situation oplever mange borgere, at der fra de øverste beslutningstagere udøves manglende inddragelse, at der ikke bliver lyttet til folkets røst, nøjagtig som det, som gjorde landsrådets så frustrerede under nyordningen. Mange mener, at de tidligere undertrykte på denne måde selv undertrykker sit eget folk.

Under assimileringen var det danskerne, der mente, at den rigtige måde at leve måde var deres egen, og at grønlænderne ville have det bedst med at leve med de værdier og normer som dem,

den såkaldte danisering eller eurocentrisme, idet der stadig er tendens til at mene, at den danske og hermed den europæiske model er den rigtige, også for mange andre folkeslag. Ved at forlange, at man blandt andet skal kunne tale grønlandsk for at have de samme privilegier som de ”rigtige” grønlændere som at gå på jagt, tale fra landstingets talerstol, blive accepteret som en ligeberettiget medborger, udøver mange grønlændere selv en etnocentrisk adfærd som den, de selv har været udsat for under assimileringstiden, og som har gjort så ondt på dem.

Postkoloniale teoretikere har peget på, at de tidligere kolonimagter har benyttet sig af at sende unge på uddannelse i moderlandet samt gøre den tidligere koloni afhængig af økonomisk og administrativ bistand for derigennem at kunne bevare kontrollen og fællesskabsfølelsen. Også dette er til at genkende i forholdet mellem Danmark og Grønland ved, at Danmark gennem statslige ordninger har sendt mange grønlandske unge på uddannelse i Danmark med det formål, at de skulle føre Grønland videre ud fra danske normsæt. Økonomisk afhængighed forstærkes af Danmark ved at give økonomiske bistand gennem blandt andre investeringer i den grønlandske lufthavnspakke og økonomisk bistand til en særlig indsats for grønlandske børn. Endelig kan det nævnes, at tidligere kolonimagter har anvendt en gradvis overførsel af magten for igen at kunne bevare kontrollen over den tidligere kolonis selvstændiggørelse, den såkaldte step-by-step model. I det grønlandsk-danske tilfælde er dette sket gennem i første omgang indføreles af hjemmestyre, derefter selvstyre, med mulighed for en egentlig selvstændiggørelse på et senere tidspunkt, alt sammen på betingelse af en forhandling mellem Grønland og Danmark. Danmarks ageren har således mange fællestræk med den adfærd, som andre tidligere kolonimagter har udøvet over for deres tidligere kolonier. Nu, hvor der er gået 70 år siden nyordningens start, må det kunne være nemmere både for befolkningen i Grønland og befolkningen i Danmark at sætte følelserne til side og betragte Grønlands kolonihistorie i et internationalt lys.

6.3 Konklusion

Dette speciale med fokus på beslutningsprocesserne på anlægsvirksomheden i årene 1950-60 har genereret ny viden på den måde, at det nu er dokumenteret, at landsrådet ikke på nogen måde har haft en medbestemmende rolle i beslutningsprocesserne om opbygningen af GTO, beslutningerne vedrørende de årlige anlægsprogrammer eller på anvendelse af grønlandsk arbejdskraft i forbindelse med implementeringen af de vedtagne anlægsprogrammer. Det har været en kendt sag, at landsrådets rolle primært har været af rådgivende karakter, også men at det har ét af de vigtigste mål for landsrådet med nedsættelsen af en kommission har været at

opnå større beslutningskompetence. Hvorvidt mangel på medbestemmelse også har omfattet andre sektorer end på anlægsvirksomheden vil kræve en tilbundsgående undersøgelse på disse områder.

Ligeledes er det bekræftet, at Grønland har ønsket nedsættelse af Grønlandskommissionen, at de grønlandske repræsentanter af Grønlandskommissionen har tiltrådt betænkningen, at Grønland har ønsket indlemmelse som en ligeberettiget del af Danmark; men at det er måden, hvorpå G50 er blevet implementeret, der har bidraget til de postkoloniale spændinger i dagens Grønland. Dermed mener jeg at have tilbagevist Jens-Kristian Lütkens påstand om, *"at de problemer, som det grønlandske samfund oplever i dag, for det meste er selvforskyldt og bunder i afgrundsdyb nepotisme og inkompetence"*, jfr. s. 14.

Grønland og Danmark har en lang historie sammen, på godt og ondt. Det er på tide at erkende, at den ligestilling, følelsen af ligeværdighed, som har været det højeste ønske og den største forventning ved optagelsen som en ligeberettiget del af de danske rige, endnu ikke er fuldt opnået, og at der stadig forekommer mere eller mindre bevidste imperialistiske træk i forholdet mellem Grønland og Danmark i form af handlinger til bevarelse af bl.a. et økonomisk afhængighedsforhold. Grønlands placering i den arktiske geopolitik får landet til at spille en vigtig rolle i den voksende stormagtsrivalisering i Arktis. I det grønlandske hverdagsliv er det ikke til at overse, at mediebevågenheden fra dansk og amerikansk side er steget efter præsident Trumps tilbud om at købe Grønland. Aktuelt har USA åbnet et konsulat i Nuuk i juni, og Sermitsiaq fortæller i sit e-avis den 9. oktober, at Rusland har anmodet om at udpege en honorær konsul i Nuuk. Der er brug for en åben diskussion om, hvad Grønland og Danmark vil med hinanden fremover, og hvordan.

Gennem mit treårige arbejde som rådgiver for oprindelige folks rettigheder inden for FN-systemet, er jeg blevet yderligere bekræftet i, at lavt uddannelsesniveau, lavere levealder, problemer med selvmord, alkoholmisbrug, omsorgssvigt af børn, vold og kriminalitet går igen i de fleste tidligere kolonilande. Derfor er det på tide, at man også i Danmark vedkender sig sin rolle som et tidligere koloniland, og at den danske regering erkender, at Grønland lider af postkoloniale eftervirkninger. Dette skal ikke være en undskyldning for, at Naalakkersuisut ikke også selv gør sit yderste for at gå forrest og iværksætte tiltag med det formål at højne historiebevidstheden i Grønland. På den måde kan befolkningen få en vidensbaseret forklaring på, hvordan Grønlands og Danmarks fælles kolonihistorie spiller en væsentlig rolle i nutidens samfundsproblemer i Grønland.

Nyordningen har resulteret i store forbedringer på anlægsområdet, på infrastrukturen, på sundhedstilstanden, levestandarden og uddannelsesniveauet mm.; men den har samtidig gjort

ondt i den grønlandske sjæl. Vores lange fælles historie har budt på kiv og uvenskaber, men også på en høj grad af samhørighedsfølelse. Den har budt på mange venskaber, mange ægteskaber og mange blandingsbørn. I dag består langt størsteparten af den grønlandske befolkning af blandinger af grønlændere og danskere og andre folkeslag.

I år er det 70 år siden, at nyordningen blev sat i gang. Næste år er der gået 300 år, siden Hans Egede koloniserede Grønland. Det må være tid til at kigge tilbage og fordomsfrit evaluere på, hvad der er gået skidt, og hvad der er gået godt. Både i Danmark og i Grønland bør vi kende til vores fælles historie, og derfra have en dialog om, hvordan vi hver især og sammen kunne tænke os, at vore fremtidige relationer skal være – i gensidig respekt, gensidig tillid og gensidig tolerance.

Konkret kan det anbefales,

- at man i Danmark og i Grønland sætter Grønlands kolonihistorie i et internationalt lys
- at man i Danmark optager Grønland og den fælles dansk-grønlandske historie på skoleskemaet i folkeskolen
- at man i Grønland prioriterer historieundervisningen højere
- at flere grønlændere skriver om vores egen egen historie og
- at man både i Grønland og i Danmark bliver bevidstgjorte om, hvilke konsekvenser kolonihistorien for de indbyrdes relationer menneskelige relationer.

Det er min overbevisning, at en anerkendelse af den fælles dansk-grønlandske kolonihistorie, og hvad den har haft af følger vil have en hastig helende virkning på de postkoloniale spændinger internt i Grønland, mellem Grønland og Danmark og mellem grønlændere og danskere.

Til slut vil jeg citere et opråb fra landsrådsmedlem Peter Nielsen, da daværende bolig- og indenrigsminister Johannes Kjærbøl var til stede ved landsrådsmødet i 1955. Kjærbøl blev kort efter sin hjemrejse udpeget som den første Minister for Grønland.

> *”Staten bør anerkende grønlænderne som ligestillet med de øvrige danske statsborgere. Også vi her i landsrådet vil arbejde med til at fjerne resterne af en udvikling, der smager alt for meget af det tidligere kolonistyre, hvor grønlænderne behandles anderledes end danskeren som den mindre udviklede, men som på flere måder er uretfærdig” (BvG 1955,2: 8)*

6.4 Litteraturliste

Andersen, Astrid Nonbo 2017. *Ingen Undskyldning*, København: Gyldendal

Brun, Eske 1985. *Mit Grønlandsliv*, Haslev: Gyldendal

Bryld, Tine 2010. *I den bedste mening*, København: Gyldendal A/S

Dahl, Jens 1986. *Arktisk selvstyre*, Politica: Akademisk Forlag

DIIIS - Dansk Institut for Internationale Studier 2007. *Afvikling af Grønlands kolonistatus 1945-54 – en historisk udredning*, København: DIIS

Eriksen, Thomas Hylland 2000. *Små steder – store spørgsmål*, 2. udgave, Oslo: Universitetsforlagt

Freire, Paulo1976. *De undertryktes Pædagogik*, Odense: Christian Ejlers' Forlag

Gulløv, Hans Christian m.fl. 2017. *Grønland – den arktiske koloni*, København: Gads Forlag

Gad, Finn 1984. *Grønland*, København: Politikens Forlag A/S

Hastrup, Kirsten m. fl. 2013. *Kulturanalyse – kort fortalt*, København: Samfundslitteratur

Heinrich, Jens 2010. *Eske Brun og det moderne Grønlands tilblivelse 1932-64*, Nuuk: Ilisimatusarfik

Horsdal, Marianne 1999. *Livets fortællinger – en bog om livshistorier og identitet*, Købehavn: Borgen

Jensen, Ernst 2001. *Langt Hjemmefra*, Nuuk: Forlaget Atuagkat

Jansen, Jan C og Osterhammel, Jürgen 2017. *Decolonization – a short history*, New Jersey: Princeton University Press

Jenkins, Richard 2014. *At være dansk*, Københavns Universitet: Museum Tusculanums Forlag

Jørgensen, Carsten René 2008. *Identitet – Psykologiske og kulturanalytiske perspektiver*, København: Hans Reitzels Forlag

Lijensøe, Jørgen 1977. *Barakkerne*, Kolding: Branner og Korch

Lynge, Aggu 1931. Ukiut 300-nngornera, Nuuk: Det grønlandske forlag 1973

Madsen, Jens Chr. 1999. *Slid og Slæb*, Nuuk: Atuagkat

Olsen, Tupaarnaq Rosing 2005. *I skyggen af kajakkerne – Grønlands politiske historie 1939-79*, Nuuk: Forlaget Atuagkat

Skydsbjerg, Henrik 1999. *Grønland - 20 år med hjemmestyre*, Nuuk: Forlaget Atuagkat

Statsministeriet 1950. *Grønlandskommissionens betænkning*, København: Møllers Bogtrykkeri

Statsministeriet. *Beretninger vedrørende Grønland 1950-60*, København: Møllers Bogtrykkeri

Statsministeriet. *De grønlandske landsråds forhandlinger 1948-1961*, København, Møllers Bogtrykkeri

Statsministeriet 1958. *Rigsdagens Grønlandsudvalg, Protokol 1947-56*, København, Møllers Bogtrykkeri

Storch, Mathias 1914. *Sinnattugaq*, Nuuk: Atuakkiorfik/Det Grønlandske Forlag 1974

Sørensen, Axel Kjær 1983. *Danmark-Grønland i det 20. århundrede – en historisk oversigt*, Viborg: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busk

Økonomisk Råd 2019. *Grønlands økonomi 2019*, Nuuk: Naalakkersuisut

Grønlands Selvstyre 2017: Forsoningskommissionens Betænkning

Antologier

Kleivan, Inge 1991. Historie og historier i Grønland, I: Susanne Dybbroe (red): *Klaus Khan: En etnografisk kalejdoskopi tilegnet Klaus Ferdinand*, Aarhus, Aarhus Universitetsforlag

Mannicke, J.C. 2003. Den store og den lille kolonialisme – Grønlands kolonihistorie i internationalt lys? I: Thorleifsen (red): *De vestnordiske landes fælleshistorie, Udvalg af indledende betragtninger over dele af den vestnordiske fælleshistorie*. Nuuk, Direktoratet for Kultur, Uddannelse, Forskning og Kirke,

Thisted, Kirsten 2011. Nationbuilding-Nationbranding - Identitetspositioner og tilhørsforhold under det selvstyrede Grønland, I: O Høiris & O Marquardt (red), *Fra Vild til Verdensborger: Grønlandsk identitet fra kolonitiden til nutidens globalitet.* Aarhus, Aarhus Universitetsforlag. 597-637.

Artikler

Lyager, Poul 200. Om byplan i Grønland – mellem præstestyre og hjemmestyre, *Dansk Byplanlaboratorium*: Eks-Skolens laboratorium

Lindholm, Jakob 2017. Den menneskelige påvirkning af at være juridisk faderløs, *Børne- og socialministeriet*